EDITURA UNIVERS

Operă a unuia dintre marii scriitori italieni contemporani, Ignazio Silone (născut la 1900), FONTAMARA este romanul rezistenței sîngeroase pe care o opun autorităților țăranii dintr-un sat italian.
Din 1930, de cînd a fost scris, și pînă astăzi, romanul a devenit clasic, fiind tradus în peste douăzeci de limbi și publicat în numeroase ediții în lumea întreagă.

Lei 5,50

171

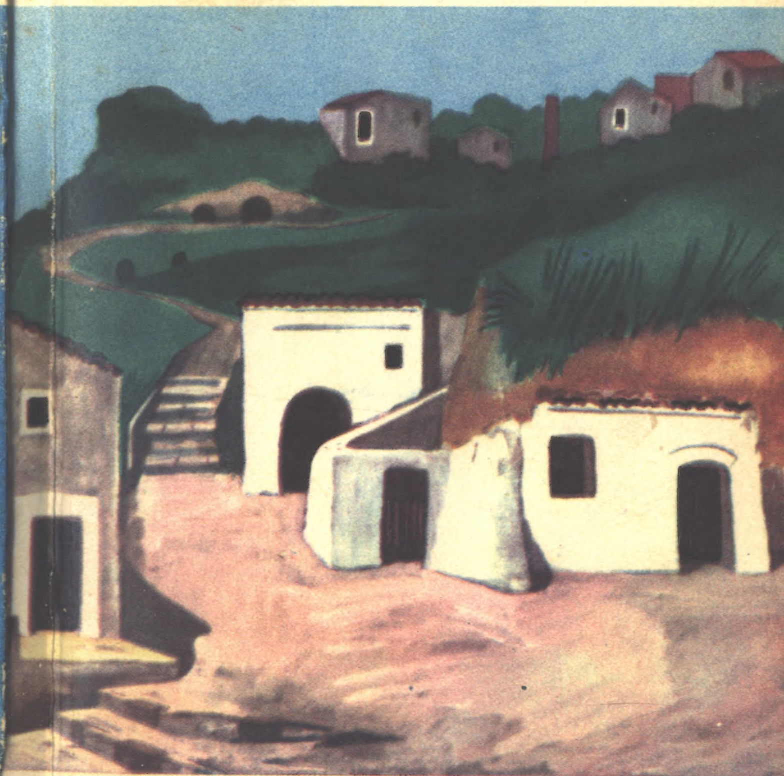
1971

IGNAZIO SILONE • FONTAMARA

IGNAZIO SILONE

FONTAMARA

COLECȚIA MERIDIANE

Coperta: *Veniamin Micu*

IGNAZIO SILONE
FONTAMARA
— edizione integrale —

I edizione. Gli Oscar, ottobre 1967

Ignazio Silone

Fontamara

Traducere și note de
N. Al. Toscani

Editura UNIVERS

București — 1971

TIPARUL EXECUTAT LA

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918"

Coli tipo: 7,25. Comanda nr. 1055

IGNAZIO SILONE

DATE BIOGRAFICE

Scriitorul, pe numele său adevărat Secondo Tranquilli, s-a născut în anul 1900 la Pescino, regiunea Aquila, Italia de Sud.

O nenorocire de familie avea să-i întunece de copil existența: la cincisprezece ani un cutremur de pămînt îi ucide ambii părinți și pe toți cei cinci frați. Viața agitată, de nesiguranță, și privațiuni, nu-i îngăduie satisfacția unor studii regulate. Imediat după primul război mondial, participă, ca reprezentant al tineretului socialist, la întemeierea partidului comunist (1921).

Redactor al ziarului socialist *L'Avanguardia* din Roma și al săptămînalului *Il Lavoratore* din Triest, după instaurarea fascismului Silone duce o intensă activitate clandestină, ocupîndu-se mai ales de redactarea ziarului *L' Unità* și a altor ziare ilegale.

Reușind să scape de mai multe ori de Tribunalul Special Fascist, Silone se refugiază în Elveția (1930) unde rămîne pînă în 1945. Reîntors la Roma după Eliberare, scriitorul își reia activitatea politică în rîndurile Partidului Socialist preluînd conducerea ziarului *Avanti*.

Astăzi este președintele Asociației pentru Libertatea Culturii și conduce revista *Tempo Presente*.

BIBLIOGRAFIE ESENȚIALĂ

ROMANE :

Fontamara, Zürich, 1930 ; Milano, 1958 ;

Pîinea și vinul, versiune engleză : *Bread and Wine* Londra 1936 ; versiune italiană : *Pane e vino*, Capolago, 1937 ;

Sămînța sub zăpadă, versiune germană : *Der Samen unterm Schnee* Zürich-New York, 1942 ; versiune italiană : *Il seme sotto la neve*, Roma, 1945 ;

Secretul lui Luca (Il segreto di Luca), Milano 1956 ;

Vulpea și cameliile (La volpe e le camelie), Milano, 1960 ;

Aventura unui biet creștin (L' Aventura di un povero cristiano), Milano, 1968.

ESEURI :

Școala dictatorilor (La scuola dei dittatori), Milano, 1938 ;

Ieșirea de siguranță (Uscita di sicurezza), Milano 1965;

TEATRU :

Și el se ascunse (Ed egli si nascose), Zürich, Lugano, 1944.

PREFAȚA

Faptele ciudate pe care vreau să vi le povestesc s-au petrecut de-a lungul unei veri, la Fontamara.

Numele acesta l-am dat unei așezări de țărani săraci, situată în Marsica, la nord de lacul secat Fucino, în mijlocul unei văi, la jumătatea coastei dintre coline și munte. Mai tîrziu am aflat că același nume, în unele cazuri cu mici variante, aparținea de mult altor așezări din Italia meridională, și, fapt mai grav, am verificat că aceleași întîmplări ciudate, pe care le povestesc cu fidelitate în această carte s-au petrecut în mai multe locuri, chiar dacă nu în aceeași epocă și în aceeași ordine. Mie mi s-a părut, totuși, că acestea nu pot fi argumente valabile pentru ca adevărul să fie trecut sub tăcere. Chiar și unele nume de persoane, ca : Maria, Francesco, Giovanni, Lucia, Antonio, și multe altele, sînt destul de frecvente ; și sînt comune oricui faptele într-adevăr importante ale vieții : nașterea, dragostea, suferința, moartea. Dar nu pentru aceasta oamenii se obosesc să le povestească.

Așadar, Fontamara se aseamănă în multe privințe cu oricare sat meridional rătăcit undeva într-un loc între șes și munte, departe de drumurile aglomerate, deci puțin mai înapoiat și sărac, și mai abandonat decît altele. Dar Fontamara are, totuși, și aspecte particulare. Tot astfel, țăranii săraci, oamenii care fac să rodească pămîntul și îndură

foamea, felahii, culii, peonii, mujicii, cafonii[1], se aseamănă în toate ţările lumii ; sînt, pe faţa pămîntului, naţiune în sine, rasă în sine, biserică în sine ; şi, cu toate acestea, nu s-au văzut încă doi săraci întru totul identici.

Celui care urcă la Fontamara, pornind din şesul Fucino, satul îi apare aşezat pe coasta muntelui cenuşiu, ars de soare şi arid, ca pe nişte trepte. Din vale se văd bine uşile şi ferestrele celor mai multe case : cam o sută de căscioare, mai toate fără etaj, neregulate, înnegrite de timp şi roase de vînt, de ploi şi incendii, cu acoperişurile prost învelite cu ţigle şi rămăşiţe de tot felul.

Cea mai mare parte din aceste cocioabe nu au decît o deschizătură care ţine loc de uşă, fereastră şi horn. Înăuntru, în general fără duşumea, între zidurile netencuite, se adăpostesc, dorm, mănîncă, zămislesc, uneori în aceeaşi odaie, bărbaţi, femei, copiii lor, capre, găini, porci, măgari. Excepţie nu fac decît vreo zece case de mici proprietari, şi un palat vechi, acum nelocuit, şi care stă aproape să se prăbuşească. Partea superioară a Fontamarei e dominată de biserica cu clopotniţă şi de o pieţişoară cu terasă, la care se ajunge pe un drum abrupt care traversează întreaga aşezare, şi care este singurul drum pe unde pot trece căruţe. De o parte şi de alta a drumului sînt ulicioare de obicei în trepte, în pantă repede, înguste, încît acoperişurile caselor aproape că se ating între ele, de-abia lăsînd să se zărească cerul.

[1] *cafone*, termen dialectal pentru *ţăran*, în Italia Meridională.

Celui care priveşte Fontamara din depărtare, de la Feudo del Fucino, aşezarea îi pare o turmă de oi negre, iar clopotniţa — un păstor. Ce mai, un sat ca atîtea altele ; dar pentru cine se naşte şi creşte în el — cosmosul. Întreaga istorie universală acolo se desfăşoară : naşteri, morţi, iubiri, uri, invidii, lupte, disperări.

Despre Fontamara nu ar mai fi nimic altceva de spus dacă nu s-ar fi întîmplat faptele ciudate pe care vreau să vi le povestesc. Am trăit în acel ţinut primii douăzeci de ani ai vieţii mele, şi altceva n-aş mai şti să vă spun.

Timp de douăzeci de ani, acelaşi cer circumscris de amfiteatrul munţilor care strîng Feudo del Fucino ca-ntr-o chingă, fără scăpare; timp de douăzeci de ani, acelaşi pămînt, aceleaşi ploi, acelaşi vînt, aceeaşi zăpadă, aceleaşi sărbători, aceleaşi mîncăruri, aceleaşi restrişti, aceleaşi dureri, aceeaşi mizerie : mizeria moştenită de la părinţi, şi pe care şi ei au moştenit-o de la bunici, şi împotriva căreia munca cinstită nu a folosit chiar niciodată la nimic. Nedreptăţile cele mai crude erau atît de vechi încît deveniseră la fel de fireşti ca ploaia, vîntul, zăpada. Viaţa oamenilor, a animalelor şi a pămîntului părea închisă într-un cerc imobil, prins strîns, de menghina închisă a munţilor şi de nestatorniciile vremii. Prins strîns într-un cerc natural, de neschimbat, ca într-un fel de închisoare.

Mai întîi era semănatul, apoi stropitul cu pucioasă, apoi secerişul, apoi culesul viilor. Şi pe urmă ? Pe urmă, din nou de la capăt. Semănatul, plivitul, curăţatul pomilor, stropitul cu pucioasă, secerişul, culesul viilor. Mereu acelaşi cîntec, ace-

lași refren. Mereu. Anii treceau, anii se adunau, tinerii îmbătrîneau, bătrînii mureau, și se semăna, se plivea, se stropea cu pucioasă, se secera, se culegeau viile. Și pe urmă? Din nou de la capăt. Fiecare an ca anul trecut, fiecare anotimp ca anotimpul trecut. Fiecare generație ca generația trecută. Nimeni nu s-a gîndit vreodată că vechiul mod de viață al Fontamarei s-ar putea schimba!

La Fontamara, scara socială nu cunoaște decît două trepte: situația cafonilor — țărani săraci lipiți pămîntului — jos de tot, și, nițel mai sus, situația micilor proprietari. Pe aceste două trepte se împart și meșteșugarii: nițel mai sus cei mai puțin săraci, aceia care au o dughenită și cîteva scule rudimentare; pe șosea, ceilalți. De-a lungul mai multor generații, țăranii, zilierii, salahorii, meșteșugarii săraci se spetesc muncind, îndură lipsuri, fac sacrificii nemaiauzite ca să urce acea treaptă, cea mai de jos a scării sociale; dar rareori reușesc. Încoronarea celor norocoși este căsătoria cu o fată de mici proprietari. Dar dacă se ținea seama că în jurul Fontamarei există pămînturi unde cine seamănă un chintal de grîu, nu culege uneori decît un chintal, se înțelege că nu-s rare cazurile cînd de la condiția de mic proprietar, obținută cu sacrificii, se recade la aceea de țăran.

(Știu bine că numele de țăran — cafone *— în limbajul curent al țării mele, fie de la șes, fie de la oraș, este un termen jignitor și de batjocură; dar eu îl adopt în această carte cu certitudinea că atunci cînd în țara mea durerea nu va mai fi o rușine, acesta va deveni un nume respectat, și, poate, chiar și de onoare.)*

Cei mai norocoși dintre țăranii — cafonii — din Fontamara posedă un măgar, uneori un catîr. Ajunși în toamnă, după ce și-au plătit cu greutate datoriile făcute cu un an în urmă, ei trebuie să umble să împrumute un pic de cartofi, de fasole, de ceapă, de mălai, ca să se țină și să nu moară de foame în timpul iernii. Cea mai mare parte dintre ei, așa își tîrăsc viața, ca un lanț greu de datorii mărunte cu care să-și potolească foamea, și de munci istovitoare cu care să și le poată plăti. Cînd recolta este excepțional de bună și dă cîștiguri neprevăzute, acestea slujesc îndeobște la certuri. Pentru că trebuie știut că la Fontamara nu există două familii care să nu fie înrudite; în satele de munte, în general, toți sfîrșesc prin a se înrudi. Toate familiile, chiar și cele mai sărace, au interese de împărțit între ele, și din lipsă de averi, își împart mizeria. De aceea, la Fontamara, nu se află familie care să nu aibă vreo ceartă de lichidat. Se știe că, cearta dormitează în anii secetoși, dar se înăsprește pe neașteptate de cum există ceva bani de dat la avocat. Și mereu sînt aceleași certuri, certuri nesfîrșite, care se transmit din generație în generație, în procese nesfîrșite, în cheltuieli nesfîrșite, în uri înăbușite, de nestins, pentru a stabili cui îi aparține un tufiș de mărăcini. Tufișul arde, dar cearta continuă, cu ură și mai aprigă.

Nu a existat vreodată cale de ieșire. Punînd deoparte, în vremea aceea, douăzeci de cenți pe lună, treizeci de cenți pe lună, vara pînă la o sută de cenți pe lună asta ar fi putut să facă, economisind, vreo treizeci de lire pînă-n toamnă. Dar se duceau imediat: pe dobînzile vreunei polițe, sau

pe avocat, sau pe preot, sau pe doctorii. Şi o luai iar de la capăt, în primăvara următoare. Douăzeci de cenţi, treizeci de cenţi, o sută de cenţi, pe lună. Apoi din nou de la capăt.

La şes, este ştiut, se schimbau multe lucruri, cel puţin în aparenţă, dar la Fontamara nu se schimba nimic. Fontamarezii asistau la transformările şesului ca la un spectacol care nu i-ar fi privit. În munţi, pămîntul de muncit rămînea puţin, era arid, pietros, iar clima neprielnică. Secarea lacului Fucino, petrecută cu circa optzeci de ani în urmă, a folosit satelor de la cîmpie şi nu celor de la munte, deoarece a produs o simţitoare scădere a temperaturii în întreaga Marsica, pînă la distrugerea vechilor culturi. Astfel, bătrînele livezi de măslini au fost distruse în întregime. Viile au fost adesea năpădite de boli şi strugurii nu mai ajungeau să se coacă complet ; ca să nu îngheţe la prima zăpadă, culesul se făcea în grabă, la sfîrşitul lui octombrie, şi dădea un vin acrişor, ca limonata. Şi dacă trebuia să-l bea cineva, apoi cine alţii puteau să-l bea decît chiar cei care îl produseseră.

Aceste pagube ar fi fost din belşug compensate de exploatarea pămînturilor fertile de pe urma secării lacului, dacă valea Fucino nu ar fi fost supusă unui regim colonial. De marile bogăţii care se scot anual din ea profită doar o pătură restrînsă de băştinaşi, iar ce prisoseşte ia drumul spre marile oraşe. Mai trebuie ştiut că, împreună cu întinsele suprafeţe de pămînturi din Agro Romano şi din regiunea Maremma, cele patrusprezece mii de hectare ale regiunii Fucino sînt proprietatea unei familii de pretinşi prinţi Torlonia, veniţi la Roma

la începutul secolului trecut, o dată cu un regiment francez. Dar aceasta ar fi o cu totul altă poveste. Şi, poate, după povestirea tristului destin al fontamarezilor, pentru a mîngîia pe cititori, voi scrie o pilduitoare viaţă a Torlognes-ilor, cum se numeau ei la origine. Lectura aceasta va fi desigur mai plăcută. Sumbra întîmplare a fontamarezilor este o monotonă via crucis a ţăranilor înfometaţi de pămînt, care generaţii şi generaţii nădușesc sînge din zori şi pînă-n noapte ca să facă să rodească o palmă de pămînt sterp, şi nu izbutesc de loc. Soarta însă a Torlognes-ilor a fost exact inversă. Nici unul din neamul lor nu s-a atins vreodată de pămînt, nici măcar din distracţie, şi acum stăpînesc pămînturi nemăsurate, un regat gras de multe zeci de mii de hectare.

Cei din neamul Torlognes-ilor au venit la Roma în vreme de război şi au speculat războiul, apoi au speculat pacea, au mai speculat monopolul sării, apoi au speculat tulburările din '48, războiul din '59, pe Burbonii regatului de Neapole, şi prăbuşirea lor ; mai tîrziu au speculat pe cei din casa de Savoia, democraţia şi dictatura. Astfel, fără să-şi scoată mănuşile, au cîştigat miliarde. După '60, un Torlogne reuşeşte să-şi însuşească la un preţ mic acţiunile unei societăţi financiare napolitano-franco-spaniole care construise canalul pentru secarea lacului Fucino, şi care societate se găsea în dificultate prin căderea regatului Neapolului ; în conformitate cu drepturile recunoscute societăţii de către regele Neapolului, Torlogne ar fi trebuit să se bucure de uzufructul pămînturilor secate, timp de nouăzeci de ani. Dar, în schimbul serviciilor po-

litice pe care le aduse slabei dinastii piemonteze, Torlogne primi în proprietate perpetuă aceste pămînturi, fu distins cu titlul de duce, şi mai tîrziu cu acela de prinţ. Dinastia piemonteză îi dărui, în sfîrşit, un lucru care nu-i aparţinea. Fontamarezii asistară la acest spectacol petrecut în cîmpie şi, deşi nou, îl găsiră destul de natural, deoarece era în armonie cu vechile samavolnicii. Dar la munte viaţa continuă ca mai înainte.

Cel puţin odinioară muntenii reuşeau să fugă în America. Pînă şi cîţiva fontamarezi, mai înainte de război, şi-au încercat norocul în Argentina şi în Brazilia. Dar aceia dintre ei care izbutiseră să pună deoparte, între vestă şi cămaşă, în dreptul inimii, cîteva bancnote, şi se întoarseră la Fontamara, în cîţiva ani pierdură pe terenurile aride şi sterpe ale ţinutului de baştină puţinele economii făcute, şi recăzură repede în vechea somnolenţă, păstrînd ca o amintire de paradis pierdut imaginea vieţii întrevăzute dincolo de ocean.

Totuşi, anul trecut, se petrecu un şir de fapte neprevăzute şi de neînţeles, care au avut darul să tulbure viaţa din Fontamara, rămasă pe loc din vremi străvechi. Nimeni nu se ocupă imediat de aceste fapte, şi numai după cîteva luni începură să circule cîteva zvonuri cu privire la ele, în celelalte regiuni ale Italiei, şi pînă şi în străinătate, unde şi eu, spre nenorocirea mea, am fost silit să mă refugiez. Fontamara, — un sat neînsemnat pe nici o hartă geografică, — deveni astfel obiectul a numeroase discuţii şi conjecturi ciudate. O absenţă de cîţiva ani nu mă împiedica pe mine, care sînt din acel ţinut, şi care am crescut acolo, să nu dau

crezare, să mă gîndesc că faptele atribuite Fontamarei sînt fantastice, că nu s-au întîmplat niciodată, că sînt născocite în întregime, ca atîtea altele, din motive discutabile, şi atribuite acelui sat îndepărtat, pentru ca verificarea lor să fie mai greu de făcut. Cîteva încercări pe care le-am făcut de a obţine ştiri directe, n-au dat nici un rezultat. Şi cu toate acestea n-am încetat o singură zi de a mă gîndi la ele şi de a mă întoarce cu imaginaţia la acel sat atît de cunoscut mie, chinuindu-mă dorinţa de a-i cunoaşte soarta actuală. Şi asta pînă mi s-a întîmplat un fapt neaşteptat. Într-o seară, cînd nostalgia mă cuprinsese mai puternic, spre marea mea surprindere am găsit în pragul locuinţei, aşezaţi în faţa uşii, şi aproape adormiţi, trei ţărani : doi bărbaţi şi o femeie, pe care, fără să şovăi, i-am recunoscut de îndată a fi din Fontamara. La apariţia mea, s-au ridicat şi m-au urmat în casă. La lumină le-am recunoscut chipurile. Bărbatul era un bătrîn înalt, uscăţiv, cu faţa pămîntie şi lucioasă, cu păr sur ; lîngă el, nevastă-sa şi băiatul lor. Au intrat, aşadar. S-au aşezat. Au început să povestească. (Atunci le-am recunoscut şi vocile).

Mai întîi a vorbit bătrînul. Pe urmă, nevastă-sa. Apoi din nou bătrînul. Apoi din nou nevasta. În vreme ce vorbea nevasta, mă tem că începusem să aţipesc, fără, totuşi, — fenomen într-adevăr singular, — să fi pierdut firul povestirii ei ; pesemne că vocea aceea izvora de undeva din adîncul sufletului meu. Cînd s-au ivit zorile şi m-am trezit, a reînceput să vorbească bătrînul.

Ceea ce au spus se află în această carte.

Şi-acum, două observaţii. Această povestire va apare cititorului străin, atunci cînd o va citi, mai întîi într-un strident contrast cu imaginea pitorească a Italiei meridionale, pe care o găseşte deobicei în literatura pentru turişti. În anumite cărţi, după cum se ştie, Italia meridională este un ţinut splendid, în care ţăranii se duc la muncă fredonînd cîntece vesele, şi cărora le răspund corurile ţărăncuţelor îmbrăcate în costume tradiţionale, în vreme ce în pădurea din apropiere se aud trilurile privighetorilor.

Din păcate, la Fontamara, asemenea minunăţii nu s-au petrecut niciodată.

Fontamarezii se îmbracă la fel ca săracii din toate locurile pămîntului. Şi-apoi, la Fontamara, nu există pădure! E numai munte arid, ars de soare, cum e cea mai mare parte a Apeninilor. Păsările sînt puţine şi temătoare, din pricina vînătorii fără milă la care sînt supuse. Nu există privighetori; în dialect nici măcar nu există cuvîntul care s-o numească. Ţăranii nu cîntă nici în cor, nici singuri; nici măcar atunci cînd se îmbată, şi cu atît mai puţin, e lesne de înţeles, atunci cînd merg la muncă. În loc să cînte, ei blestemă de mama focului. Ca să exprime o mare emoţie, bucurie, mînie, ba chiar şi devotament religios — blestemă. Dar nici măcar atunci cînd blestemă nu pun prea multă imaginaţie, şi dacă se adresează totdeauna la doi sau trei sfinţi pe care îi cunosc, îi înjură mereu cu aceleaşi cuvinte grosolane.

Singurul om care cînta la Fontamara, pe vremea adolescenţei mele, şi care cînta cu oarecare

insistenţă, era un negustor ambulant de ghete. Şi cînta un singur cîntec, care data de la începutul primului nostru război în Africa şi începea astfel:

O, Baldissera,
Să nu te-ncrezi în poporul negru!

Auzindu-l repetînd avertismentul ăsta în toate zilele anului, de dimineaţă pînă seara, cu o voce din ce în ce mai lugubră cu cît cizmarul îmbătrînea, tineretul din Fontamara începu să fie cuprins de-a binelea de teama că generalul Baldissera, fie din cutezanţă, fie din distracţie sau uşurinţă, avea să sfîrşească într-adevăr prin a se încrede în poporul negru. Mult mai tîrziu am aflat că acest pericol exista cu mult înainte de naşterea noastră.

A doua observaţie este următoarea: în ce limbă trebuie să redau acum această poveste?

Nimeni să nu-şi închipuie că fontamarezii vorbesc italiana! Pentru noi, limba italiană e o limbă învăţată la şcoală, cum se învaţă latina, franceza, esperanto. Limba italiană este pentru noi o limbă străină, o limbă moartă, o limbă al cărei dicţionar, a cărei gramatică s-au format fără nici o legătură cu noi, cu felul nostru de a trăi, cu felul nostru da a gîndi, cu felul nostru de a ne exprima.

Desigur, înaintea mea, alţi ţărani meridionali au vorbit şi au scris în italiană, la fel ca atunci cînd, mergînd la oraş, obişnuiam să ne încălţăm cu ghete, să ne punem guler şi cravată. Dar era de ajuns o singură privire pentru a ni se descoperi stîngăcia. Limba italiană, pentru a ne prinde şi a

ne formula gîndurile, nu poate face altceva decît să le stîlcească, să le schimbe, să le dea aspectul unei traduceri. Dar, ca să se exprime direct, un om nu trebuie să traducă. Dacă e adevărat că pentru a te exprima bine într-o limbă, trebuie mai întîi să înveți să gîndești în acea limbă, efortul pe care noi îl facem de a vorbi în italiană este o dovadă evidentă că nu știm să gîndim în această limbă (că și cultura italiană e pentru noi o cultură de școală).

Dar, dat fiind că nu am alt mijloc de a mă face înțeles (și pentru mine, acum, a mă face înțeles e o necesitate absolută), nu am altceva de făcut decît să-mi dau silința de a traduce cît mai bine, în limba învățată, ceea ce vreau să știe toată lumea : adevărul asupra faptelor petrecute la Fontamara.

Chiar dacă limba am împrumutat-o, felul de a povesti, după a mea părere, este al nostru. Este o artă fontamareză. Este arta însăși pe care am învățat-o de copil, șezînd pe pragul casei, sau lîngă vatră, în nopțile lungi de veghe, sau alături de războiul de țesut, urmărind ritmul pedalelor, ascultînd poveștile de demult.

Nu-i nici o deosebire între această artă de a povesti, între această artă de a pune un cuvînt după altul, un rînd după altul, o frază după alta, o figură după alta, de a explica un lucru după altul, fără aluzii, fără subînțelesuri, spunînd pîinii — pîine, și vinului — vin, și vechea artă a țesutului, vechea artă de a pune un fir după altul, o culoare după alta, în chip curat, în bună rînduială, cu sîrguință, deslușit. Mai întîi se vede

tulpina trandafirului, apoi caliciul trandafirului, apoi corola ; dar de la început, oricine pricepe că este vorba de un trandafir. Din această cauză creațiile noastre par orășenilor lucruri naive, grosolane. Dar, am căutat noi vreodată să le vindem la oraș ? Am cerut noi vreodată orășenilor să povestească în felul nostru faptele care îi priveau pe ei ? Nu le-am cerut niciodată.

Să aibă deci fiecare dreptul de a povesti faptele care îl privesc, în felul său.

IGNAZIO SILONE

Davos (Elveția), vara lui 1930.

I

La întîi iunie anul trecut, Fontamara rămăsese pentru prima oară fără lumină electrică. La doi iunie, la trei iunie, la patru iunie, Fontamara continuă să rămînă fără lumină electrică. Şi la fel şi-n zilele următoare, şi-n lunile următoare, pînă cînd Fontamara se reobişnui cu lumina de lună. Ca să ajungă de la lumina lunii la lumina electrică, Fontamarei îi trebuise cam o sută de ani, în care timp a consumat ulei de măsline şi gaz. Ca să se întoarcă însă de la lumina electrică la lumina lunii, i-a fost de ajuns o singură seară.

Tinerii nu cunosc povestea, dar noi, bătrînii, o cunoaştem. Toate noutăţile pe care piemontezii ni le-au adus în răstimp de şaptezeci de ani se reduc, pe scurt, la două : lumina electrică şi ţigările. Lumina electrică ne-au luat-o. Ţigările ? Cine a tras o singură dată un fum din ele, poate să se înăbuşe. Nouă ne-a ajuns întotdeauna pipa.

La Fontamara lumina electrică devenise un lucru obişnuit, ca şi lumina lunii. În sensul că nimeni nu o plătea. Nimeni nu o plătea de multe luni de zile. Şi-apoi, cu ce anume ar fi trebuit s-o plătim ? În vremea din urmă controlorul comunal nici măcar nu mai trecuse să împartă obişnuita notă lunară cu specificarea celor întîrziaţi, obişnuitul petec de hîrtie de care noi ne serveam pentru deprinderi domestice. Ultima oară cînd trecuse controlorul, nu a lipsit mult să plătească cu

pielea ! Era cît pe-aci ca un glonte să-l lase lat la marginea satului. De aceea era atît de prevăzător. Nu venea la Fontamara decît atunci cînd bărbații erau la muncă și acasă nu găsea decît femeile și copiii. Numai că oricît de prevăzător ai fi, niciodată nu-i de ajuns. Mai era și foarte politicos. Împărțea petecele de hîrtie cu un surîs prostesc, compătimitor. Spunea : „Vă rog să luați, nu vă fie cu supărare ! O bucată de hîrtie în casa omului poate fi bună oricînd la ceva."

Dar nici politețea nu e totdeauna de ajuns. Cîteva zile mai tîrziu, un căruțaș l-a făcut să înțeleagă, nu la Fontamara (la Fontamara nu mai punea piciorul !), ci jos, în capitala regiunii, că glonțul nu fusese îndreptat, probabil, asupra lui, asupra persoanei lui, asupra persoanei lui Innocenzo La Legge, ci mai degrabă asupra taxei. Totuși, dacă glonțul ar fi nimerit în țintă, nu ar fi ucis taxa, ci pe el. De aceea nu mai vine, și nu plînge nimeni după el. Și nici nu i-a trecut prin minte să ceară primăriei intentarea unei acțiuni juridice împotriva fontamarezilor.

— Dacă s-ar putea prinde și vinde păduchii, spusese el într-o zi, fără îndoială că trimiterea lor în judecată ar da rezultate importante. Dar chiar de-ar fi admisă de lege prinderea păduchilor, cine i-ar cumpăra ?

Lumina trebuia să fie tăiată la întîi ianuarie. Pe urmă la întîi martie. Pe urmă la întîi mai. Pe urmă se spuse : „Nu va mai fi tăiată. Se pare că regina e împotrivă. Veți vedea că nu va mai fi tăiată." Și la întîi iunie a fost, totuși, tăiată.

Femeile și copiii rămași acasă au fost ultimii care și-au dat seama de asta. Dar noi care ne întorceam de la muncă — aceia care fuseseră la moară și se întorceau pe șosea, aceia care fuseseră prin regiunea cimitirului și care coborau de pe munte, aceia care fuseseră la scoaterea nisipului și se întorceau mergînd de-a lungul canalului, aceia care fuseseră la lucru cu ziua și se întorceau aproape din toate părțile — cu cît se întuneca și vedeam luminile satelor vecine aprinzîndu-se, iar Fontamara pălind, învăluindu-se, încețoșîndu-se, confundîndu-se cu pietrele, cu tufișurile, cu grămezile de bălegar, am înțeles îndată despre ce era vorba. (Era și nu mai era o surpriză.)

Pentru copii, dimpotrivă, a fost un motiv de veselie. La noi, copiii nu au prea des motive de veselie, și cînd se întîmplă vreunul, bieții de ei, profită de el. De pildă, atunci cînd vine vreo motocicletă, cînd doi măgari se împerechează, cînd ia foc vreun horn.

Ajunși în sat, l-am găsit în mijlocul drumului pe generalul Baldissera strigînd și înjurînd. Vara obișnuia să repare ghete în fața casei sale, pînă seara tîrziu, la lumina unui felinar, și acum lumina îi lipsea. Mulțimea îi înconjurase măsuța de lucru, îi încurcase sulele, cuiele, cuțitele, papul, ața, resturile de talpă, îi răsturnase pe picioare hîrdăul cu apă murdară, și el blestema cu voce tare pe toți sfinții dimprejur, întrebîndu-ne pe noi cei care ne întorceam de la muncă, dacă la vîrsta sa, și așa miop cum era, merita să fie lăsat fără lumina felinarului, și cam ce-ar fi putut gîndi regina Margherita de o asemenea josnicie.

Era greu să-ţi închipui cam ce-ar fi putut gîndi regina.

Fireşte că erau şi cîteva femei care se văicăreau ; femei — nu are rost să le spun numele — care stăteau pe jos, în faţa caselor lor, alăptîndu-şi copiii, sau despăduchindu-i, sau bucătărind, şi care se văicăreau de parcă ar fi murit careva. Se văicăreau că rămăseseră fără lumină, de parcă, pe întuneric, mizeria ar fi devenit şi mai neagră.

În faţa cîrciumii Mariettei, în apropierea mesei pusă în drum, ne-am oprit Michele Zompa şi cu mine ; şi îndată după noi veni Losurdo, cu măgăriţa pe care o dusese la montă ; şi după el veni Ponzio Pilato, cu pompa de stropit cu pucioasă, agăţată în spinare ; şi pe urmă sosiră Ranocchia şi Sciarappa, care fuseseră la curăţitul pomilor ; şi după ei mai sosiră Barletta, Venerdí Santo, Ciro Zironda, Papasisto şi alţii care fuseseră la cariera de nisip. Şi cu toţii vorbirăm de lumina electrică, de noile impozite, de vechile impozite, de taxele comunale, de impozitele către stat, repetînd într-una acelaşi lucru, fiindcă sînt lucruri care nu se schimbă. Şi fără să băgăm de seamă, apăruse lîngă noi un străin. Un străin cu o bicicletă. Era greu de ghicit cine putea fi la ceasul acela. Ne-am uitat unii la alţii întrebîndu-ne din priviri. Era într-adevăr ciudat. Nu era omul de la lumină. Nici cel de la primărie. Nici cel de la pretură. După cum arăta părea un tînăr spilcuit. Avea faţa delicată, netedă, o guriţă trandafirie, ca un cotoi. Cu o mînă ţinea bicicleta de ghidon — şi mîna era mică, lipicioasă, ca burta unei şopîrle — şi pe un deget purta un inel gros, de

monsenior. Peste pantofi avea ghetre albe. Pentru ceasul acela era o apariţie de neînţeles.

Am încetat de a mai vorbi. Era limpede că acel cintezoi venea să pună un nou impozit. Nu putea fi nici un fel de îndoială în privinţa asta. Şi, la fel, nici o îndoială că făcuse drumul de pomană şi că hîrtiile lui vor avea acelaşi sfîrşit ca şi acelea ale lui Innocenzo La Legge. Altceva era de lămurit : pe ce anume mai era cu putinţă de pus un nou impozit. Fiecare din noi, în sinea sa, la asta se gîndea, şi cu privirea îi întreba pe ceilalţi. Dar nici unul nu ştia. Te pomeneşti că pe lumina lunii !

Între timp, străinul ceruse de două sau de trei ori, cu voce de capră, să i se arate „unde-i casa văduvei eroului Sorcanera".

Marietta se afla acolo, în pragul cîrciumii, astupînd intrarea cu sarcina ei, a treia sau a patra de cînd bărbatu-său murise pe front. Bărbatu-său îi lăsase o medalie de argint şi pensia, dar nu-i lăsase, desigur, şi cele trei sau patru sarcini. Din cauza gloriei lui bărbatu-său (cum se spune), după război, Marietta Sorcanera avusese deseori de-a face cu persoane de vază. O duseseră de mai multe ori la Roma şi o arătaseră autorităţilor, o fotografiaseră, îi dăduseră să bea şi să mănînce, o făcuseră să defileze împreună cu alte o sută de văduve, în pas alergător, pe sub balcoanele palatelor. Pe urmă n-au mai chemat-o, din pricina sarcinilor.

— De ce nu te măriţi din nou ? o dojeneam noi. Dacă viaţa de văduvă nu-ţi convine, ai putea să te măriţi din nou.

Și erau bărbați care îi dădeau dreptate. Femeile, însă, o urau.

Așadar, cîrciumăreasa știa să discute, să se poarte cu persoanele de vază. Deci îl pofti pe străin să se așeze la masă. Străinul scoase din buzunar cîteva hîrtii și le puse pe masă.

De cum am văzut hîrtiile, ne-am uitat unul la altul, și n-am mai avut nici o îndoială. Hîrtiile erau pe masă (hîrtiile noului impozit). Rămînea să aflăm despre ce impozit era vorba.

Și, într-adevăr, străinul începu să vorbească. De îndată ne-am dat seama că era de la oraș. Doar cîteva vorbe pricepurăm din tot ceea ce spunea. Dar nu izbuteam să înțelegem despre ce impozit era vorba. Poate că pe lumina lunii !

Se făcuse tîrziu, iar noi stăteam așa, acolo, cu uneltele de muncă, cu sapele, tîrnăcoapele, furcile, lopețile, pompa de stropit cu pucioasă, și măgărița lui Losurdo. Cîțiva plecară. De departe începuseră să se audă vocile femeilor care strigau după bărbații lor. Venerdí Santo, Barletta și Papasisto plecară. Sciarappa și Ranocchia mai ascultară puțin pălăvrăgeala orășeanului, și-apoi plecară și ei. Losurdo voia să rămînă, dar măgărița, care era obosită, l-a silit să plece.

Împreună cu orășeanul am mai rămas trei. El continua să vorbească. Din cînd în cînd ne uitam unul la altul, dar nici unul nu pricepea ceva. Vreau să spun că nimeni nu pricepea pe ce anume s-ar mai fi putut pune impozit.

În cele din urmă străinul termină de vorbit. Se întoarse spre mine, căci îi eram mai aproape, îmi

prezentă o hîrtie albă, îmi întinse un creion, și îmi spuse :

— Semnează.

De ce să semnez ? La ce folosea semnătura ? Din toată pălăvrăgeala lui nu pricepusem nici zece cuvinte. Dar chiar dacă aș fi priceput totul, de ce aș fi semnat ? Mă uitai la el cu nepăsare și nici măcar nu-i răspunsei.

Atunci, orășeanul se-ntoarse spre țăranul care stătea alături de mine, îi puse dinainte hîrtia, îi întinse creionul, și-i zise :

— Semnează ! Vei fi răsplătit !

Nici ăsta nu-i răspunse și-l privea cu nepăsare desăvîrșită, ca pe un copac sau pe o piatră. Străinul se întoarse spre al treilea țăran, îi puse dinainte hîrtia, îi întinse creionul, și-i zise :

— Începe tu ! Ai să vezi că, după tine, or să semneze și ceilalți.

Și fu de parcă ar fi vorbit la pereți. Nu suflă unul o vorbă. Dar o dată ce nici măcar nu știam despre ce-i vorba, de ce trebuia să semnăm ?

Stăteam deci și priveam fără să suflăm vreo vorbă, cînd, deodată, străinul se înfurie și, după tonul cu care vorbea, ne-am închipuit că trebuie să ne fi ocărît zdravăn. Așteptam ca el să se hotărască și să ne vorbească de impozitul cel nou, dar el vorbea cu totul altceva. La un moment dat a luat o biciușcă, pe care o agățase de cadrul bicicletei, și a început să o învîrte spre mine, în așa fel că aproape mi-a atins fața.

— Vorbește ! Vorbește ! striga. Vorbește, cîine, vierme, blestematule ! De ce nu vorbești ? De ce nu vrei să semnezi ?

Altceva voia de la mine, ca să mă facă să-mi pierd răbdarea. Îl făcui deci să priceapă că nu eram nişte idioţi. Îl făcui să priceapă că înţelesesem, şi că toată flecăreala lui nu ne putea scoate din cap că era vorba de un nou impozit.

— Hai ! îi spusei plictisit. Hai ! Grăbeşte-te şi lămureşte-ne despre ce impozit este vorba.

Străinul se uită la mine de parcă i-aş fi vorbit în ebraică.

— Vorbim şi văd că nu ne înţelegem, îmi spuse el descurajat.

— Vorbim aceeaşi limbă, şi totuşi nu vorbim aceeaşi limbă.

Asta aşa e, şi cine nu ştie asta ? Un orăşean şi un ţăran cu greu se pot înţelege. Cînd vorbea el, era un orăşean, şi nu putea înceta să fie orăşean, nu putea vorbi decît ca orăşean. Iar noi ăştia eram ţărani. Noi pricepeam totul ca ţărani, adică în felul nostru. De o mie de ori, în viaţa mea, am făcut această constatare : orăşenii şi ţăranii sînt două lucruri diferite. În tinereţe am fost în Argentina, în pampas ; vorbeam cu ţărani de toate neamurile, de la spanioli la indieni, şi ne înţelegeam de parcă am fi fost la Fontamara ! Dar cu un italian care venea de la oraş, în fiece duminică, trimis de la consulat, vorbeam dar nu ne înţelegeam, ba chiar de multe ori înţelegeam exact contrariul de ceea ce spunea. Acolo, la ferma noastră, se afla pînă şi un portughez surdo-mut, un peon, un ţăran de-acolo de jos. Ei bine, ne înţelegeam fără să vorbim. În schimb cu italianul ăla de la consulat, nici pomeneală de-aşa ceva.

Aşa că nu m-am mirat cînd străinul reîncepu în limba lui încîlcită să ne explice că el nu vorbise de impozite, că el nu avea nimic de-a face cu impozitele, că venise la Fontamara pentru un alt motiv, şi că nu era nimic de plată, chiar nimic.

Şi fiindcă se făcuse tîrziu şi era întuneric, aprinse chibrituri. Ne arătă, rînd pe rînd, foile de hîrtie. Foile de hîrtie erau într-adevăr albe. Nu erau hîrtiile de impozite, care sînt întotdeauna acoperite cu tipăritură. Erau în întregime albe. Numai una avea ceva scris în partea de sus. Orăşeanul aprinse două chibrituri şi ne arătă ceea ce era scris :

> ***Subsemnaţii, în semn de aprobare a ceea ce stă scris mai sus, îşi pun iscăliturile lor de bună voie, nesiliţi şi cu entuziasm, cavalerului Pelino.***

Cavalerul Pelino, ne spuse, era chiar el.

— Nu mă crezi ? mă întrebă.

— Se poate, îi răspunsei. Fiecare are un nume.

Hîrtiile semnate trebuiau trimise guvernului.

Cavalerul Pelino primise hîrtiile de la superiorii săi. Hîrtii la fel cu astea fuseseră duse de colegi de-ai săi şi prin alte sate. Nu era aşadar o invenţie specială pentru Fontamara. Era pentru toate satele. În realitate era o petiţie către guvern, ne spuse el. Şi petiţia avea nevoie de multe semnături. Petiţia însă, adevărată şi propriu-zisă, nu era acolo. Cavalerul Pelino nu o cunoştea. Petiţia fusese scrisă de superiorii săi. El nu avea decît datoria să strîngă semnăturile. Iar ţăranii, datoria de a semna. Fiecare cu datoria sa.

— Pricepeți ? ne explică el. S-a terminat cu timpul cînd țăranii erau disprețuiți și nebăgați în seamă. Acum sînt noi autorități care au mare respect pentru țărani și vor să cunoască părerea lor. De aceea, semnați ! Prețuiți onoarea pe care autoritățile v-au făcut-o trimițînd aici un funcționar care să culeagă părerea voastră.

Motivul ăsta a făcut oarecare impresie asupra Mariettei, în vreme ce noi tot mai eram neîncrezători. Dar între timp se apropiase generalul Baldissera, care auzise ultimile lămuriri, și spuse fără altă introducere (știți cum sînt cizmarii) :

— Dacă onoratul domn mă asigură că nu-i vorba de plătit ceva, atunci semnez primul.

Și semnă el primul. Apoi eu ; avui, totuși, acum pot să spun, șiretenia să semnez cu numele tatălui meu, care era mort, gîndind : nu se știe niciodată. Apoi semnă Ponzio Pilato care era lîngă mine. Apoi Zompa. Apoi Marietta. Și ceilalți ? Cum să-i întrebi ? Dată fiind ora tîrzie, era cu neputință să mergi din casă în casă. Cavalerul Pelino găsi soluția. Noi să-i dăm numele tuturor fontamarezilor și el îi va înregistra. Așa am și făcut. Nu a fost discuție decît pentru unul singur, pentru Berardo Viola. Am căutat să-l facem pe Cavalerul Pelino să înțeleagă că Berardo nu ar semna nici în ruptul capului, dar numele lui tot a fost înregistrat.

— Ar fi bine, totuși, să nu-i spuneți o vorbă despre asta, ne sfătui Marietta. Din prudență, va fi bine.

Cea de-a doua hîrtie era și ea plină de semnături și străinul aprinsese cel de-al treizecilea sau patruzecilea băț de chibrit, cînd, deodată, observă ceva

pe masă. Ceva care era pe masă îl impresionă, îi făcu scîrbă. Dar pe masă nu era nimic. Mai aprinse un chibrit și se întoarse să privească pe masă. Privi fix. Se aplecă deasupra mesei atît de mult încît aproape o atinse cu nasul. Pe urmă, arătînd cu degetul un punct pe masă, începu să strige cu vocea lui de capră :

— Ce-i asta ? Cui aparține porcăria asta ? Cine a pus-o pe masă ?

Am înțeles că ne căuta ceartă. Nu-i răspunse nimeni. Generalul Baldissera, din prudență, plecă. Străinul repetă întrebarea de vreo patru, cinci ori ; aprinse trei bețe de chibrit deodată, ca să fie mai multă lumină pe masă. Atunci s-a văzut ceva pe masă, ceva care se mișca. Nimic înspăimîntător, dar era ceva. Ponzio Pilato se ridică cel dintîi, se aplecă deasupra mesei, se uită, și spuse scuipînd pe pămînt :

—Nu-i de la mine.

— Într-adevăr, încercai să-i explic străinului, prin părțile astea doar oile au pecete pe spinare. Pentru celelalte animale nu se cere.

Dar indignarea ridicolă a străinului nu dădea semne să se potolească.

Marietta s-a aplecat și ea deasupra mesei, s-a uitat lung la insecta care ajunsese în mijlocul colii de hîrtie acoperită de semnături, a luat-o în palmă și a aruncat-o în mijlocul drumului. Pe urmă a spus :

— Ciudat ! Mi se pare că-i un nou soi de păduche. Mai închis la culoare, mai lung, cu o cruce pe spate.

Închipuiți-vă că, Michele Zompa, un bătrîn așezat ca el, fu ciudat impresionat și, întorcîndu-se spre Marietta, aproape că-i strigă :

— Ceee ?!... Avea cu adevărat o cruce pe spinare ?!... Era de un soi nou ?

Și Zompa ne aminti de o poveste pe care și noi, la drept vorbind, o cunoșteam, dar pe care o uitasem. Toate felurile de animale au fost create la început, îndată după om, și chiar și păduchii, asta doar se știe ! Dar Dumnezeu stabili ca după fiecare mare revoluție să apară un nou soi de păduchi. Zompa mai adăugă totuși ceva, asta ca să ne explice tulburarea sa.

— E vorba de un vis, spuse el, pe care l-am avut iarna trecută. I-am povestit preotului visul, dar el mi-a poruncit să nu care cumva să-l mai povestesc și altcuiva. Dar acum el a apărut, dacă Marietta nu minte, a apărut, și prin urmare pot să vorbesc, poate chiar că am obligația să vorbesc.

Ne-am așezat în jurul măsuței și Zompa continuă :

— După ce s-a făcut pace între Papă și guvern, după cum vă amintiți și voi, preotul ne-a explicat din altar că și pentru țărani începea o epocă nouă. Că Papa ar fi obținut de la Cristos toate iertăciunile de care au nevoie țăranii. Și iată că-n noaptea aceea l-am văzut în vis pe Papă stînd de vorbă cu Răstignitul. Și Răstignitul spunea : „Pentru a sărbători această pace ar fi bine să se împartă pămîntul din Fucino țăranilor care îl muncesc și țăranilor săraci din Fontamara, care sînt pe munte și n-au pămînt". Papa răspundea : „Stăpîne, prințul nu va voi să dea nici o fărîmitură. Și prințul este un bun creștin." Răstignitul spunea : „Pentru a sărbători această pace ar fi bine ca țăranii să fie dispensați cel puțin de plata impozitelor". Papa răspundea : „Stăpîne, guvernul nu va voi așa ceva. Și conducătorii din guvern, și ei sînt buni creștini." Răstignitul spunea : „Pentru a sărbători această pace în acest an vom face să fie o recoltă îmbelșugată, mai ales pentru țărani și micii proprietari". Papa răspundea „Stăpîne, dacă recolta țăranilor va fi îmbelșugată, prețurile vor scădea, și mulți din marii comercianți vor fi ruinați. Și aceștia merită să fie ocrotiți, fiindcă sînt buni creștini." Răstignitul era foarte amărît că nu poate face nimic pentru țărani fără să pricinuiască vreun rău celorlalți buni creștini. Atunci, Papa îi propuse : „Stăpîne, hai să mergem la fața locului. Poate că va fi cu putință să facem ceva pentru țărani fără să-l supărăm nici pe prințul Torlonia, nici guvernul, nici pe bogătași." Și astfel, în noaptea *Împăcării* [1], Cristos și Papa și-au luat zborul și s-au îndreptat prin văzduh spre Fucino, trecînd pe deasupra tuturor satelor din Marsica. Cristos mergea înainte cu o desagă mare în spinare ; în urma lui venea Papa, care avea voie să ia din desagă cîte ceva care ar fi putut fi de folos țăranilor. Cei doi Călători Cerești văzură același lucru în toate satele. Și ce altceva

[1] Autorul se referă la evenimentul „Împăcării Bisericii cu Statul", — întîmplat în Italia, la 11 februarie 1929, — cînd între papa Pius al XI-lea și Benito Mussolini, șeful guvernului fascist, s-a încheiat un tratat cu privire la raporturile dintre statul fascist și biserica catolică.

puteau să vadă?! Țăranii se văicăreau, blestemau, se certau, erau necăjiți, nu aveau ce să mănînce, ce să îmbrace. Atunci, Papa se întristă pînă-n adîncul inimii, luă din desagă un nor de păduchi de un soi nou, și-i azvîrli peste casele săracilor, spunînd: „Luați, o, fiii mei preaiubiți, luați și scărpinați-vă! În felul ăsta, în clipele de răgaz, o să aveți ce să faceți și n-o să vă mai stea gîndul la păcat!"

Acesta fusese visul lui Michele Zompa. Un vis pe care fiece om îl tălmăcește în felul lui. Mulți își rîd de vise. Alții citesc în ele viitorul. Eu cred că visele te fac să dormi mai bine. Cu toate astea, Marietta Sorcanera, femeie credincioasă, nu-l tălmăcea așa și izbucni în plîns, și printre hohote începu să spună:

— E adevărat! Chiar așa e! Cine s-ar îngriji să ne ferească de păcat, dacă n-ar fi Papa să se roage pentru noi? Cine ne-ar păzi de iad?

Se făcuse tîrziu și voiam să plecăm pe la casele noastre. Simții deodată cum mă doboară toată oboseala de peste zi. De ce ne-om fi pierzînd vremea cu flecăreala asta?

Numai că străinul, cavalerul Pelino, înțelese cu totul altfel visul povestit de Zompa:

— Vă bateți joc de mine! începu să strige învîrtind biciușca spre Zompa și spre cîrciumăreasă. Vă bateți joc de autorități! Vă bateți joc de biserică și de guvern! Și pe același ton mai spuse multe alte lucruri nechibzuite, încîlcite, încît nimeni nu pricepu mare lucru.

— Ei, lasă, că guvernul o să vă pună la locul vostru! striga el. Guvernul o să vă pedepsească! O să aveți de-a face cu autoritățile!

Noi ne gîndeam: o să vorbească cît o să vorbească, dar pînă la urmă tot o să tacă, o să tacă de-a binelea și o să ne lase să plecăm acasă. Da' de unde! El, totuși, continua să vorbească. Nu tăcea de loc!

— Tu știi, îi spuse de-a dreptul lui Michele, că dacă te-aș denunța ai fi condamnat la cel puțin zece ani de închisoare? Nu știi că alții care au spus lucruri mai puțin perfide decît cele pe care le-ai spus tu adineaori, ispășesc ani de închisoare? Pe ce lume trăiești? Știi sau nu ce anume s-a petrecut în ultimii ani? Știi cine comandă? Știi cine-i stăpîn azi?

Părea un cocoșel înfuriat. Zompa continuă să mai tragă nițel din pipa stinsă, apoi scuipă în țărînă, și-i răspunse tacticos:

— Vezi, îi spuse, la oraș se petrec multe lucruri. La oraș se petrece cel puțin cîte o întîmplare în fiece zi. Se spune că în fiece zi iese un ziar care povestește cel puțin o întîmplare. De le-aduni la sfîrșitul anului, cîte întîmplări fac? Sute și sute. Și de le-aduni la sfîrșitul mai multor ani? Mii și mii! Îți dai seama? Cum poate un țăran, un țăran sărac, un biet vierme al pămîntului să cunoască toate întîmplările astea? Nu poate. Dar una sînt întîmplările, și alta e cine comandă. Întîmplările se schimbă de la o zi la alta, cine comandă însă, este mereu același. Autoritatea este mereu autoritate.

— Şi ierarhiile [1] ? întrebă străinul.

Dar pe vremea aceea nu ştiam încă ce putea să însemne cuvîntul ăsta ciudat. Aşa că orăşeanul trebui să-l repete de cîteva ori, şi împreună cu alţi termeni.

Şi cu răbdare, Michele începu să-i explice ce gîndeam noi :

— În fruntea tuturora se află Dumnezeu, stăpînul cerului. Asta o ştie oricine.

— Apoi vine prinţul Torlonia, stăpînul pămîntului.

— Apoi vin gărzile prinţului.

— Apoi vin cîinii gărzilor prinţului.

— Apoi, nimic.

— Apoi, iar nimic.

— Apoi, iar nimic.

— Apoi vin ţăranii.

— Şi cu asta se poate spune că s-a terminat totul.

— Dar pe autorităţi unde le pui ? întrebă străinul şi mai furios.

— Autorităţile, interveni să explice Ponzio Pilato, se împart între al treilea şi al patrulea loc. După leafă. Cel de-al patrulea loc (acela al cîinilor) e nespus de mare. Asta o ştie oricine.

Cavalerul Pelino se ridicase în picioare. Tremurînd de furie, ne spuse :

— Vă făgăduiesc că veţi auzi în curînd de mine.

[1] Termen foarte răspîndit în vremea fascismului. O revistă politică, al cărei director era Benito Mussolini, se intitula *La gerarchia (Ierarhia)*.

Şi dintr-un salt urcă pe bicicletă şi dispăru.

Noi nu am luat în seamă vorbele lui. Ne-am spus noapte bună şi ne-am îndreptat spre casele noastre. Dar, urcînd pe dibuite — din cauza întunericului — treptele uliţei Sant'Antonio, m-am oprit deodată izbit de un zgomot de lovituri de pietre şi de geamuri sparte.În capătul de sus al treptelor se profila umbra unui bărbat pe care l-am recunoscut îndată după statura lui de uriaş.

— Brà ! [1] am strigat la el. Pentru Dumnezeu, ce te-a apucat ?

— Da' la ce-s bune felinarele fără lumină, Giuvà ? [2] mi-a răspuns Berardo.

Am intrat în casă unde mă aştepta ciorba care se răcise. Berardo şi-a văzut mai departe de drum.

[1] Abreviere dialectală a prenumelui Berardo.
[2] Abreviere dialectală a prenumelui Giovanni.

II

A doua zi, în zori, toată Fontamara era în fierbere din pricina unei neînțelegeri.

La intrarea în Fontamara, de sub o grămadă de pietre, izvorăște o biată vînă de apă, care se strînge într-un fel de băltoacă. Cîțiva pași mai încolo, apa sfredelește o gaură, dispare în pămîntul pietros, și apare din nou la poalele colinei, mai din belșug, ca pîrîu. Înainte de a se îndrepta spre cîmpie, pîrîul, cu șanțul lui, face numeroase cotituri. Țăranii din Fontamara au scos mereu apă din el ca să irigheze puținele ogoare pe care le au la poalele colinei, și care sînt slaba avuție a satului. Ca să-și împartă apa pîrîului, între țărani izbucnesc adesea, în fiecare vară, certuri furioase. În anii cei mai secetoși, certurile sfîrșesc uneori cu lovituri de cuțit. Dar asta nu face ca apa să crească.

La noi, în acel anotimp, se obișnuiește ca bărbații să se trezească dimineața devreme de tot, pe la trei și jumătate sau la patru, cînd e încă întuneric, să bea un pahar cu vin, să pună desagii pe măgar, și, în liniște, să apuce drumul care duce la cîmp. Ca să nu piardă vremea și să ajungă mai înainte ca soarele să fie sus, de mîncat mănîncă pe drum. Mîncarea ?!... Un codru de pîine cu o ceapă, sau cu un ardei, sau cu o coajă de brînză.

Or, în dimineața de două iunie, s-a întîmplat ca niște țărani din Fontamara, care coborau colina ca să se ducă la lucru, să se întîlnească la cîmp cu un grup de cantonieri — veniți din capitala regiunii — cu lopeți și tîrnăcoape, să abată apa (după cum spuneau ei), ca să îndepărteze prăpăditul pîrîu de cîmpurile și grădinile de zarzavat pe care le irigase întotdeauna, de cînd îi lumea, și să-l îndrepte în sens invers în așa fel ca să-l facă s-o ia mai înainte de-a lungul cîtorva vii, și-apoi să scalde niște pămînturi care nu aparțineau Fontamarei, ci unui proprietar bogat din capitala regiunii : don Carlo Magna. Acesta face parte din una din cele mai vechi familii ale ținutului nostru — familie care, din cauza lui, e foarte decăzută acum — și care se cheamă astfel deoarece la întrebarea : „Se poate vorbi cu don Carlo ? E-acasă don Carlo ?", servitoarea dădea întotdeauna același răspuns : „don Carlo *magna* [1] (mănîncă). Dar dacă doriți, adăuga întotdeauna, puteți vorbi cu stăpîna". Și, într-adevăr, cine comandă acum în casă e femeia și nu bărbatul !

La început am crezut că grupul de cantonieri vrea să-și bată joc de noi. Cei din capitală (se-nțelege că nu toți, ci obișnuiții pierde-vară) nu vor să scape niciodată prilejurile de a-și bate joc de fontamarezi. Ca să povestești toate glumele făcute de ei în ultimii ani, nu ți-ar ajunge o zi întreagă, și ca să vă faceți o idee, este deajuns, poate, să vă povestesc cea mai nerușinată și, în același timp, faimoasă farsă : aceea cu măgarul și cu preotul.

---

[1] *Magnare* — formă dialectică a lui *mangiare* — a mînca.

De vreo patruzeci de ani Fontamara nu are preot. Parohia are o rentă prea mică şi nu poate ţine un preot ; de aceea biserica nu e deschisă, de obicei, decît la marile solemnităţi, cînd din capitală vine un preot să săvîrşească slujba şi să ne explice *Evanghelia*. Acum doi ani, noi, fontamarezii, am trimis o ultimă jalbă episcopului pentru ca şi biserica noastră să aibă un preot al ei. Şi după cîteva zile am fost înştiinţaţi, contrar oricărei aşteptări, că jalba a fost primită de episcop, şi că trebuia să ne pregătim să sărbătorim sosirea preotului nostru. Noi, desigur, ne-am dat toată osteneala să pregătim cît mai bine această primire. Sîntem noi săraci, dar ştim de bunăcuviinţă. Am făcut curăţenie în toată biserica. Am reparat drumul care urcă la Fontamara şi, în cîteva locuri, l-am mai lărgit. La intrarea în Fontamara am înălţat un mare arc de triumf, cu steaguri şi flori. Am împodobit uşile caselor cu ramuri verzi. Ce mai, în ziua fixată, tot satul a ieşit în întîmpinarea preotului care trebuia să sosească din capitala regiunii. După un sfert de oră de drum, văzurăm de departe o mulţime ciudată de oameni care ne veneau în întîmpinare. Printre ei nici urmă de autorităţi şi preoţi. Ci numai tipi ciudaţi şi mulţi tineri prost crescuţi. Noi ne vedeam de drum, înaintînd în procesiune, în frunte cu stindardul lui San Rocco, cîntînd imnuri sfinte şi spunînd rugăciuni spre slava Fecioarei Maria. În faţă mergeau bătrînii, în cap cu generalul Baldissera, care trebuia să ţină un mic discurs, iar în urmă veneau femeile şi copiii. Cînd ne-am apropiat de lumea din capitală, ne-am înşirat de-o parte şi de alta a drumului pentru a-l primi printre noi pe noul preot. Singur generalul Baldissera înainta fluturînd pălăria şi strigînd emoţionat :

— Trăiască Isus ! Trăiască Maria ! Trăiască biserica !

În aceeaşi clipă, ciudata mulţime din capitală se desfăcu şi ea în două şiruri, şi, împins cu lovituri furioase şi cu pietre, înaintă noul preot, sub chipul unui măgar bătrîn, împodobit cu hîrtii colorate, drept vestminte preoţeşti.

Farse ca astea, e lesne de înţeles, nu se uită aşa de uşor, chiar dacă acei pierde-vară din capitală şi-ar lua obligaţia să ne joace mereu altele. De aceea ne-am gîndit că abaterea apelor pîrîului era, probabil, o nouă farsă. Căci, într-adevăr, chiar că ar fi sfîrşitul lumii, dacă bunul-plac al oamenilor ar începe să aibă înrîurire pînă şi asupra elementelor create de Dumnezeu, ar începe să abată cursul soarelui, cursul vînturilor, cursul apei, care au fost stabilite de Dumnezeu. Ar fi ca şi cum ni s-ar fi povestit că măgarii au de gînd să zboare ; sau că prinţul Torlonia nu o să mai fie prinţ ; sau că ţăranii nu or să mai rabde de foame ; într-un cuvînt, că eternele legi ale lui Dumnezeu nu or să mai fie legile lui Dumnezeu.

Dar cantonierii, fără să mai dea vreo lămurire, au pus mîna pe lopeţi şi pe tîrnăcoape ca să sape noua albie a apei. Atunci ni s-a părut că gluma întrece orice măsură. Un băiat, feciorul lui Papasisto, a luat-o la fugă înapoi, sus, spre Fontamara. Pe oricine întîlnea în drum, îi dădea de ştire :

— Trebuie să ne grăbim, să luăm măsuri cît mai repede! repeta, cu sufletul la gură, fiecărui om. Trebuie să dăm de știre carabinierilor, să-l anunțăm pe primar, jos, în capitală, și asta cît mai repede!

Numai că bărbații nu mai erau în sat. În luna iunie bărbații au destulă treabă la cîmp. Așa că au trebuit să meargă femeile. Dar cu femeile lucrurile s-au petrecut — știți cum sîntem noi, femeile! — că soarele era hăt! sus pe cer, și noi încă nu porniserăm. Tot satul era în stare de alarmă: femeile își repetau vestea din uliță-n uliță; chiar și acelea care știau despre ce era vorba, repetau de zece ori oricui trecea pe dinaintea porților lor; și, totuși, nici una nu se mișca din loc. Ca în toate diminețile, la ora aceea mă aflam acasă la biata Elvira, boiangerița, care și-a pierdut mama cu puțin în urmă, și care îl avea pe taică-său paralizat după nenorocirea de la cariera de piatră. O ajutam pe Elvira să îngrijească de bătrîn, care se văicărea și blestema într-una, și se ruga tot timpul de Dumnezeu să-i ia zilele, și asta o îndurera tare mult pe biata fată. Cînd am auzit vestea cu cantonierii, n-am vrut să cred. În sfîrșit, nici una nu se gîndea să se miște. Nici una nu se gîndea să pornească la drum. Nici una „nu putea" să-și lase casa. Care avea copii, care găini, care porc, care capră, care avea de spălat rufele, care de pregătit pucioasa pentru vie, care de peticit sacii pentru treieriș. Ca de obicei nici una „nu putea" să meargă. Ce mai, fiecare voia să-și vadă de treburile casei. Atunci, Marietta, „fiindcă ea știa cum se stă de vorbă cu autoritățile", nu a mai zăbovit și a luat-o înainte. Marietta găsi ca tovarășă de drum o altă femeie — e mai bine să nu-i pomenesc numele — o altă femeie al cărei bărbat era de zece ani în America, și care și ea era însărcinată, și zău! că nu-ți venea să crezi că bărbatu-său să fi fost în stare să facă o treabă ca asta de la o depărtare atît de mare!

— Trebuie să îngăduim, a venit să-mi spună mînioasă nevasta lui Michele, să îngăduim ca într-o chestiune care privește întregul nostru sat, Fontamara să fie reprezentată, să-mi fie cu iertare, de două destrăbălate?

— Matalé[1], să mergem! mi-a spus Elvira. Nu ne putem face de ocară.

Ar fi fost o jignire, o rușine pentru noi toate. De aceea ne-am dus să vorbim cu Lisabetta Limona și Maria Grazia, pe care le-am convins să vină cu noi în capitală. Maria a luat cu ea pe Ciammaruga, care la rîndul ei a luat-o pe fata lui Cannarozzo, și care la rîndul ei le-a luat pe Filomena și pe Quaterna.

Ne strînseserăm toate în fața bisericii și eram gata de drum, cînd, deodată, apăru nevasta lui Pilato, nemaipomenit de furioasă că n-o chemasem și pe ea.

— Vreți să faceți lucrurile pe ascuns? începu ea să strige. Vreți să vă faceți interesele voastre pe spinarea altora? Halal! Da' ce credeți, că pămîntul lui bărbatu-meu n-are nevoie de apă?

---

[1] Abreviere dialectală a prenumelui Matilde.

A trebuit s-o așteptăm pînă să se îmbrace. Dar în loc să se grăbească, ea s-a dus s-o cheme pe Castagna, pe Recchiuta, pe Giuditta Scarpone, pe Fornara, convingîndu-le pe toate să vină cu noi în capitală. Voia să vină și bătrîna Faustina, nevasta unuia care zăcea de douăzeci de ani în închisoare. Dar noi i-am spus :

— Ce să cauți tu ? Bărbatu-tău nici măcar n-are nevoie de apă pentru pămînt.

— Și dacă între timp îi dau drumu' ? ne-a răspuns Faustina.

— Îl aștepți de douăzeci de ani, și uite că nu iese ! i-am răspuns noi. Și-apoi, chiar dacă iese, cine o să-i dea bani ca să-și cumpere la loc pămîntul ?

— Mai bine spuneți că vă este rușine dacă vin cu voi ! ne dojeni atunci bătrîna, și intră în casă ca să n-o vedem plîngînd.

Eram așadar un grup de vreo cincisprezece femei gata de drum, numai că a mai trebuit să așteptăm în fața prăvăliei lui Baldissera pînă ce Marietta și-a potrivit cîrlionții. În sfîrșit a apărut în rochia ei de duminică, cu șorțul cel nou, cu un șirag de coral, și cu decorația de argint a eroului decedat, pe care și-o pusese în piept. Cînd am ieșit din sat, soarele era sus de tot. Era o zăpușeală să-ți vină să leșini. La ceasul ăla nici măcar cînii nu ies în drum. Iar praful orbea.

Cînd cantonierii ne-au văzut coborînd spre cîmpie, trăncănind între noi, învăluite într-un nor de praf, li s-a făcut frică și-au luat-o la fugă prin vii.

Limona ne sfătui să ne întoarcem acasă, dat fiind că ne atinsesem țelul ; Marietta însă, care își pusese șorțul cel nou și își făcuse cîrlionții, ne spuse că trebuie să mergem înainte, pînă-n capitală, deoarece cantonierii n-au venit de capul lor, ci din ordinul celor de sus. Ea cunoștea obiceiurile autorităților. Discutarăm despre ce ne rămînea de făcut și înclinarăm să ne întoarcem în sat, cînd Marietta ne-o tăie scurt :

— Dacă vă este teamă, ne spuse, atunci mergem noi două, și o trase după ea pe cealaltă femeie la fel cu ea.

Și amîndouă au pornit în direcția capitalei.

— Nu putem îngădui ca Fontamara să fie reprezentată, să ne fie cu iertare, de două femei destrăbălate ! am spus noi, și ne-am așternut la drum, pe urma celor două care ne-o luaseră înainte.

Pe drumul de cîmp aerul ardea ca-ntr-un cuptor. Mergeam înainte ca o turmă de oi, cu limba afară. Și aerul era aproape negru. Nu știu de unde cîteva dintre noi mai găsiseră putere să se vaicăre.

Ne-am oprit o clipă să ne odihnim la umbra zidului cimitirului. Dincolo de zid se înălțau cîteva mausolee de țărani îmbogățiți în America. Nu se îmbogățiseră însă atît de mult încît să poată să-și cumpere o casă și o bucată de pămînt, și să trăiască mai bine, dar strînseseră îndeajuns ca să-și poată zidi un mormînt care, după moarte, să-i facă să fie deopotrivă cu boierii. Numai că nici la umbră nu se putea respira.

Am ajuns în capitală numai către amiază. Praful drumului ne înnălbise de parcă am fi fost la moară. Cînd am intrat în piața primăriei, multora li s-a făcut teamă de noi. Pesemne că înfățișarea noastră nu le inspira de loc încredere. Negustorii au ieșit din prăvălii și au tras la repezeală obloanele, de teamă să nu intrăm peste ei. Cîțiva precupeți care se aflau în mijlocul pieței au luat-o la fugă cu coșurile pe cap. Ferestrele și balcoanele s-au umplut într-o clipită de persoane speriate. În ușa primăriei au apărut cîțiva funcționari înspăimîntați. Pesemne că se așteptau să luăm primăria cu asalt ! În realitate noi mergeam în grup compact spre ușa primăriei, fără să avem vreun gînd precis. În clipa aceea, paznicul strigă de la o fereastră a primăriei :

— Nu le lăsați să intre ! Or să umple primăria cu păduchi !...

La auzul acelei voci, teama a dispărut ca prin farmec și toți au izbucnit în hohote de rîs. Cei care mai înainte tremurau, cei care o luaseră la fugă de teamă, cei care trăseseră obloanele prăvăliilor, cei care o luaseră la fugă cu coșurile pe cap, s-au întors cu toții și-au început să rîdă. Noi, descumpănite, ne-am rezemat lîngă ușa primăriei. Măgulit de succes, paznicul a început să spună în gura mare tot felul de minciuni despre fontamarezi și despre păduchii lor. În piață, toată lumea rîdea cu poftă. Într-un balcon de peste drum, un domn se ținea de-a dreptul de burtă, atît de tare rîdea. Un ceasornicar, care ridica oblonul prăvăliei, aproape că plîngea de rîs. În ușa primăriei

au apărut alți funcționari, și chiar și funcționare, și cu toții rîdeau cu hohote.

Uneia din femeiuștile care se apropiase de mine, i-am spus cu voce liniștită :

— Nu vă este rușine ?

— De ce ? mi-a răspuns rîzînd.

— Vai de cine rîde, atunci cînd alții plîng ! am căutat eu să-i explic. Vai de cine rîde în vremuri de restriște.

Dar nu a priceput nimic. În orice caz, noi nu mai știam ce să facem. Pe drum, Marietta ne spusese de cîteva ori să lăsăm totul pe seama ei, dar în fața acestor oameni care rîdeau, chiar și ea stătea încurcată. Dacă ar fi fost vorba doar de paznic, ar fi fost ușor să-i răspundă la fel, pentru că în tinerețea lui n-o fi văzut păduchi numai pe spinarea altora. Dar mai era de față și lume aleasă. Și ne mai simțeam încurcate și fiindcă eram murdare, asudate, prăfuite, căci nu în felul ăsta se prezintă cineva la primărie.

Un funcționar mai milos, ne-a întrebat :

— Pe cine căutați ? Ce vreți ?

Marietta a ieșit în față și a răspuns :

— Vrem să stăm de vorbă cu înălțimea sa domnul primar.

La răspunsul acesta, funcționarii care erau în ușă s-au privit între ei mirați. Cîțiva dintre ei au repetat întrebarea :

— Ce vreți ?

— Să vorbim cu primarul ! am răspuns patru sau cinci, pierzînd răbdarea.

Atunci funcționarii începură să rîdă din nou, ca proștii, și repetară cererea noastră, cu voce tare :

— Auziți ? Au venit să vorbească cu primarul !... și din nou rîsetele s-au întins în piață, la ferestre, în balcoane și în sufrageriile caselor din apropiere. Și, dat fiind că era vremea prînzului, din balcoane și de la ferestre, soțiile începură să-și cheme bărbații, anunțîndu-i în gura mare că au pus masa ; pînă și funcționarii au ieșit repede din primărie, și unul din ei a închis ușa. Mai înainte de a pleca, cel care fusese cu noi mai puțin mojic, ne spuse :

— Vreți, într-adevăr să vorbiți cu primarul ? Așteptați-l aici. Poate va trebui să-l așteptați ceva timp.

Abia mai tîrziu am înțeles înșelăciunea care se ascundea în vorbele lui, căci în clipa aceea atenția noastră era îndreptată spre cișmeaua pe care o zărisem într-un colț al pieței. Soarele și praful ne însetaseră. În micul bazin al cișmelei pluteau coceni de varză, coji de cartofi, alte resturi de bucătărie : părea o oală plină de ciorbă. În jurul cișmelei s-a făcut învălmășeală : care dintre noi bea prima ! La toate ne era sete, dar nu puteam bea toate deodată. Pretenția Mariettei de a voi să bea ea înaintea tuturora, deoarece simțea că-i vine rău, nu a fost respectată. În sfîrșit, după multe îmbrînceli, se stabili un fel de rînd. Băură destule, apoi a venit rîndul unei fete care avea bube la buze. Am vrut ca ea să bea ultima, dar se agățase de robinetul cișmelei și nu voia să lase locul. Pe urmă trebuia să bea Marietta, dar deo-

dată apa nu a mai curs. Putea să fie doar o întrerupere trecătoare. Am așteptat în jurul cișmelei, dar apa nu mai venea. Cișmeaua amuțise. Eram gata să plecăm, cînd gîlgîitul apei se auzi din nou : apa începu să curgă pe neașteptate. Și din nou se făcu învălmășeală. Și noi discuții. Două fete s-au luat de păr. În cele din urmă ordinea s-a restabilit. Dar, deodată, apa s-a întrerupt din nou. Am așteptat puțin, dar apa nu mai venea. Toanele astea ale apei erau într-adevăr de neexplicat. La izvorul de apă care se găsește la intrarea în Fontamara nu se întîmplase niciodată ceva asemănător. De cealaltă parte a pieței, paznicul și ceasornicarul se uitau la noi și rîdeau.

S-ar putea să pară lipsit de sens că-mi pierd vremea povestind acest fapt, mai ales că mai tîrziu s-au întîmplat destule evenimente mai grave. Totuși, fenomenul acelei ape care dispărea în fața setei noastre, nu-mi poate ieși din minte. Iată cum se întîmpla : deoarece apa nu mai venea, noi ne depărtam de cișmea, dar în vreme ce ne depărtam, apa începea să curgă din nou. Și asta se întîmplă de trei, patru ori. Cum ne apropiam de cișmea, apa dispărea îndată, cișmeaua seca, așa, deodată. Dar de cum ne depărtam, cișmeaua gîlgîia din nou și apa începea să curgă proaspătă și din belșug. Setea ne ardea, iar noi nu puteam bea. Puteam doar să ne uităm la apă, și asta de departe. Dacă ne apropiam, apa dispărea deodată.

Cînd tocmai ne apropiasem încă o dată de cișmea, și apa încetase să mai curgă, ne-am trezit cu vreo zece carabinieri care ne-au înconjurat întrebîndu-ne amenințători ce vrem.

— Să vorbim cu primarul! am răspuns noi. Și fiecare din noi strigă cu mînie, deoarece la pagubă se adăugau acum batjocura și amenințările.

— Vor să ne fure apa!

— E-o nelegiuire nemaivăzută! Îs buni de pus în ștreang!

— Mai bine ne dăm sîngele decît apa trebuitoare pămînturilor noastre.

— Dacă nu mai există dreptate, ne-o facem noi singure!

— Unde-i primarul?

— Primarul?! a început să țipe șeful patrulei. Nu știți că nu mai există primari? Acum, primarul se cheamă podestà [1]!

Nouă puțin ne păsa cum se chema șeful comunei. Dar pentru oamenii învățați, deosebirea trebuie să fi fost mare, altminteri funcționarii nu ar fi rîs cu atîta poftă cînd, puțin mai înainte, am cerut să vorbim cu primarul, și adjutantul de carabinieri nu s-ar fi înfuriat atît de tare. Oamenii învățați sînt tipicari și se mîniază din te miri ce.

Adjutantul dădu ordin la patru carabinieri să ne însoțească pînă la *podestà*, adică pînă la primar... Doi carabinieri mergeau înainte și doi în urma noastră. La trecerea acestei ciudate procesiuni pe străzile comunei, curioșii au început să se strîngă după noi, să strige, să ne batjocorească cu vorbe și gesturi neobrăzate, pentru plăcerea pe care îndeosebi au avut-o totdeauna ucenicii de meșteșugari de a rîde de țăranii de la munte.

---

[1] Primar, în perioada regimului fascist.

Cu toată zăpăceala noastră, ne-am putut da seama că Sorcanera se bucura printre acei tineri de o faimă mare. Și lucrul cel mai rău a început atunci cînd ea s-a apucat să răspundă cu vorbe slobode la batjocurile lor. Maria Grazia simți că leșină, și Limona și cu mine a trebuit s-o sprijinim și s-o ajutăm să continue drumul.

— Isuse! spuneam noi, cu ce-am păcătuit mai mult decît alții de ne pedepsești în chipul ăsta?!

Cu carabinierii aceia, doi în față și doi în spate, parcă eram o cireadă prinsă și rechiziționată.

— Matalé, îmi spunea Limona, hai să ne întoarcem la Fontamara, să ne întoarcem acasă. Matalé, ce căutăm noi aici? E-o nebunie, Matalé!

Carabinierii ne-au făcut să străbatem strada principală, apoi mai multe străduțe necunoscute. Am ajuns în fața casei fostului primar, don Circostanza, dar carabinierii, spre marea noastră mirare, au mers mai departe. Ne-am minunat aflînd că șeful comunei nu mai era don Circostanza. Atunci am crezut că or să ne ducă acasă la don Carlo Magna. Dar carabinierii trecură și prin fața casei acestuia, fără să se oprească. Mergînd mereu mai departe, ne-am trezit afară din comună, printre grădinile de zarzavat. Din drumul ars de soare se ridicau nori de praf.

— Carabinierii, spuneam noi, își bat joc. Șeful comunei nu poate fi decît don Circostanza.

La umbra gardurilor de mărăcini, grupuri de muncitori mîncau ce își aduseseră de-acasă, iar alții se odihneau cu capul proptit de haina strînsă, și cu pălăria pe față. Neascunzîndu-și supărarea, unul dintre carabinieri ne spuse cu mojicie:

— De ce ați venit chiar la ora cînd trebuia să mîncăm ? Nu puteați veni mai tîrziu ?

— Da' noi ? le-am răspuns. Noi nu sîntem creștini și noi ?

— Voi sînteți țărănci ! ne-a răspuns unul dintre ei. Carne obișnuită să sufere.

— Cu ce-am păcătuit noi mai mult decît voi ? Acasă, voi n-aveți o mamă, surori ? De ce vorbiți așa ? Numai fiindcă sîntem prost îmbrăcate ?

— Nu de-asta, dar sînteți țărănci ! Sînteți obișnuite cu suferința.

Poteca pe unde ne duceau acum carabinierii era plină cu materiale de construcție, cărămizi, var, saci cu ciment, nisip, grinzi, foi de tablă, și era foarte greu să înaintezi în grup. Pînă la urmă am ajuns la grilajul unei vile construită de curînd, care aparținea unuia din Roma, cunoscut în toată regiunea, și chiar și la Fontamara, sub numele de Impresario. Vila era împodobită cu lampioane de hîrtie de toate culorile și cu steaguri, ca pentru o sărbătoare. În curtea interioară se vedeau femei care gîfîiau măturînd, sau bătînd covoarele. Carabinierii se opriră chiar în fața grilajului vilei. Și nici una din noi nu a putut să-și stăpînească uimirea :

— Cum ?! Pe banditul ăsta l-au făcut șeful comunei ? Pe un străin ?

— De ieri, ne lămuri un carabinier. Telegrama a sosit ieri de la Roma.

— O nenorocire nu vine niciodată singură, am spus eu.

Cu trei ani în urmă, cînd Impresario venise în părțile noastre, nimeni nu știa nici cine e, nici

unde se născuse. Părea un comis-voiajor oarecare, și trăsese la un han unde vine lume care este în trecere. Începu să cumpere mere în luna mai, cînd merele sînt încă în pomi, dar țăranii au nevoie de bani. Apoi începu să cumpere ceapă, fasole, linte, roșii. Și tot ce cumpăra, expedia la Roma. Mai tîrziu, se apucă de crescut porci. Pe urmă, începu să se ocupe și de cai. În scurt timp, ajunse să se ocupe de toate : găini, iepuri, albine, piei de animale, lucrări de drumuri, pămînturi, cărămizi și țigle, lemnărie de construcție. Putea fi văzut la toate tîrgurile, la toate piețele din împrejurimi. Apariția lui producea o tulburare de un fel cu totul nou. La început, vechii proprietari de moșii îl priveau cu dispreț, refuzau să discute cu el. Impresario însă, i-a subjugat rînd pe rînd. Nu se mai făcea nici o singură afacere importantă în care el să nu-și vîre nasul. De unde lua toți banii aceștia ? Bănuitori, vechii proprietari merseră pînă a-l denunța carabinierilor că fabrică bilete de bancă. Dar s-a dovedit că bancnotele nu erau false. S-a descoperit însă că în spatele lui Impresario exista o bancă, o bancă de unde el își lua banii de care avea nevoie. La Fontamara se știa de descoperirea asta și, cîtva timp, s-a vorbit de acest fapt nou și ciudat pe care nimeni, nici măcar generalul Baldissera, nu reușea să-l priceapă. Acesta a fost primul dintr-o serie de fapte noi, pe care ne-a fost greu să-l înțelegem. Din puțina noastră experiență, și mai mult din cîte auzisem spunîndu-se, noi știam că o bancă poate servi la păstratul banilor, sau la expedierea lor din America în Italia, sau să-i schimbe în moneda altor

țări. Dar de ce se amesteca banca în afaceri ? Cum se poate ca o bancă să se intereseze de creșterea porcilor, de construcția caselor, de tăbăcitul pieilor, de fabricarea cărămizilor ? Multe fapte ciudate urmară după acel început.

Pentru a explica acea rapidă, neobișnuită îmbogățire, de care întreaga regiune vorbea, cineva a spus atunci :

— Impresario a descoperit America în locurile noastre, ăsta-i adevărul !

— America ? întrebau aceia care fuseseră de față.

— America e departe și arată cu totul altfel.

— America e peste tot ! răspunsese Impresario acelora care îi relataseră discuția. E peste tot ! E de ajuns să știi s-o vezi !

— Dar cum se face că un străin a descoperit ceva în regiunea în care noi ne-am născut, și noi n-am văzut asta înaintea lui ?

— America e în muncă ! mai spusese Impresario ștergîndu-se de sudoare.

— Și, ce, noi nu muncim ? i se răspunsese. Cei care muncesc mai mult, sînt cei mai săraci.

Dincolo de vorbe, nu mai încăpea nici o îndoială că acel om extraordinar găsise America în regiunea noastră. Găsise rețeta de a transforma în aur pînă și ghimpii. Cineva afirmă că își vînduse sufletul diavolului, în schimbul bogăției, și poate că avea dreptate. În orice caz, după ancheta carabinierilor asupra banilor săi, autoritatea lui Impresario a crescut foarte mult. El reprezenta Banca. Avea la dispoziția sa o mare fabrică de bani. Vechii proprietari tremurau în fața lui. Cu

toate astea, nu reușeam să ne convingem cum de i-au încredințat pînă și locul de primar (sau de *podestà*, care pentru noi era același lucru).

De cum ne-au văzut, femeile care măturau prin curtea interioară a vilei au și alergat s-o cheme pe Rosalia, nevasta lui Impresario. Ea apăru ca o furie. Era o femeie trecută, îmbrăcată orășenește, cu capul de pasăre de pradă, cu trupul lung și deșirat.

— Afară ! Afară ! Afară !... a început să strige către noi, cu voce obraznică. Ce căutați aici ? Nu mai sîntem stăpîni nici măcar în casa noastră ? Nu știți că astăzi avem sărbătoare ? Peste un ceas dăm banchetul în cinstea numirii. Pe voi nu v-a invitat nimeni. Plecați de-aici ! Bărbatu-meu nu-i acasă, și cînd se va întoarce nu va avea timp de pierdut cu voi. De vreți să-i vorbiți, duceți-vă că-l găsiți la fabrica de cărămizi !

— Le-am adus aici, se scuză unul dintre carabinieri, fiindcă femeile astea vor să prezinte o plîngere șefului comunei.

— Vrem dreptate ! strigă Marietta ieșind în față. De-aia există autorități, ca să facă dreptate !

Marietta nu făcea altceva decît să repete frazele pe care le învățase de cînd tot umbla pe la autorități în calitatea ei de văduvă de erou.

— Apa ne-a dat-o Dumnezeu ! mai adăogă Marietta.

— Bărbatu-meu e la fabrica de cărămizi, ne mai spuse încă o dată soția lui Impresario, măgulită în vanitatea ei.

Carabinierii ne-au arătat drumul spre fabrica de cărămizi, apoi ne-au lăsat în pace.

— Trebuie să mergem să mîncăm, ne-au spus ei. Vă sfătuim să fiţi prudente !

După multe ocoluri am ajuns la cuptor. Acolo am găsit vreo douăzeci de muncitori şi cîţiva căruţaşi care încărcau cărămizi, şi care, de cum ne-au văzut, s-au oprit din lucru şi ne-au înconjurat cu strigăte de uimire.

— De unde veniţi ? Aţi făcut grevă ? Ce grevă ?

Pesemne că înfăţişarea noastră nu părea de loc liniştitoare.

— Unde-i stăpînul vostru ? i-am întrebat.

— Trebuie să ne facă dreptate !

— Dreptate ? Ha, ha, ha ! şi muncitorii răspunseră cu rîsete. Cît costă kilul de dreptate ? ne-au întrebat ei.

— Ascultaţi ! ne spuse un muncitor în vîrstă, cu voce binevoitoare. Ascultaţi-mă pe mine : întorceţi-vă la Fontamara. Cu diavolul nu puteţi discuta.

În orice caz, Impresario nu era acolo. Fusese cu puţin timp înainte dar plecase, ne-au spus muncitorii. Poate că se dusese la joagărul electric, dar probabil că şi de-acolo plecase. Era mai bine să-l căutăm la tăbăcărie. Dar tăbăcăria era departe.

Nu mai ştiam unde să ne ducem şi rămăseserăm o clipă nehotărîte în mijlocul drumului. Era o căldură înăbuşitoare. Praful ne intra în ochi. Eram aproape de nerecunoscut, cu rochiile, părul, murdare, pline de praf, cu dinţii, gura, gîtul, pieptul pline de nisip încins. Ne simţeam sfîrşite de arşiţă şi de foame.

— Toată vina e a ta ! Blestemato ! Blestemato ! începu Limona s-o ocărască pe Marietta.

Asta a fost semnalul unei scene destul de dureroase. Se formară destule grupuşoare de două sau trei femei, una împotriva celeilalte. Nevasta lui Ponzio sări pînă la urmă împotriva mea :

— Tu m-ai tîrît aici ! striga. Eu nu voiam să vin, aveam ce să fac acasă, n-aveam vreme de pierdut aiurea ! Mie nu-mi place să fac pe deşteapta pe străzile capitalei.

— Ai înnebunit ? îi răspunsei. Se vede treaba că soarele ţi-a tulburat minţile.

Giuditta şi fata lui Cannarozzo s-au luat de păr şi pînă la urmă au ajuns în ţărînă. Maria Grazia sări în ajutorul fetei lui Cannarozzo, dar Recchiuta s-a năpustit asupra ei, şi toate patru s-au rostogolit pe pămînt într-un nor de praf. Din fericire ţipetele erau mai puternice decît loviturile pe care fiecare le dădea şi le primea. Şi în special Marietta, prinsă la mijloc între nevasta lui Michele şi Limona, urla de parcă ar fi fost sfîşiată, înjunghiată, dar nu s-a ales decît cu puţin păr smuls şi cu şorţul cel nou făcut fîşii. Păruiala nu s-a sfîrşit decît cînd au intervenit cîţiva muncitori de la cuptor ; dar nu şi mînia. Soarele, arşiţa, oboseala, umilirea ne-au întristat pînă la lacrimi.

— Rău am făcut că ne-am luat după vrăjitoarea asta ! spuse Limona arătînd-o pe Marietta. Impresario nu are nici un fel de amestec în treaba

asta cu abaterea apelor pîrîului. De ce am venit aici ?

— Este autoritate ! strigă Marietta. Numai autoritatea poate hotărî !

— Haidem la don Carlo Magna ! spuse nevasta lui Zompa. Pîrîul va fi abătut spre pămîntul lui. Deci e vorba de-o samavolnicie din partea lui.

Şi luarăm de la capăt, istovite şi descurajate, alergătura încoace şi-ncolo pe calea calvarului nostru, de la Ana la Caiafa.

— Cin' le face le şi trage ! Cin' le face le şi trage ! se văicăreau cîteva, fără încetare, cu voce tare, ca o litanie. Cin' le face le şi trage !

— Şi ce-o să mai tragem în seara asta acasă ! repetă Limona. Cînd or să afle bărbaţii noştri cum ne-am petrecut toată ziua, o să fie vai şi-amar de spinările noastre.

— Da' ce, am venit ca să ne distrăm ? am răspuns eu. Am venit pentru familie, pentru pămînt.

— Vai şi-amar de spinările noastre ! repeta Limona şi se văicărea.

Vechea casă a lui don Carlo Magna are o poartă mare, înaltă şi largă, ca aceea a unei biserici, ca să poată intra carele în anotimpul recoltelor, şi un gang mare, pavat cu piatră de rîu. Neputînd intra toate în casă, cele mai multe am rămas la uşă, şi am înaintat doar trei. Ne-a deschis obişnuita servitoare obraznică şi bănuitoare. Eu am ieşit în faţă :

— Am putea sta de vorbă o clipă cu don Carlo ? am întrebat eu.

— Cu don Carlo ? ne-a răspuns servitoarea. Chiar acum ? Aţi adus plocoane ? Nu vreţi să vorbiţi cu cucoana ?

În clipa aceea intră stăpîna, coana Clorinda, care ne-a recunoscut de îndată.

— Carmè [1] ! o întrebă pe servitoare, ce caută lumea asta aici ?

— După ce ne-aţi furat apa, ce-aţi mai vrea ? îi răspunse nevasta lui Zompa. Şi vinul ?

Coana Clorinda nu pricepu, şi nici nu putea pricepe, şi ne pofti să intrăm într-o bucătărie mare.

— În salon, se scuză ea, e don Carlo.

De tavanul bucătăriei atîrnau şunci, salamuri, cîrnaţi, băşici cu untură, funii de usturoi şi de ceapă, legături de ciuperci. Pe masă era o jumătate de miel sîngerînd, şi din cuptoare venea o mireasmă plăcută, să leşini nu alta.

— Ce-i ? mă întrebă cu asprime stăpîna. Cu voi au venit celelalte vagabonde care stau în faţa uşii ? Da' ce s-a întîmplat ?

Coana Clorinda era îmbrăcată într-o rochie neagră, cu multe dantele pe piept, şi purta pe cap un fel de bonetă, tot neagră. Privindu-i faţa şi ascultîndu-i vocea, pricepeai de ce în regiune fusese supranumită „Corbul". În casă, ea era adevăratul stăpîn. Ea discuta cu arendaşii, ea plătea zilele de muncă, ea hotăra ce să se cumpere şi ce să se vîndă. Altminteri, cum don Carlo Magna era cunoscut ca om petrecăreţ, muieratic, jucător de cărţi, beţivan, mîncău, om fricos şi slab, de

---

[1] Abreviere a prenumelui Carmela

mult şi-ar fi irosit averea pe care i-o lăsase taică-său, don Antonio, care, cu toate că era foarte bogat şi destul de în vîrstă, a murit împingînd la coarnele plugului. Bine se zice: cine strînge avere, şi cine se bucură de ea!... Se însurase tîrziu şi coana Clorinda nu reuşise să salveze decît resturile naufragiului. Din numeroasele şi întinsele pămînturi pe care străbunii lui don Carlo Magna le strînseseră la un loc, cumpărînd la un preţ de nimic bunurile — în acea vreme sechestrate — ale parohiilor şi mănăstirilor, şi pe care bunii creştini nu îndrăzneau să le cumpere, nu rămăseseră decît foarte puţine. Cîndva don Carlo Magna stăpînea aproape întreaga regiune Fontamara, şi din fetele noastre cele care îi plăceau mai mult erau silite să meargă în serviciu acasă la el şi să se supună poftelor lui; dar acum nu i-au mai rămas decît pămînturile aduse ca zestre de nevastă-sa, şi pe care coana Clorinda, voind să le păstreze, le-a trecut pe numele ei. Şi mai era ştiut că numai pentru a conduce ea gospodăria, coana Clorinda închisese un ochi la viciul cel mai dezgustător al lui bărbatu-său, la acela care adusese discordie şi dezonoare în diferite familii de ţărani. Şi-apoi, răspunsul ăla neschimbat pe care de cîţiva ani îl dădea servitoarea tuturor acelora care veneau la don Carlo Magna, nu era altceva decît un şiretlic de-al stăpînei pentru a putea supraveghea pînă şi cele mai mărunte afaceri ale lui bărbatu-său.

— Acum şi apa vreţi să ne-o luaţi? am spus eu coanei Clorinda. Nu vă ajunge că ne-aţi adus la sapă de lemn? Vreţi să ne vedeţi şi cerşind?

— Pe apă este stăpîn Dumnezeu! spuse Limona.

— Nu puteţi lua apa care a udat mereu pămîntul nostru! E-o nelegiuire! Păcătuiţi împotriva lui Dumnezeu! Veţi răspunde de asta în faţa Tronului Ceresc!

Cînd am terminat de spus tot ce aveam de spus despre apă, coana Clorinda era palidă de parcă leşinase. Pe faţa ei uscată, în fălcile înţepenite, se vedea cum se sforţează să-şi înfrîneze lacrimile de mînie.

— Diavolul ăla! Diavolul ăla! îşi şopti sieşi, cu voce scăzută.

Dar nu vorbea despre bărbatu-său.

— Ăla a încheiat, într-adevăr, o înţelegere cu diavolul! adăugă ea. Nici o lege nu-l opreşte. Dacă mai rămîne aici cîţiva ani, ne va înghiţi de vii, pe noi şi casele noastre, şi pămînturile noastre, şi pădurile noastre, şi munţii noştri. Ăla ne va sfîşia pe toţi. Ăla şi Banca lui afurisită o să ne facă pe toţi să cerem de pomană. Şi la urmă vor pune stăpînire şi pe pomenile noastre!

Şi, aşa, printre văicăreli şi ocări, am aflat că faimoasele pămînturi ale lui don Carlo Magna, către care trebuia să fie îndreptat pîrîul din Fontamara, fuseseră cumpărate de o săptămînă, pe preţ de nimic, de Impresario, care, fără îndoială, după ce le va fi transformat în pămînturi bine irigate, le va revinde la preţ mai ridicat.

— Omul ăsta a găsit într-adevăr America în părţile noastre! nu m-am putut eu abţine să comentez. Ţăranii trebuie să treacă oceanul ca să găsească America, iar banditul ăsta a descoperit-o aici!...

— Legea nu e și pentru el ? întrebă nevasta lui Zompa. El nu ține seama de hotărîrile lui Dumnezeu ?

— Cum o să țină diavolul seama de hotărîrile lui Dumnezeu ?!... am spus eu făcîndu-mi semnul crucii.

— Acum l-au făcut și *podestà,* primar !... continuă coana Clorinda. Noul guvern e în mîna unei bande de hoți. Li se spune bancheri și patrioți, dar ei nu sînt decît niște bandiți ordinari, fără nici un respect pentru vechii proprietari. Gîndiți-vă puțin ! E numai o zi de cînd banditul ăsta este primar, și de la primărie au și dispărut două mașini de scris. Într-o lună, credeți-mă, or să dispară pînă și ușile și ferestrele. Măturătorii sînt plătiți cu banii comunei, dar de azi-dimineață cîțiva din ei lucrează ca salahori la fabrica de cărămizi a lui Impresario. Cantonierii, plătiți cu banii noștri, ai tuturora, lucrează la săparea canalului care trebuie să ducă apa la pămînturile furate bărbatului meu de acest bandit. Pe aprodul comunei, pe Innocenzo La Legge, îl cunoașteți ? A ajuns servitor la nevasta lui Impresario. În dimineața asta l-am întîlnit cu un coș mare de zarzavaturi mergînd în urma ei, cu capul plecat, ca un cîine. Și asta nu-i decît începutul. Dacă o ține tot așa, ascultați-mă pe mine, banditul ăsta ne va înghiți pe toți !

Din tot discursul ăsta aprins, noi am înțeles un singur lucru : că și pentru vechii proprietari sosise ziua ispășirii. Trebuie să mărturisesc că în amărăciune era și un pic de miere. Cum se spune ? „Cine a mîncat oaia, acum varsă lîna !"

— Bătrînii hoți l-au găsit pe hoțul care-i fură ! le-am explicat noi țărăncilor care ne așteptau afară, dinaintea ușii celei mari.

— Și-acum ne apucăm din nou să-l căutăm pe Impresario ? au strigat cîteva. Dacă o ținem tot așa, apoi nu mai terminăm niciodată !

— Dacă am făcut treizeci de kilometri, nu murim dacă facem treizeci și unu ! a spus Marietta. Ce ? Vreți ca după toate chinurile astea, să ne întoarcem acasă cu mîinile goale ?

Și iată-ne din nou în stradă, spre vila primarului. De-atîta umblat mă dureau genunchii la fel ca-n Vinerea Mare, cînd urci drumul crucii în genunchi, fără să te ridici de loc. Picioarele îmi ardeau. Capul îmi vîjîia. Mergînd, îl întîlnirăm pe la Zappa, un păstor de capre din Fontamara, care și el îl căuta pe Impresario. Ne-a spus că, pe cînd se afla cu caprele lui pe un drum cu iarbă [1], s-a pomenit deodată cu un pîndar care i-a atras atenția că trebuie s-o ia prin altă parte, deoarece bucata aia de drum cu iarbă e a lui Impresario, și că trebuie să fie arată.

— Drumul cu iarbă e al lui Impresario ? spusese rîzînd păstorul de capre. Atunci, poate că și aerul e tot al lui Impresario ?

Noi îl știam pe La Zappa drept un flăcău nu prea isteț, totuși, de data asta avea dreptate. Probabil că pîndarul își bătuse joc de el. Drumurile cu iarbă au fost întotdeauna ale tuturora. Din munții noștri și pînă în cei din Puglia, au fost în-

[1] În original : *tratturo* — drum cu iarbă pentru transhumanța turmelor din Abruzzo în podișul Pugliei.

totdeauna ale noastre, ale tuturora. În luna mai, după tîrgul de la Foggia, un fluviu nesfîrşit de oi vin în fiecare an să-şi petreacă vara în munţii noştri, pînă în octombrie. Se povesteşte că Domnul Cristos nu se născuse încă, şi lucrurile mergeau de mult în chipul ăsta. Pe urmă s-au întîmplat o groază de evenimente, războaie, invazii, conflicte între papi şi regi, dar drumurile cu iarbă au rămas mereu ale tuturora.

— Impresario a înnebunit ! spuneam noi, dacă îşi închipuie că se poate atinge chiar şi de un drum cu iarbă. Sau poate că nu a înnebunit, şi pîndarul vrea doar să-şi bată joc de fontamarezi.

La grilajul vilei lui Impresario am găsit-o pe servitoare care era disperată.

— Stăpînul nu s-a întors încă... se smiorcăia ea. Domnii mănîncă de-o juma' de oră şi el, sărbătoritul, n-a sosit încă.

— Noi nu plecăm de-aici pînă nu ni se face dreptate ! am declarat noi.

Cîteva ne-am aşezat pe marginea cu iarbă a străzii, altele pe o grămadă de cărămizi.

Mirosul mîncărurilor ajungea pînă la noi. Servitoarea începu să ne povestească cu multe amănunte desfăşurarea banchetului. Don Circostanza ţinuse un frumos discurs. Pe urmă ne povesti despre mîncăruri. Ea le desmierda pe toate. Spunea : cepşoare, sosuleţ, ciupercuţe, cartofiori, miresmuţă, gustişor...

Banchetul era, desigur, pe sfîrşite, deoarece au început să se facă simţite efectele vinului. Vocea puternică a lui don Circostanza le întrecea pe toate

celelalte. Prin ferestrele larg deschise ajungea pînă la noi ecoul discuţiilor. La un moment dat s-a iscat o ceartă violentă asupra Atotputernicului. Preotul don Abbacchio şi farmacistul susţineau păreri deosebite. S-a cerut părerea lui don Circostanza.

— Atotputernicul ? a strigat el. Dar e limpede. Atotputernicul este un adjectiv.

Toţi au izbucnit în rîs, au fost cu toţii de acord şi s-a făcut pace.

Răsună apoi vocea cherchelită a lui don Abbacchio, într-o cadenţă de biserică :

— În numele pîinii, al sallamului, şi al vinului alb, amin !

O cascadă de rîsete salută gluma preotului.

Şi s-a făcut din nou o pauză. Apoi, cu vocea sa bisericească, don Abbacchio cîntă :

— *Ite, missa est.* [1]

Acesta era semnalul că banchetul se sfîrşise.

Comesenii au început să coboare împreună în grădină, după cum era obiceiul, ca să urineze.

În fruntea tuturor a coborît canonicul don Abbacchio, gras, abia suflînd, cu vinele gîtului umflate, faţa vînătă, ochii pe jumătate închişi, cu o expresie fericită. Canonicul de-abia se ţinea pe picioare de beat ce era, şi începu să-şi dea drumul lîngă un copac din grădină, rezemîndu-şi capul de copac, ca să nu cadă.

După el, a coborît un avocat. Apoi au coborît farmacistul, perceptorul, dirigintele poştii, notarul,

[1] Cuvinte cu care preotul catolic anunţă că sacrificiul trupului şi sîngelui lui Cristos — sub forma pîinii şi vinului — oferit lui Dumnezeu, a fost îndeplinit.

și alții pe care noi nu-i cunoșteam, și cu toții s-au dus să ude locul în spatele unei grămezi de cărămizi.

Pe urmă au coborît avocatul don Ciccone, cu un tînăr care-l ținea de braț; avocatul era beat foarte tare și l-am văzut în spatele grămezii de cărămizi cum cade în genunchi în propria lui băltoacă. În vremea asta, servitoarea, care rămăsese lîngă noi, stînd de pază, anunță sosirea lui Impresario.

Mi-am făcut iute semnul crucii și am strîns cu putere șiragul de mătănii pe care-l țineam sub șorț. În timpul ăsta, Impresario se apropia discutînd aprins cu cîțiva muncitori; era în haine de lucru, cu vestonul pus pe braț, cu o nivelă într-o mînă, un metru ieșindu-i din buzunarul pantalonilor, ghetele albe de var, pantalonii și umerii murdari și ei de ghips și var. Cine, dacă nu l-ar fi cunoscut, ar fi putut crede că ăsta este omul cel mai bogat din regiune, și noul șef al comunei?! Cu toate că-și dăduse seama de prezența noastră, Impresario continua să discute și să strige la muncitorii care îl însoțeau.

La salutul nostru a răspuns în grabă, atingînd cu două degete marginea pălăriei.

— N-am vreme de pierdut! ne atrase atenția de îndată.

— Nici noi! i-am răspuns. Căutăm dreptate și nimic altceva.

— De lucrul ăsta trebuie să-mi vorbiți la primărie, și nu acasă, ne-a răspuns.

— Nu erați la primărie, i-am răspuns eu, dar vocea îmi tremura.

— Nu eram fiindcă n-am vreme de pierdut! ne-a răspuns el furios. Mie-mi place să lucrez, nu-mi place să hoinăresc.

— Aha! Ai găsit America în ținutul nostru! i-am spus eu ținînd într-o mînă mătăniile; să nu-ți închipui însă că înaintea ta, aici, n-a muncit nimeni niciodată!

Marietta ieși în față ca să arate ce vroiam noi, dar Impresario nu-i dădu atenție și reîncepu să-i ocărască pe muncitorii care-l însoțeau.

— Dacă nu-i atent căruțașul și continuă să spargă țiglele, spunea el, în loc de bani am să-i dăruiesc cioburile de țiglă. Cum? Vrea și plata din luna trecută? Ce nerușinat! Îi este teamă că fug? În loc să fie mulțumit că-i dau de lucru acum, cînd e criză. Muncitorii de la ciment nu vor să lucreze zece ore pe zi? Zece ore pe zi e prea mult? Dar eu lucrez douăsprezece ore pe zi! Sînt proprietar și, totuși, lucrez douăsprezece ore pe zi!

— Aha! Ai descoperit America în locurile astea! i-am strigat, dar nu trebuie să profiți de asta, nu trebuie să crezi că sîntem săraci fiindcă sîntem trîndavi.

— Rosalia! începu el apoi să strige spre vilă, în balconul căreia apăru îndată nevastă-sa. Rosalia, arhitectul a adus proiectul? Da' ce își închipuie omul ăsta că-l plătesc numai ca să mănînce? Șeful de gară a adus chitanța cu plata taxei vamale? Nu a adus-o? Am să vorbesc ca ticălosul ăsta să fie transferat în Calabria. Da' șeful paznicilor, a venit? L-ai dat afară? De ce l-ai dat afară? Banchetul?... Care banchet? Aha! vorbești de ban-

chetul în cinstea numirii mele ? Îmi pare rău, dar n-am timp. Nu pot veni. Trebuie neapărat să-l găsesc pe şeful paznicilor. Or să se supere oaspeţii ? Las' că-i cunosc eu bine ! Dă-le de băut, dă-le mult de băut şi nu or să se mai supere... Dă-i încolo, că-i cunosc eu bine !

Felul lui de a fi şi de a vorbi impunea. Noi îl ascultam cu gura căscată.

„Într-adevăr, îmi spusei, dacă banditul ăsta mai rămîne aici doi ani, ajunge stăpîn peste tot şi toate."

La Zappa s-a luat după el strigînd spre noi :

— Voi, femeilor, aşteptaţi aici !

Şi l-am văzut dispărînd în spatele unei case în construcţie, şi-am aşteptat să se reîntoarcă. Eram buimăcite, înspăimîntate, şi puţin sugestionate.

Între timp, comesenii beţi se strînseseră sub balconul vilei. În mijlocul lor, cel care se remarca acum era avocatul don Circostanza, cu pălăria lui tare, cu nasul lui poros ca un burete, cu urechile mari, cu burta la al treilea stadiu. Se ştie prea bine că avocaţii din părţile noastre, atunci cînd se duc la banchete, îşi pun un tip special de pantaloni, aşa-zişii pantaloni în armonică, sau chiar pantaloni de bărbaţi distinşi, deoarece, în loc de un rînd de nasturi, au trei, ca să poată fi lărgiţi treptat, pe măsură ce burta simte nevoie. Se înţelege că, în acea zi, pantalonii acelor domni erau toţi lărgiţi la cel de-al treilea rînd de nasturi.

De cum ne-a recunoscut, don Circostanza ne-a făcut un foarte larg şi sărbătoresc salut, cu ambele braţe.

— Trăiască ! Trăiască fontamarezele mele ! a strigat el. Ce-i ? Ce-i murmurul ăsta ? ne întrebă apoi.

— Ce să fie ! Bocim şi noi moartea măgarului... i-am răspuns eu. Da' dacă nu vă tulbură digestia, am vrea să vă încredinţăm o plîngere.

Don Circostanza, zis şi Prietenul Poporului, a avut întotdeauna o bunăvoinţă aparte pentru lumea din Fontamara, el era prietenul nostru, şi felul lui de a vorbi ar cere acum o lungă înşiruire de laude. El fusese mereu apărătorul nostru, dar şi nenorocirea noastră. Toate procesele fontamarezilor treceau prin biroul său. Şi cea mai mare parte din găinile şi ouăle din Fontamara, de vreo patruzeci de ani, nu sfîrşeau decît în bucătăria lui don Circostanza.

O dată, cînd aveau drept de vot doar aceia care ştiau să scrie şi să citească, el a trimis la Fontamara un învăţător ca să-i înveţe pe toţi ţăranii să scrie numele şi prenumele lui don Circostanza. Aşadar, fontamarezii l-au votat întotdeauna în unanimitate, deoarece nu ştiau să scrie decît numele lui don Circostanza. Apoi începu o perioadă în care moartea bărbaţilor din Fontamara — a celor care aveau vîrsta de vot — nu mai era notificată la primărie, ci la don Circostanza, care, datorită meseriei sale, nu-i ştergea din controlul celor vii, şi la fiecare alegere îi lăsa să voteze pentru el. Familia mortului-viu primea de fiecare dată, drept consolare, cîte cinci lire. Aşa se întîmpla cu familia lui Losurdo, care avea şapte morţi-vii, şi care primea de fiecare dată, drept consolare, treizeci şi cinci de lire ; familiile Zompa, Papasi-

sto, Viola și altele, care aveau cinci, primeau douăzeci și cinci de lire; iar noi, ca să n-o mai lungesc, aveam doi, care în realitate erau la cimitir, dar pe hîrtie erau vii (băiatul nostru, suflet bun, mort la Tripoli, și celălalt, mort la cariera de piatră) și la fiecare votare și ei erau doi alegători credincioși ai lui don Circostanza, și pentru asta ne erau plătite de fiecare dată cîte zece lire. Se-nțelege că, o dată cu trecerea anilor, numărul morților-vii ajunsese demn de luat în seamă, și era un venit discret pentru săracii fontamarezi, era o sursă de cîștig care nu cerea nici un fel de oboseală, și era și unicul prilej în care, în loc să plătim noi, eram plătiți!

Acest sistem avantajos se chema, după cum ne repeta Prietenul Poporului, democrație. Și mulțumită ajutorului sigur și devotat al morților noștri, democrația lui don Circostanza ieșea victorioasă la fiecare alegere. Cu toate că am avut cîteva dezamăgiri grave cu don Circostanza — care, pe ascuns, ne trăda deseori cu don Carlo Magna — nu am avut niciodată curajul s-o rupem cu el și să ne căutăm un alt protector, și asta pentru că, în primul rînd, ne ținea legați cu morții noștri, care numai datorită lui nu erau încă morți în întregime, și ne produceau uneori acel mic venit de cinci lire de cap, care nu era cine știe ce bogăție, dar în orice caz însemna mai mult decît nimic. Datorită acestui sistem, ca o consecință, la Fontamara se întîmplă ca printre multe altele să figureze ca vii, cam de-o sută de ani încoace, un grup frumușel de bărbați, foarte disproporționat cu numărul mic al populației; și asta constitui chiar, pentru cîtva

timp, celebritatea noastră în întreaga regiune. Unii o atribuiau apei locurilor noastre, alții aerului, alții hranei noastre fără pretenții, ca să nu spun mizeriei noastre; și auzindu-l pe don Circostanza vorbind despre noi, mulți bogătani din satele vecine, suferinzi de stomac, de ficat, de gută, ne invidiau pentru sănătatea noastră de fier, pentru longevitatea noastră nemaiîntîlnită. Numărul morților-vii crescuse în așa măsură încît, chiar atunci cînd din cauza necazului pricinuit de ajutorul pe care îl dădea cu nerușinare celui mai cumplit exploatator al nostru, care era don Carlo Magna, mulți țărani începuseră să voteze împotriva lui, majoritatea îi era totuși mereu asigurată.

— Cei vii mă trădează! ne reproșa cu amărăciune don Circostanza, în schimb sufletele sfinte ale morților îmi rămîn credincioase.

Și cînd nimeni nu se aștepta, s-a mai întîmplat ca el să nu mai vrea să ne plătească obișnuita consolare pentru serviciul pe care i-l făceau morții noștri, pe motivul greu de crezut că votările fuseseră anulate; și noi nu știam ce să credem. Am discutat despre asta luni și luni, dar nu izbuteam să ne resemnăm. Cum să admitem că toți scumpii noștri răposați, așa, deodată, nu mai erau buni la nimic, și că trebuiau să moară în întregime și pentru totdeauna? Uneori mai era cîte o fontamareză, vreo văduvă, vreo biată mamă care se ducea la don Circostanza să ceară cele cinci lire drept consolare pentru ruda moartă-vie; dar el nici măcar nu o mai primea, și de cum auzea vorbindu-i-se despre morții noștri vii, îl apucau furiile și-i trîntea ușa în nas. De aceea erau din ce în ce mai

rari fontamarezii care mai îndrăzneau să stăruie pentru acel vechi drept. Nu ajunge să ai dreptate, spunea generalul Baldissera, dacă nu există şi cine să facă să fie respectată. Şi într-o zi, acelaşi Baldissera s-a întors la Fontamara tare aprins, pretinzînd că perioada morţilor-vii s-ar fi întors, sau cel puţin aşa i se păruse, deoarece în capitala regiunii asistase la o defilare de bărbaţi în cămăşi negre, încolonaţi în urma unor stegulețe şi ele tot negre, cu ţeste şi oase de mort ca podoabă, atît pe pieptul oamenilor cît şi pe steagurile lor.

— Să fie oare morţii noştri ? a întrebat Marietta care se gîndea la răposaţii ei şi la cele cinci lire drept consolare.

Numai că generalul nu recunoscuse desigur printre ei nici un fontamarez.

— Trăiască ! Trăiască fontamarezele mele ! a strigat spre noi don Circostanza, care se afla în balconul vilei lui Impresario.

Vocea lui ne linişti puţin. Nu ne mai simţeam singure. Eram atît de obosite şi umilite încît puteam foarte uşor să luăm pe acest bătrîn escroc drept un înger trimis nouă de Dumnezeu.

— Prezenţa acestor femei curajoase din Fontamara, a spus don Circostanza domnilor care erau cu el în balcon, ne îngăduie să completăm telegrama pe care am hotărît s-o expediem şefului guvernului.

A scos din buzunar o foaie de hîrtie, şi după ce a adăogat cîteva cuvinte, a citit cu glas tare :

„Autorităţile, înfrăţite cu poporul, aplaudă numirea noului podestà“.

Cînd ne-am dat seama că oaspeţii au început să-şi ia rămas bun de la coana Rosalia şi că sînt gata de plecare fără ca cineva să se fi ocupat de noi, şi fără ca Impresario să se fi întors, ne-am pierdut răbdarea. Ne-am aşezat de-a lungul grilajului, hotărîte să nu lăsăm pe nimeni să treacă pînă cînd nu va fi rezolvat cazul nostru, şi nu ni se va garanta că pîrîul nu va fi abătut din vechea lui albie. La gest am adăogat strigătele noastre :

— Să vă fie ruşine că vă purtaţi aşa cu biata lume ! Hoţilor ! Hoţilor !... Şi noi sîntem creştini ! De azi-dimineaţă sîntem pe drumuri şi nimeni nu ne ascultă. O să vă pedepsească Dumnezeu ! Dumnezeu ne va răzbuna !

Două sau trei dintre noi, mai mînioase, au pus mîna chiar pe pietre şi le-au aruncat spre o fereastră de la primul etaj. Geamurile s-au făcut ţăndări. Înfierbîntate de zgomotul geamurilor sparte, alte cîteva s-au urcat pe o grămadă de cărămizi de lîngă grilaj. Beţivilor care se aflau în grădină şi se pregăteau să plece, li s-a făcut teamă şi s-au refugiat în vilă. Servitoarea se trudea să lase iute obloanele de la celelalte ferestre. Printre oaspeţi a fost un moment de panică.

— E revoluţie ! începu să strige secretarul comunal. Chemaţi forţa publică !

Dar în acea clipă am auzit vocea lui Impresario, în spatele nostru. Vocea lui era ciudat de liniştită.

— Ce vreţi să faceţi cu cărămizile mele ? ne-a întrebat rîzînd. Cărămizile sînt ale mele şi nu le puteţi lua nici măcar pentru a mă lovi cu ele.

De altminteri e de prisos să mă loviți! Sînt aici ca să vă dau explicațiile pe care le doriți.

Am pus cărămizile la locul lor și, poftite de Impresario, am intrat în grădina vilei. Deoparte ne-am aranjat noi, iar de cealaltă parte s-a așezat Impresario, înconjurat de oaspeții săi beți, cărora nu le trecuse încă spaima. Calmul lui Impresario ne uimea.

— Poate că nu-i om, ci diavol... mi-a șoptit Maria Grazia agățîndu-se de brațul meu. Uită-te bine la el! Nu ți se pare un diavol?

— Poate... i-am răspuns. Altminteri cum putea descoperi America într-un ținut ca ăsta? Nu e mai învățat decît don Circostanza, și nici mai rezistent la muncă decît bărbații noștri.

— Trebuie să fie diavol! repetă Maria Grazia. Să ne facem repede semnul sfintei cruci, fără ca vreunul să bage de seamă.

Înaintînd, Marietta își puse o mînă pe inimă, la înălțimea medaliei, și cu cuvinte alese vorbi despre ticăloșia cantonierilor care voiau să abată cursul pîrîului din Fontamara.

— E-o nelegiuire! spuse ea. Sîntem sigure că Domniile-Voastre or să se gîndească bine și vor ști cum să-i pedepsească pe cantonieri pentru samavolnicia ce-o fac! încheie Marietta.

— Dacă e vorba de samavolnicie, răspunse imediat Impresario, puteți fi sigure că am să știu cum s-o înăbuș. Atîta timp cît voi fi eu șeful comunei, nu vor exista samavolnicii. Dar în cazul de față, îmi pare rău, sînteți prost informate, nu e vorba de o samavolnicie. Secretare, explică-le tu cum stau lucrurile.

Din grupul oaspeților ieși în față secretarul comunei, timid și înspăimîntat, și, bineînțeles, beat. Înainte de a vorbi își scoase pălăria de pai în formă de *caciottella* [1].

— Nu-i vorba de nici o samavolnicie... se bîlbîi secretarul. Pe cuvînt de onoare. Sub noul guvern, samavolnicii nu se mai pot întîmpla. Samavolnicii? Niciodată! E un cuvînt interzis. E vorba de un act legal! Ba mai mult chiar: de o favoare pe care autoritățile au vrut s-o facă Fontamarei!

Cînd a spus „favoare" s-a uitat împrejur și-a zîmbit; apoi a scos din buzunar cîteva foi de hîrtie și a continuat mai repede:

— Iată aici o petiție cu numele tuturor țăranilor din Fontamara, în sfîrșit, ale bărbaților voștri, fără nici o excepție. Petiția cere guvernului ca, „în interesul superior al producției", pîrîul să fie abătut de pe pămînturile neîndeajuns cultivate de către fontamarezi, spre pămînturile capitalei, „ai căror proprietari vor putea investi capitaluri mai mari". Nu știu dacă voi, femeilor, puteți pricepe anumite lucruri.

Secretarul voia să mai adauge încă ceva, dar noi l-am întrerupt. Știam în ce chip cu o seară mai înainte un anumit cavaler Pelino scrisese numele fontamarezilor pe foile de hîrtie albă.

— Escrocilor! Pungașilor! Speculanților! am început noi să protestăm. Învățați toate legile ca să înșelați lumea săracă. Aia e-o petiție falsă!

[1] Caș proaspăt, de formă mică și rotundă, tipic în Italia centrală.

Impresario căută să spună ceva, dar nu i-am îngăduit. Răbdarea noastră ajunsese la capăt.

— Nu mai vrem să ascultăm flecărelile voastre! am strigat noi.

— Destul cu discursurile! Fiecare discurs de-al vostru e-o escrocherie. Destul cu vorbăria! Apa e a noastră și va rămîne a noastră! Îți dăm foc vilei, pe Dumnezeul nostru!

Cuvintele exprimau exact starea noastră sufletească. Cel care a restabilit calmul a fost don Circostanza.

— Femeile au dreptate! începu el să urle, depărtîndu-se de oaspeți și venind spre noi. Au de zece ori dreptate, de o sută de ori dreptate, de o mie de ori dreptate!

Atunci, noi am tăcut deodată, încrezătoare în don Circostanza. Ne lua apărarea și știam că e un mare avocat. Vocea lui trezi în noi un sentiment copilăresc, într-adevăr de neexplicat. Cîteva din noi nu au izbutit să-și ascundă lacrimile.

— Femeile au dreptate! a continuat Prietenul Poporului. Le-am apărat mereu și le voi apăra mereu. În fond, ce vor aceste femei? Vor să fie respectate!

— Așa-i! l-a întrerupt Marietta, și a alergat să-i sărute mîinile.

— Vor să fie respectate, și noi trebuie să le respectăm! continuă don Circostanza, întors cu un braț amenințător spre persoanele de vază. Ele merită respectul nostru. Femeile astea nu-s violente. Ele știu că legea este, din păcate, împotriva lor, și nu vor să meargă împotriva legii. Nu vor decît o înțelegere prietenească cu primarul. Ele fac apel la inima sa miloasă. Nu fac apel la șeful comunei, ci la binefăcătorul, filantropul, omul care în bietul nostru pămînt a descoperit America! E cu putință o înțelegere?

Cînd don Circostanza sfîrși de vorbit în favoarea noastră, i-am mulțumit, iar cîteva din noi i-am sărutat mîinile pentru vorbele sale bune, și el se împăuna pentru laudele noastre. Apoi au fost diferite propuneri de împăcare. O propunere a fost făcută de canonicul don Abbacchio, alta, de către notar, alta de perceptor. Dar erau propuneri care nu puteau fi primite, deoarece nu țineau seama de cantitatea mică de apă a pîrîului și de tehnica irigației.

Impresario nu spunea nimic. Lăsa pe ceilalți să vorbească, iar el zîmbea, cu țigara stinsă prinsă într-un colț al gurii.

Adevărata soluție o prezentă don Circostanza.

— Femeile astea pretind că jumătate din pîrîu nu ajunge să irigheze pămînturile lor. Vor mai mult de jumătate, cel puțin așa cred eu că le înțeleg dorințele lor. De aceea nu există decît o singură înțelegere cu putință. Trebuie să lăsăm primarului trei sferturi din apa pîrîului, și celelalte trei sferturi din apa care rămîne, vor fi pentru fontamarezi. În felul ăsta, și unii și alții vor avea cîte trei sferturi, adică ceva mai mult de jumătate. Îmi dau seama, adăugă don Circostanza, că propunerea mea îl păgubește foarte mult pe primar, dar fac apel la inima sa de filantrop și de binefăcător!

Oaspeţii, revenindu-şi din spaimă, se strînseră în jurul lui Impresario ca să-l roage să se sacrifice în favoarea noastră. După ce s-a lăsat rugat, Impresario pînă la urmă cedă.

I-a fost adusă în grabă o foaie de hîrtie. Am văzut îndată primejdia.

— Dacă e de plătit ceva, m-am grăbit să spun, băgaţi de seamă că nu plătesc !

— Nu-i nimic de plată ! răspunse cu voce tare Impresario.

— Nimic ? mi-a şoptit nevasta lui Zompa.

— Dacă nu costă nimic, e o escrocherie !

— Dacă ţii atît de mult să plăteşti, i-am atras eu atenţia, n-ai decît să plăteşti.

— Nici chiar de mi-ar scoate ochii ! mi-a răspuns ea.

— Totuşi, de nu costă nimic, cu siguranţă că e o escrocherie.

— Atunci ar fi mai bine să plăteşti, i-am spus eu.

— Nici chiar de mi-ar scoate ochii ! a repetat ea.

Notarul mîzgăli pe hîrtie cuvintele înţelegerii, pe care o întinse apoi spre semnare lui Impresario, secretarului comunal şi lui don Circostanza, ca reprezentant al poporului fontamarez.

După aceea, noi ne aşternurăm la drum ca să ne întoarcem acasă.

(În realitate, nici una din noi nu pricepuse în ce consta acea înţelegere.)

— Noroc că a fost gratis ! repeta Marietta, ca pe-o litanie. Noroc !

III

Zilele următoare, cantonierii, sub protecţia a două gărzi înarmate, şi-au reluat săpatul canalului care trebuia să ducă o parte din apa noastră pe pămînturile cumpărate de Impresario. Dar, în definitiv, cîtă parte ?

— Vezi-ţi de treburile tale ! îl sfătuia fiecare femeie din Fontamara pe bărbatul ei. Nu te pune cu gărzile. Nu-ţi nenoroci familia. Lasă-i pe alţii să se nenorocească.

Şi fiecare aştepta să se nenorocească alţii. Şi dimineaţa plecînd la muncă, şi seara întorcîndu-ne acasă, fiecare trecea liniştit pe lîngă gărzile înarmate şi căuta chiar să se uite aiurea. Şi-n felul ăsta nu se nenorocise nimeni. Numai că sufletul nostru se amărîse, şi seara, în vreme ce mîncam ciorba aşezaţi în pragul casei, cu strachina pe genunchi, nu vorbeam de altceva. Şi cum am fi putut vorbi de altceva ?

— Cînd vin nenorocirile, cine le mai poate opri ? spuneam între noi. Şi poate că răul ăl mai mare de-abia de-acum încolo o să vină.

Puţina noastră învăţătură ne împiedica să înţelegem cum ar putea fi împărţită o apă în două părţi de cîte trei sferturi fiecare. Aceleaşi femei care acceptaseră contractul de împărţire, nu erau în stare nici ele să ne lămurească în ce anume, în mod practic, consta aceasta. Unele pretindeau că apa va fi împărţită în două părţi egale, altele pretindeau că Fontamara va păstra o cantitate

mai mare de jumătate, adică trei sferturi, şi, în sfîrşit, Michele Zompa, voia să ne convingă că cele trei sferturi se refereau la fazele lunii, în sensul că pîrîul va iriga pămînturile fontamarezilor timp de trei faze lunare, şi pămînturile lui Impresario în cele trei faze următoare, şi aşa mai departe.

Nici unul din noi nu era de ajuns de învăţat ca să dezlege escrocheria asta, deoarece, în afară că fusesem învăţaţi să ne iscălim, altceva nu prea fusesem învăţaţi ; dar nici să avem încredere să ne ducem la vreo persoană învăţată, şi asta ca să nu adăugăm alte cheltuieli la înşelătorie. Aşadar, în vreme ce mîncam ciorba aşezaţi pe pragul casei, cu strachina pe genunchi, pe întreaga uliţă, de la un prag la altul, nu se vorbea de altceva decît de noua samavolnicie. Erau presupuneri, flecăreli fără sfîrşit, fără rost, mereu aceleaşi flecăreli. Escrocheria era sigură, dar ce fel ? Ca de obicei, într-o seară generalul Baldissera izbucni în una din violentele şi trăsnitele sale injurii la adresa violenţei care loveşte în nevinovaţi, dar care e ajunsă de spada sigură a Legii.

— Mă duc eu ! a început să strige într-o sîmbătă seara, cu voce indignată şi mînioasă. Mă duc eu să le amintesc de adevăr acelora care l-au uitat!

Cutezanţa sa nu ajungea, totuşi, niciodată la fapte, şi asta nu din pricina bătrîneţei, ci din pricina timidităţii sale. Încă de copil, la Fossa, unde practica meseria de cizmar, învăţase să fie ceremonios de la un bătrîn baron decăzut, pe lîngă care în după amiezile zilelor de sărbătoare, în-

deplinea vechea şi demna slujbă de servitor duminical. Sarcina era gratuită, dar îi dădea satisfacţii, şi nu era de loc obositoare, deoarece nu consta în altceva decît în însoţirea domnului baron — la distanţă respectuoasă — în plimbarea pe care acesta o făcea după-amiaza în zilele de sărbătoare. Domnul baron ajunsese în mizerie neagră şi adesea nu avea bani nici cu ce să-şi potolească foamea, darmite pentru a-şi plăti un servitor. Locuia într-un colţ al vechii şi foarte prăpăditei case baronale din care ultimii creditori sechestraseră şi vînduseră toate mobilele şi obiectele transportabile, lăsîndu-i doar un pat cu baldachin şi un fotoliu. De aceea şi trăia dispreţuit de toată lumea şi în singurătatea cea mai absolută. Dar la plimbarea de duminică nu a voit să renunţe niciodată ; pentru a nu ştirbi însă onoarea familiei, nu putea — mai mult decît oricare altul — s-o facă de unul singur. De-atunci s-au scurs mulţi ani, dar Baldissera al nostru îşi mai amintea, cu orice prilej, de lucrurile spuse şi de faptele gentilomului decăzut, şi deseori trebuia chiar să inventeze unele, care erau cele mai frumoase ; şi noi îl lăsam să vorbească deoarece vedeam că îi dădea o mare mîngîiere.

Generalul Baldissera era foarte sărac, poate cel mai sărac dintre toţi fontamarezii, dar suferea dacă s-ar fi aflat, şi-atunci recurgea la mici şiretlicuri ca să ascundă foamea care-l devora de mulţi ani. Printre altele, căuta motivele cele mai ciudate pentru a dispărea duminica din Fontamara, şi nu se întorcea decît spre seară, în realitate mai flămînd ca niciodată, dar sobru, şi cu o scobitoare între dinţi, şi clătinîndu-se, ca unul care mîncase carne

și băuse pînă se ameţise, și asta ca să apară în ochii lumii drept un om în stare să cheltuiască și să-și facă toate poftele.

În acea stare de falsă beţie îi plăcea să ne povestească amănuntele unor discuţii îndrăzneţe și ciocnirile curajoase pe care le avusese în capitală cu personaje eminente, de obicei creditori de-ai baronului mort.

— Ehei ! De m-aţi fi văzut ! De m-aţi fi auzit ! ne spunea el, cu trăsăturile feţei transfigurate de mîndrie deșartă.

Eram doi sau trei, vechii săi prieteni, care știam că totul era prefăcătorie ; dar păstram secretul ca să nu-l jignim și ca să nu-i luăm, în neagra mizerie a existenţei sale, această mică bucurie.

Cearta cu apa ne-a adus și onoarea unei vizite neașteptate : canonicul don Abbacchio ! A sosit la Fontamara într-o seară, asudînd și gîfîind, într-o cabrioletă trasă de un cal frumos, și a trimis să ne cheme pe cîţiva dintre noi, mai în vîrstă, voind să ne vorbească de un lucru grav.

— Vedeţi cîte sacrificii fac pentru voi ? ne-a dojenit el. Am venit aici fiindcă vă vreau binele mai mult vouă decît mie. Vă implor, nu vă luaţi cu Impresario ! ne preveni cu voce gravă ca atunci cînd vorbea în predici despre iad. E un om teribil, adăugă el. Un diavol de un soi aparte, cum nu s-a văzut niciodată prin părţile noastre. Fiţi răbdători, e mai bine pentru voi. Nu vă rămîne decît să vă rugaţi lui Dumnezeu.

— Dacă e stăpînit de diavol, l-a întrerupt bătrînul Zompa, de ce nu faci slujbe ca să gonești diavolul din el ?

Don Abbacchio răspunse cu un gest resemnat de neputinţă.

— Poate că nu-i doar stăpînit de diavol, a explicat el, ci este chiar un diavol adevărat. Biserica nu poate face nimic într-o treabă ca asta. Sînteţi prea neștiutori pentru a putea pricepe aceste taine.

— Un diavol adevărat ? l-am întrebat.

— Giuvà, mi-a răspuns preotul, s-ar putea să fie chiar Satana în persoană !

— Dar cum e, că nu are coarne și copite de ţap ? i-am spus eu.

— Ei, Giuvà, mi-a răspuns preotul, acum nu se mai obișnuiește. Satana e șiret.

Cuvintele preotului ne-au făcut o impresie puternică, și care a crescut și mai mult cînd Baldovino ne-a spus că aflase de la vizitiu că don Abbacchio a luat chiar de la Impresario cabrioleta cu care a venit la Fontamara. Într-adevăr, un diavol care să aibă în slujba lui pînă și canonici, nu se mai văzuse niciodată. Iar noi eram prea neștiutori ca să pricepem asta. Așa că, în loc de-a ne certa cu diavolul, fiecare din noi se gîndea să-și asigure, în dauna celorlalţi ţărani, locul cel mai bun la coadă la puţina apă care ar fi rămas ; pînă la terminarea irigării mai erau cîteva săptămîni, dar discuţiile și încăierările au început îndată.

În acest timp, cei mai mulţi dintre noi ne duceam să lucrăm cu ziua, la seceriș, la Fucino. Trebuia să ne trezim mai înainte de-a se crăpa de ziuă și să ne strîngem la Fossa, în piaţa tîrgului, pînă a răsări soarele, și să așteptăm să ne angajeze cineva. Nu pot spune cît de înjosiţi ne sim-

team. Cîndva, doar țăranii mai săraci erau siliți să se ofere în chipul ăsta, în piață ; dar au venit vremuri grele pentru toți. Puținul nostru pămînt, al micilor proprietari, era înglodat în ipoteci și nu producea decît atît cît să ne plătim dobînzile datoriilor. Ca să ne rostuim cît de cît, trebuia să mergem și noi să muncim cu ziua. Cînd în piață a fost cea mai mare ofertă de brațe de muncă, proprietarii și marii arendași au profitat numaidecît ca să micșoreze tarifele, dar, oricît de mici ar fi fost, existau întotdeauna țărani constrînși de foame să le accepte ; iar unii ajungeau pînă la a se oferi fără să ceară măcar să li se fixeze plata anticipat, dispuși să accepte oricît. Din piața din Fossa, pînă la Fucino, la parcelele de pămînt, trebuia să mai facem încă vreo zece-cincisprezece kilometri, care se adăugau la cei patru kilometri făcuți mai înainte pentru a ajunge la Fossa. Și același drum trebuia să-l străbatem în fiecare seară, ca să ne întoarcem acasă. De aceea, seara, mă simțeam obosit și umilit ca un animal.

— Mîine nu mă scol, îi spuneam nevesti-mi. Matalé, nu mă mai ridic în picioare! Lasă-mă să mor.

Dar, la trei dimineața, de cum cînta cocoșul, îl trezeam pe fiu-meu, beam un pahar cu vin, și ne așterneam la drum, în urma măgarului.

Atît la ducere spre Fucino, cît și la întoarcere spre casă, încăierările între fontamarezi pe chestia apei, luau de la o zi la alta un aspect din ce în ce mai violent. Între mine și Pilato, cumnatul meu, lucrurile amenințau să meargă din ce în ce mai rău, dat fiind că nici unul din noi nu era

dispus să se sacrifice pentru celălalt, și amîndoi mergeam la lucru însoțiți de băieții noștri. Cînd ne întîlneam nu ne mai dădeam bună ziua, dar ne uitam unul la altul în așa fel ca să ne dăm a înțelege că cearta nu putea fi ocolită.

Într-o dimineață, coborînd spre Fossa cu băiatul meu, l-am ajuns pe Pilato tocmai cînd vorbea cu cantonierii.

— Vedeți, lucrul important e ca voi să lăsați apa pentru fasolea mea, le spunea el. Ceilalți n-au decît să crape !

La cine altcineva putea să se refere dacă nu la mine ?

— Ai să crapi tu mai întîi ! i-am strigat, repezindu-mă la el cu un cosor în mînă.

Au sărit în ajutor Berardo Viola și cele două gărzi care îi păzeau pe cantonieri, și ciocnirea din ziua aceea a fost înlăturată. Timp de cîteva zile Berardo m-a însoțit pînă la Fucino ca să împiedice să se repete ciocnirea cu Pilato. Lui îi dădea mîna să facă pe împăciuitorul în chestia asta cu apa, pentru simplul motiv că nu mai avea pămînt, nici irigat, nici neirigat, și nu avea interese de împărțit cu ceilalți țărani. O bucată bună de pămînt pe care i-o lăsase taică-său, o vînduse lui don Circostanza, în urmă cu cîțiva ani, ca să aibă cu ce plăti cheltuielile de judecată din pricina unei încăierări, și cu ce să-și cumpere permisul de emigrare în America. Fiindcă, pe-atunci, se gîndea să emigreze, și își pusese în minte — dacă izbutea să se căpătuiască în America — să nu se mai întoarcă în Fontamara, deoarece rămăsese tare dezgustat, după cum spunea el, de un bărbat din

Fossa pe care-l cunoscuse în timpul serviciului militar, și pe care-l socotea prieten, dar care îl trădase, cu toate că în multe împrejurări împărțise cu el o bucată de pîine, ca între frați de suferință. Sărindu-i în ajutor acestui om cu care se încăierase într-o zi, în vecinătatea Fossei, Berardo lovise cam tare cîteva capete, și pe urmă se întorsese la Fontamara fericit că făcuse un serviciu prietenului său, și că nu fusese recunoscut de ceilalți. Numai că același bun tovarăș, ca să scape el, l-a denunțat pe Berardo carabinierilor. Berardo a fost profund jignit, și cîteva zile a stat pe gînduri neștiind cum să pedepsească această faptă necinstită ; dar, întrucît acelui om din Fossa, în fond, îi voia binele, hotărî să nu-l mai vadă și să plece departe de locurile noastre. Rugămințile mamei și sfaturile noastre nu au slujit la nimic.

— De ce vrei să pleci în America ? l-am întrebat eu.

— Aici pute ! mi-a răspuns. Aici nu-i aer pentru mine !

Singurul care îl încuraja să plece era don Circostanza.

— De rămîi aici, îi repeta, ai să mori în închisoare...

Berardo și-a vîndut pămîntul, cu o parte din bani a închis gura celor pe care îi lovise la Fossa, și cu restul și-a cumpărat permisul de plecare. Înainte însă de a se îmbarca, o lege nouă (pe care don Circostanza poate că o și cunoștea) a suspendat întreaga emigrare. Și astfel Berardo a trebuit să rămînă la Fontamara, ca un cîine dezlegat din lanț și care nu mai știe ce să facă cu libertatea, și se învîrtește disperat în jurul farfuriei goale.

Dar nimeni nu-i dădea dreptate. Cum poate un om al pămîntului să se resemneze la pierderea pămîntului ? Pămîntul acela fusese al tatălui lui Berardo și Berardo se trudise și el de la vîrsta de zece ani. În părțile noastre, și poate că și în altele, între țăran și pămînt există o legătură trainică și serioasă, ca între bărbat și nevastă. Este un fel de jurămînt. Nu-i de ajuns să cumperi pămîntul ca să fie al tău. Devine al tău cu anii, cu trudă, cu sudoare, cu lacrimi, cu suspine. Dacă ai pămînt, în nopțile cu vreme urîtă, nu dormi ; chiar dacă ești frînt de oboseală, nu reușești să adormi, fiindcă nu știi ce se poate întîmpla cu pămîntul tău. Și dimineața alergi îndată să vezi ce-i cu el. Și dacă cineva îți ia pămîntul, chiar dîndu-ți bani, e ca și cum ți-ar lua nevasta. Și, chiar vîndută, o bucată de pămînt păstrează mult timp numele vechiului stăpîn.

Așadar, fiecare înțelegea durerea lui Berardo. Și Maria Rosa, maică-sa, văzîndu-și băiatul suferind pentru sacrificiul inutil al acelui pămînt, și știindu-l om violent și nestăpînit, m-a rugat într-o zi să o însoțesc pînă la don Circostanza. I-a dus plocon un cocoșel și douăsprezece ouă. Cum a ajuns în fața lui, a îngenunchiat și i-a sărutat mîna. Apoi l-a rugat să înapoieze pămîntul băiatului, care, drept plată, pentru un anumit număr de ani, îi lăsase o parte din produse. Dar nu a fost cu putință. Avocatul i-a explicat că nu a cumpărat pămîntul cu intenția de a continua să-l cultive, ci pentru a exploata roca eruptivă din subsol, și

a amenințat că trimite după carabinieri dacă nu plecăm. (Într-adevăr, acum există acolo o carieră largă și adîncă, în care trudesc cîțiva muncitori cu tîrnăcoape și roabe.)

— De vrea Berardo, a propus în chip de împăcare avocatul, l-aș putea lua ca salahor la cariera mea.

Voia să adaoge batjocura la samavolnicie. Vorbind cu Berardo, din prudență nici măcar n-am pomenit de așa ceva.

Cariera aceea, groapa aceea mereu mai largă și mai adîncă, craterul acela, era un hău de infern în pieptul lui Berardo.

— Într-o zi sau alta, spuneam noi, o să facă vreo nebunie. Va sfîrși rău, ca și bunicu-său.

Și biata Maria Rosa, maică-sa, ca să-și ajute băiatul, s-a rugat pe ascuns (timp de nouă zile la rînd), la San Giuseppe da Copertino, și a vîndut două cearșafuri ca să poată aprinde cîteva lumînări dinaintea sfîntului, ca să-i salveze băiatul.

Dar într-o zi, cum s-a aflat mai tîrziu, Berardo s-a prezentat pe neașteptate la biroul avocatului ; și după ce a dat deoparte servitoarea care căuta să-l dea afară, tot spunîndu-i că stăpînul lipsește, a umblat prin toate camerele și l-a găsit stînd speriat pe după draperiile unei ferestre.

— Domnule avocat, i-a spus foarte calm (ba chiar, după cum ne-a povestit el, și cu respect) m-ați asigurat de multe ori că voi muri în închisoare. Nu credeți că a venit ziua să mă duc acolo ?

Avocatul a trebuit să priceapă că viața lui atîrna de un fir de păr, totuși, a încercat să zîmbească.

— Și pentru asta trebuie să te grăbești ? a bîiguit el.

— Prilejul e bun ! a spus Berardo, care se grăbea. E un prilej unic să mă duc acolo cu conștiința împăcată.

— Te gîndești într-una la pămînt ? a adăugat avocatul. De ce n-ai încercat o altă meserie ?

— Păstrăvii de ce nu zboară ? Și păsările de ce nu înoată ? a răspuns Berardo. Apoi a adăugat amenințător :

— Eu sînt țăran și vreau pămînt !

— Asta-i altceva ! Altceva !... i-a răspuns atunci don Circostanza. Ia loc și ascultă-mă. Mai sus de Fontamara, în regiunea Serpari, în depresiune — între stînci — s-a format o pășune care ține de comună, și care nu folosește la mare lucru, poate că pasc cîteva capre, dar la mai mult nu. E pămînt bun, și dacă vrei să-l lucrezi, pentru o sumă mică de bani fac eu în așa fel ca să ți-l dea ție comuna.

Și așa s-a salvat don Circostanza. Berardo a primit pe un preț mic cîmpușorul sălbatic din regiunea Serpari, și-n felul ăsta a avut din nou petecul său de pămînt. Dar pentru a-l desțeleni, Berardo a trebuit să tragă ca animalele, din zori și pînă seara tîrziu, și-n zilele de sărbătoare, deoarece pentru a putea cumpăra semințe și pentru a avea din ce trăi el și cu maică-sa, nu putea să renunțe să cîștige ceva bani muncind în timpul zilei, ca și ceilalți țărani. În zori, cînd noi puneam samarul pe măgar ca să ne ducem la cîmp, îl vedeam pe Berardo coborînd de pe munte cu sapa pe umăr, și venind după noi ; iar seara, cînd

noi, după ce mîncam ciorba, intram în casă să ne culcăm, îl vedeam pe Berardo urcînd drumul spre munte.

— Te distrugi, Brà ! Nu te prăpădi cu firea ! Te omori ! îi spuneam noi.

— Ori muntele mă omoară pe mine, ori eu omor muntele ! ne răspundea rîzînd.

— Nu vorbi așa ! îl prevenea Michele Zompa. Poți face cum crezi, dar nu înfrunta cu vorbe muntele !

În definitiv, lui Berardo noi nu-i voiam decît binele. Avea și el metehnele lui, îndeosebi cînd era beat. Dar era sincer, cinstit, și fusese foarte nenorocos, și de aceea i-am urat din inimă să poată să-și refacă pămîntul. În ziua cînd ne-a spus că a semănat un sac de porumb în regiunea Serpari (în care, după cum spuneau oamenii, nu se semănase niciodată), ne-am bucurat împreună cu el și am băut în sănătatea lui.

— L-am îmblînzit pe bătrînul munte ! a spus Berardo rîzînd.

Poate că ne-am bucurat prea mult, poate că ne-am bucurat prea devreme ; poate că, după cum se temea Michele, în felul ăsta am înfruntat muntele.

Ceea ce s-a întîmplat două luni mai tîrziu, știe toată lumea. Cu toate că bătrînii au mai povestit întîmplări asemănătoare, cum însă fiecare crede doar în ce vede cu proprii lui ochi, nu pot să spun decît că ce-am văzut atunci nu voi uita în viața mea. Și cum anumite întîmplări e mai bine să le povestești în cîteva cuvinte, pentru că a te opri și chibzui asupra lor nu folosește la nimic,

iată pe scurt ce s-a întîmplat : ploua de trei zile, dar nu în cantitate mare ; deasupra Fontamarei creasta muntelui era înfășurată într-un nor mare și negru, care nu te lăsa să prevezi ceva. Și în zorii celei de a treia zi se rostogoli din munte, cu bubuit de cutremur, în direcția regiunii Serpari — de parcă s-ar fi prăbușit muntele — un șuvoi enorm de apă, care luă cu el cîmpușorul lui Berardo, la fel cum un înfometat golește o strachină cu ciorbă, dezgolind pămîntul pînă la stîncă, și împrăștiind în vale cocenii verzi de porumb. În locul cîmpului cultivat a rămas o enormă groapă, un fel de carieră de piatră, un fel de crater.

Cei care nu au cunoscut sau au uitat ce s-a întîmplat atunci, sînt acum nițel nedrepți față de Berardo și caută să explice soarta sa vitregă începînd cu moartea bunicului, faimosul bandit Viola, ultimul bandit din părțile noastre, executat de piemontezi. Lucru sigur e, totuși, că Berardo a luptat toată viața sa împotriva soartei, și părea că nu se lasă doborît multă vreme de nici o nenorocire.

Dar se poate lupta împotriva soartei ? Lucrul cel mai rău e acesta, și deși e un detaliu, nu trebuie uitat : cînd am văzut în ziua aceea cum se rostogolea de pe munte șuvoiul, toți am fost îngroziți, dar nimeni nu a părut uimit, și Berardo mai puțin decît alții. Ne aflam toți în piață, în fața bisericii, și el în mijlocul nostru.

— Uite ! Uite !... a spus el. E firesc ! E firesc !...

Nu spunea altceva. Maică-sa i se agățase de un umăr, cuprinsă de groază, cu fața ca de cenușă, ca aceea a unui mort ; se agățase la fel ca Fecioara

Maria, la calvar. Iar el se uita la munte și repeta:

— Uite! Uite!... E firesc!

După mărturia celor mai bătrîni care și-l mai aminteau pe bunic, pe faimosul Viola, Berardo moștenise cu siguranță de la el înfățișarea: statura înaltă, ca trunchiul unui stejar, spătos, gîtul scurt, ca de taur, capul pătrat; dar avea ochii buni, și păstrase la maturitate ochii pe care-i avea de copil. Era de neînțeles, și chiar și ridicol, ca un bărbat cu înfățișarea aceea să poată să aibă ochii și surîsul unui copil.

Pierzania sa, nenorocirea sa, cum am mai arătat, erau prietenii. Ca să ajute un prieten, și-ar fi pus zălog pînă și cămașa.

— Dacă într-adevăr trebuie să sfîrșească la fel ca bunicu-său, spunea maică-sa, dacă trebuie să moară spînzurat, desigur că nu va fi pentru bani ci pentru prietenie.

Din pricina superiorității lui fizice exercita asupra tinerilor din Fontamara o mare influență, avea un prestigiu natural care punea destul de ușor în umbră pe acela al taților. S-ar pierde acum prea mult timp cu povestitul isprăvilor lui Berardo. E de ajuns una singură, cea mai ridicolă. Într-o seară a luat în spinare un măgar și l-a dus de-a dreptul pînă sus, în clopotnița bisericii noastre. Dar mai adesea forța lui slujea în scopuri mai puțin vesele. Cînd se auzea vorbindu-se de vreun nou act de violență, dacă era într-adevăr al lui Berardo, și-l recunoștea ca fiind al său. Nici o nedreptate care ne-ar fi venit din capitală, nu rămînea nepedepsită de el. Pentru a răspunde la faimoasa glumă cu preotul, conductele care duceau apa la Fossa au fost sparte în diferite puncte. Altă dată, pietrele kilometrice ale șoselei naționale, făcute din ciment, au fost în întregime sfărîmate pe o rază de vreo cincisprezece kilometri. Cît privește semnele de circulație pentru automobiliști, indicînd drumurile și distanțele, nu rămîneau mult timp la locul lor. Iar cînd pentru prima oară Fontamara a rămas fără lumină, Berardo nu a spus o vorbă, dar două seri mai tîrziu, felinarele de pe șoselele dintre capitală și comunele învecinate, au fost toate sparte.

— Cu autoritățile nu se discută! asta era doctrina amară a lui Berardo Viola.

Și explica:

— Legea e făcută de „orășeni", e aplicată de judecători, care și ei toți sînt „orășeni", și este interpretată de avocați, care și ei toți sînt „orășeni". Cum poate un țăran să aibă dreptate?

Dacă cineva îl întreba:

— Dar dacă stăpînii micșorează leafa zilierilor, ăștia fac rău că discută?

Răspunsul lui era prompt:

— Își pierd vremea de pomană. Zilierii care se apucă să discute cu patronul, pierd vremea de pomană. Leafa tot se micșorează. Un patron nu se înduioșează niciodată la vorbe. Un patron procedează după interesul lui. Nu va mai micșora leafa decît numai dacă își va da seama că merge împotriva intereselor lui. În ce fel? Într-un fel simplu. Pentru plivitul grîului, plata băieților a fost scăzută de la șapte la cinci lire. La sfatul meu, copiii nu au protestat, dar în loc să smulgă pirul, l-au acoperit pur și simplu cu pămînt. După

ploile de aprilie, patronii s-au trezit că pirul era mai înalt decît grîul. Puținul ăla pe care au crezut că-l vor cîștiga micșorînd plata, l-au pierdut de zece ori pe-atît peste cîteva săptămîni, cînd au treierat. Plata secerătorilor va scădea și ea. E zadarnic să protestezi. E zadarnic să discuți. Da' nu există un singur fel de a secera grîul, ci zece feluri : fiecare fel corespunde unei anumite plăți. E bună plata ? Și secerișul va fi bun. Plata e proastă ? Și secerișul va fi prost.

Dacă cineva îl întreba :

— Da' acum că Impresario vrea să ne fure apa, n-ar trebui să discutăm cu el ?

Răspunsul lui era totdeauna același :

— Puneți-i foc la tăbăcărie și-o să vă lase apa fără discuții. Și dacă nu înțelege motivul, puneți-i foc și la depozitul de cherestea. Și dacă nu-i ajunge, puneți-i o mină să-i sară în aer cuptorul de cărămizi. Și dacă-i idiot și tot nu înțelege, puneți-i foc la vilă, noaptea, cînd e în pat cu coana Rosalia. Numai așa o să aveți înapoi apa. Dacă nu faceți așa, va veni o zi cînd Impresario vă va lua fetele și le va vinde la tîrg. Și bine o să facă ! Cît prețuiesc fetele voastre ?

Aceasta era amara dăscăleală pe care ne-o făcea Berardo Viola.

Dar el judeca astfel numai pentru că nu avea pămînt, și asta trebuie să-l fi ars tare mult pe dinăuntru. Vorbea ca unul care nu are nimic de pierdut. Cu totul alta era situația celorlalți. O dată cu pierderea pămîntului și cu încercările lui în tot felul de meserii, după anotimp, zilier, tăietor în pădure, cărbunar, salahor zidar, coborîse pe o

treaptă inferioară celorlalți țărani, și nu avea nici un drept să pretindă de la ceilalți să se ia după el. Așa că, de fiecare dată cînd se amesteca în treburile noastre, încurcătura ajungea și mai mare, și nici un bărbat bătrîn nu-l mai asculta, nici măcar nu-l mai contrazicea ; în afară doar de generalul Baldissera, care, deși avea principii cu totul opuse lui, prin firea sa era dornic de discuții inutile. Dar cu felul lui ciudat de a vorbi și, mai cu seamă, cu exemplul pe care îl dădea, Berardo schimbase felul de judecată al întregului tineret din Fontamara.

La noi, într-adevăr, nu se văzuse niciodată atîta tineret care să nu muncească. Pe vremuri, tinerii, de cum treceau de șaisprezece ani, începeau să plece în căutare de lucru. Unii se duceau în Lazio, unii în Puglia, unii, mai curajoși, în America. Mulți își părăseau logodnicele timp de patru, șase, ba chiar și zece ani, fetele le jurau credință, și nu se căsătoreau decît la întoarcere. Alții se căsătoreau cu o zi mai înainte de a pleca, și, după prima noapte de dragoste, rămîneau departe patru, șase, ba chiar și zece ani, iar la întoarcere găseau copilul deja mare, sau se-ntîmpla să găsească mai mulți copii de vîrste diferite. Dar interzicerea emigrărilor a întrerupt plecarea tinerilor, obligîndu-i să rămînă la Fontamara, unde de lucru începuse să se găsească din ce în ce mai greu, pentru toată lumea. Imposibilitatea de a emigra însemna imposibilitatea de a cîștiga și economisi atît cît să le îngăduie să păstreze mica avere părintească roasă de datorii și ipoteci, să le îngăduie să schimbe măgarul mort sau bătrîn cu un măgar tînăr, să le

îngăduie să facă unele reparații strict necesare, să-și cumpere un pat, dacă au de gînd să se însoare. Dar fiind tineri, ei nu-și arătau nemulțumirea nici oftînd, nici făcînd plîngeri, și nici măcar nu păreau că își dau seama de soarta lor aspră ; de aceea, în desele zile de trîndăvie, se adunau cu toții și, sub înrîurirea celui care era mai în vîrstă și mai puțin înțelept dintre ei, puneau la cale isprăvi nesăbuite, săvîrșeau cu ușurință tot felul de fapte.

Iarna se strîngeau, de preferință, în grajdul lui Antonio La Zappa, unde aerul se mai încălzea de la respirația caprelor. Veneau acolo băiatul lui Spaventa, al lui Della Croce, al lui Palummo, al lui Raffaele Scarpone, a lui Venerdí Santo, băiatul meu, băiatul lui Pilato și alții, și își făcea apariția Berardo, ori de cîte ori era de organizat vreo ispravă mai mare. Nimeni altul nu era primit în grupul ăsta, pe care fetele din Fontamara îl numeau „Cercul Desfrînaților". Și numele de „Cercul Desfrînaților" era mult mai nimerit decît s-ar fi crezut la început, pentru că, după cum s-a descoperit mai tîrziu, între acei băiețași și capre se stabiliseră raporturi nu prea curate ; și josnicul trafic se lungi destul de mult, deoarece, cum se întîmplă întotdeauna cu asemenea lucruri, cei care au aflat ultimii au fost stăpînii caprelor. Și ca urmare a acestui fapt, cei care mai înainte îi încredințau caprele lui Antonio La Zappa și le-au luat acasă, și-n felul ăsta „Cercul Desfrînaților" s-a dizolvat. Numai că băieții s-au strîns într-alt loc, în spatele bisericii, sau printre dărîmăturile vechiului palat al lui don Carlo Magna,

sau în cîrciuma Mariettei, și-l așteptau pe Berardo. Dacă el nu apărea, ziua era pierdută. Prezența lui aducea viață ; se flecărea, se juca cărți, se găsea un mijloc de-a omorî timpul așteptînd ca el să sosească ; dacă Berardo îi lua cu el, ei mergeau în urma lui cu gura căscată, nevrînd să le scape vreo vorbă.

Dar ce ne uimea cel mai mult pe noi, bărbații în vîrstă, era faptul că vedeam un tînăr ca Berardo, cam de vreo treizeci de ani, nevoit să-și dea treburile casei în grija maică-si, care nu mai era tînără, și să nu arate nici cea mai mică intenție de a se însura.

— Nu există femeie care să-l poată îmblînzi ! repeta maică-sa. Îl cunosc, doar eu l-am făcut ! Nu-i bărbat de dus viață cu el.

— Da' nu poate rămîne așa toată viața ! îi răspundeam eu. Un bărbat are nevoie de-o femeie. Ar trebui să-i vorbești.

— Nu vrea Dumnezeu ! repeta într-una maică-sa, tristă și resemnată. Acum totu-i limpede. Poți să-mi explici altfel cine a trimis tot șuvoiul ăla de apă din munți ?

— Nu e prima inundație ! i-am răspuns ; și nu va fi nici ultima.

— Dumnezeu îl vrea bandit ! încheia mama încăpățînată. Asta-i soarta celor din neamul Viola. E limpede !

Așa vorbea bătrîna Maria Rosa, care își petrecea cea mai mare parte din zi — și în timpul verii chiar și noaptea ! — stînd pe o piatră în fața intrării locuinței ei, care, în realitate, era un bordei cu un singur perete de zid. Dinaintea bor-

deiului, Maria Rosa torcea, sau bucătărea, sau aştepta să se întoarcă fiu-său, pe care îl admira şi îl lăuda cu cuvinte puţin obişnuite la mame. Dacă Berardo nu putea să-i întreacă pe ceilalţi în bogăţie, Maria Rosa găsea firesc şi pe merit ca el să-i depăşească cel puţin în nenorocire.

— Cei din neamul Viola nu-s bărbaţi de casă, spunea Maria Rosa cu tristeţe şi mîndrie. Nu-s făcuţi să doarmă în aşternut. Nu-s bărbaţi pentru o singură femeie. Timp de nouă luni cît l-am purtat în pîntec, Berardo mereu îmi dădea lovituri cu picioarele: pîntecul meu ajunsese vînăt de-atîtea lovituri.

Lucrul nu m-ar fi privit dacă n-ar fi fost la mijloc Elvira, fata sufletului ales care a fost Nazzarena, soră-mea, moartă acum un an. Fata era socotită la Fontamara drept logodnica lui Berardo, cu toate că s-ar fi putut ca ei să nu fi schimbat niciodată un singur cuvînt. Dar cînd fata se ducea la biserică sau la fîntînă, Berardo, de cum o vedea, se albea la faţă, i se tăia respiraţia şi o urmărea cu privirea în aşa fel încît nu lăsa nici o îndoială asupra simţămintelor lui. Şi cum Elvira aflase foarte repede de la prietenele ei cît de atent se uita la ea Berardo, şi cum nu protestase, şi nici nu schimbase ora şi drumul ieşirilor ei, aceasta însemna că nu-i displăcea. Între cei doi nu fusese altceva, dar fontamarezii îi socoteau logodnici, şi găseau faptul foarte firesc, fiindcă Berardo era tînărul cel mai voinic din regiune, iar Elvira fata cea mai frumoasă. S-ar putea ca la oraş să existe şi mai frumoase, dar la noi nu se mai văzuse de multă vreme una ca ea. Trebuie să spun chiar, că Elvira era mai mult decît frumoasă, era distinsă şi gingaşă, de statură mijlocie, cu chipul dulce şi liniştit, şi nimeni nu o auzise vreodată rîzînd cu voce tare, sau chiar să fi făcut gălăgie, sau să se fi zbânţuit în lume, sau să fi plîns. Era de o modestie şi de o reţinere nemaiîntîlnite; era ca o iconiţă a Sfintei Fecioare. Cînd apărea ea, nimeni nu îndrăznea să blesteme sau să spună vorbe neruşinate. Într-o zi, băiatul lui Palummo, care uitase aceasta, de-abia a scăpat de mînia lui Berardo. Prietenele au fugit îndată să-i spună Elvirei, şi, a doua zi, ea, care pe drum nu schimba niciodată o vorbă cu vreun tînăr, întîlnindu-l pe cel bruftuit, i-a cerut scuze.

— E vina mea, i-a spus Elvira.

În afară de calităţile arătate, se mai ştia că fata avea o zestre modestă: o mie de lire numerar şi trusoul în ordine, cearşafuri, feţe de pernă, feţe de masă, cămăşi, cuverturi, totul ales cu grijă, o ladă-dulap nouă, două scrinuri de nuc, şi un pat dublu de alamă, cumpărat de mult şi plătit pînă la centimă. Ce aştepta Berardo?

Într-o zi l-am luat cu binişorul şi i-am spus. Asta era după inundaţie.

— Da' cum poţi gîndi, mi-a răspuns cu lacrimile în ochi, cum poţi gîndi c-am să mă-nsor cu o fată cu zestre, şi eu să n-am pămînt?

Era atîta chin şi-atîta disperare în cuvintele lui, încît n-am mai îndrăznit să stăruiesc. Un mijloc sigur ca să-l înfurii era să-l întrebi ce mai face Elvira. În serile de iarnă, cînd nu sînt munci de făcut, şi cînd cei bătrîni beau, iar cei tineri

stau de vorbă cu iubitele lor, Berardo discuta pînă la miezul nopţii cu generalul Baldissera asupra deosebirii între „orăşeni“ şi ţărani, şi asupra celor trei legi : legea preoţilor, legea patronilor, şi legea obiceiului, lovind cu pumnii în masă, de se cutremura cîrciuma Mariettei, dar lăsînd nepăsător pe bătrînul general, susţinător al „ordinii nezdruncinate“. S-ar fi putut crede că Berardo nu mai avea nici un gînd cu privire la Elvira. Într-o zi însă, cînd s-a răspîndit vestea că Elvira fusese cerută de soţie de cantonierul Filippo il Bello, Berardo a izbucnit ca un taur înfuriat. A alergat acasă la Filippo, dar nu l-a găsit ; spunîndu-i-se că putea fi la cariera de piatră, Berardo a luat-o la fugă într-acolo şi a dat peste el tocmai cînd măsura nişte grămezi de prundiş ; fără să-l întrebe măcar dacă era adevărat că a cerut-o pe Elvira de nevastă, l-a prins de piept şi l-a aruncat de vreo zece ori pe o grămadă de prundiş, ca pe o cîrpă, pînă ce-au sărit în ajutor ceilalţi muncitori.

De atunci nu s-a mai ivit nici un nou pretendent la mîna Elvirei, dar în ce-l priveşte pe Berardo, el a continuat să fugă de ea.

Într-o zi, nevastă-mea şi Maria Rosa, s-au văicărit multă vreme. Şi deodată bătrîna hotărî :

— Să mergem să vedem !

Am ajutat-o pe Maria Rosa să încuie uşa bordeiului, şi-am apucat-o pe o scurtătură spre casa Elvirei ; era o cărăruie pietroasă, tare îngustă, adînc săpată de vechea inundaţie. În odaia cea mare, întunecoasă şi podită cu pietre de rîu, în care am intrat, de-abia se desluşeau într-o parte

vatra, de altă parte un pat scund, pe care stătea întins bătrînul Damiano, care era paralizat.

— Damià ! a strigat la el Maria Rosa după ce l-a privit cu vădit dezgust. Cine te-a deochiat ?

La sosirea noastră, Elvira se ridicase să aprindă o feştilă cu ulei, şi din întunecime apăruseră alte chipuri, alte mîini ; şi asta fiindcă aşa se obişnuieşte într-o casă unde zace un bolnav grav : cine nu are nimic de făcut, rămîne la căpătîiul celui bolnav ore şi ore, ba chiar şi zile întregi. Prin colţurile întunecoase ale odăii, cîteva femei îşi alăptau pruncii, altele împleteau la ciorapi şi povesteau poveşti cu boli, cu nenorociri, cu dureri. Elvira îşi reluase între timp locul ei lîngă pat, aplecată spre taică-său, şi cu un ştergar lung îi usca năduşeala de pe faţă, o năduşeală care nu mai înceta, nesecată, o fîntînă, un rîu de năduşeală.

— Damià ! repeta Maria Rosa uitîndu-se bănuitoare, pe rînd, la fiecare femeie care stătea de veghe. Cine te-a deochiat, Damià ?

Din întuneric i-a răspuns o voce de femeie, amintindu-i de un vis pe care sufletul bun al Nazzarenei, mama Elvirei, îl avusese atunci cînd născuse :

— „Îţi dăruiesc cel mai frumos din porumbeii mei“, îi spusese Fecioara Maria bietei femei care stătea să nască, „dar tu şi bărbatul tău o să plătiţi cu dureri mari“.

Atunci o chemai pe Elvira, şi împreună cu Maria Rosa, ne aşezarăm toate trei pe pragul uşii să discutăm în voie. Era, poate, pentru prima oară cînd Maria Rosa se putea uita aşa de aproape la

fată și să-i admire gingășia. Am văzut cum ochii bătrînei se luminează, descoperind ceva foarte plăcut, și-apoi brusc cum se umezesc de emoție.

— Fata mea, spuse bătrîna luînd o mînă de-a fetei în ale sale, nu știu dacă tu cunoști povestea celor din neamul Viola. Ei au o soartă ciudată, și pe care nimeni nu a lămurit-o încă. Astfel, bunicul lui Berardo, a murit spînzurat.

La vorbele bătrînei, fata păli, și mîna ei plăpîndă începu să tremure în mîna aspră și lemnoasă a bătrînei.

— Cred că ăsta nu-i un motiv de dispreț, murmură ea.

— Tatăl lui Berardo a murit în Brazilia, continuă bătrîna. Cum a murit, nu s-a aflat. În fiecare lună îmi trimitea ceva bani ca să-i pun deoparte, ca să strîngem o anumită sumă pentru a putea cumpăra o bucată de pămînt. Pînă la urmă am reușit să cumpăr ceva pămînt, dar de-atunci el nu mi-a mai scris, și-ntr-o zi a venit și vestea morții lui. Dar cum a murit n-am aflat niciodată.

— Cred că nu-i un motiv de dezonoare, spuse Elvira.

— Berardo n-are pămînt, adăugă Maria Rosa. E drept, e tare voinic! Nu e voinic ca un om, ci ca un taur! Un bărbat voinic ca el nu s-a mai văzut niciodată la Fontamara. Cu puterea lui poate să ducă în spinare un măgar pînă sus în clopotniță! Dar ce folos că nu poate învinge soarta. Și soarta lui e atît de tristă.

— Și soarta noastră, întrebă Elvira, arătîndu-l pe tatăl infirm, ți se pare mai binevoitoare?

— Așadar îl iubești atît de tare? strigă Maria Rosa cu voce de om revoltat.

Elvira se înroși și răspunse mai repede decît mă așteptam.

— Cu îngăduința dumneavoastră, se scuză ea, la întrebarea aceea voi răspunde numai dacă îmi va fi pusă de fiul dumneavoastră.

Dar a spus asta cu o voce atît de umilă și emoționantă încît Maria Rosa nu a mai avut ce să răspundă.

— E o fată cum n-am mai văzut! i-am spus bătrînei însoțind-o spre casă. Și are o zestre frumușică. Ar putea fi salvarea lui Berardo.

— Mai degrabă nenorocirea lui! mi-a spus mînioasă Maria Rosa.

Nu i-am luat în seamă vorbele fiindcă, prin firea ei, Maria Rosa nu vedea totul decît în negru; lui bărbatu-meu i-am povestit, totuși, de-a fir a păr cum s-a petrecut întîlnirea noastră cu Elvira.

Mie nu mi-a plăcut niciodată să mă amestec în treburile altora, dar infirmitatea lui Damiano mă obliga — mustrîndu-mă cugetul — să o supraveghez pe Elvira, care era singura fiică lăsată de soră-mea Nazzarena. De aceea, într-o seară, întorcîndu-mă cu Berardo de la Fucino, am încercat să-l fac să vorbească.

— Elvira se apropie de douăzeci și cinci de ani, i-am spus, și pentru locurile noastre e cam mult. Pe lîngă asta, taică-său e bolnav, știi și tu, și nu poate s-o ajute să țeasă și să boiască. Și-apoi, în

afară de orișicare motiv, Elvira are nevoie să se mărite, ca să aibă un ajutor, un protector în casă.

Berardo nici nu sufla.

— Dacă tu nu te hotărăști s-o iei de nevastă, am încheiat eu, fata are tot dreptul să se mărite cu altul.

Deodată Berardo se înfurie :

— Schimbă vorba ! mi-a răspuns pe un ton care nu admitea replică.

A doua zi l-am așteptat zadarnic în piață ca să mergem împreună la Fucino. M-am dus la el acasă să văd dacă nu cumva se supărase pe mine, și-am găsit-o pe bătrîna mamă văicărindu-se :

— Berardo a înnebunit ! îmi spuse ea. O să sfîrșească mai rău ca bunicu-său. Azi noapte n-a închis un ochi, nici măcar o clipă. S-a sculat pe la două. I-am spus că-i prea devreme pentru Fucino. Mi-a zis : nu mă duc la Fucino. Unde te duci ? i-am zis. Mă duc la Cammarese, mi-a zis. Atunci, i-am zis : și de ce te duci la Cammarese, cînd găsești de lucru la Fucino ? Și el mi-a zis : fiindcă acolo se cîștigă mai bine. Și eu i-am zis : da' de cînd ții tu așa de mult la cîștig ? Dar și-a luat o pîine și o ceapă și a plecat fără să-mi mai spună ceva.

Vestea plecării lui Berardo se răspîndi îndată și stîrni uimire, cu toate că un țăran care trăiește muncind cu ziua nu are nici un fel de obligație să rămînă în satul său, nici chiar cînd munca e în toi, dacă altundeva poate să aibă un cîștig mai bun. Dar mare ne-a fost uimirea văzîndu-l pe Berardo, în aceeași seară, întorcîndu-se la Fontamara.

Eram în mijlocul drumului vreo patru sau cinci, în afară de Marietta, de Baldissera, și de bătrînul Zompa, și vorbeam chiar de Berardo. Pesemne că el își băgase în cap să-și refacă pămîntul cît mai repede, spuneam noi. Dar cum asta, dacă ce-o să cîștige ca zilier îi va ajunge doar să mănînce ?

— Va munci dublu ! spunea Marietta. Va căuta de lucru și pentru seara.

— Își va reface viața, am spus eu. Va avea pămînt, dar la cimitir.

De altminteri, nimeni nu îndrăznea să-l sfătuiască să renunțe la Elvira.

— Nu slujește la nimic să cutreieri locurile ! a spus bătrînul Zompa. Pomul mutat de multe ori din loc, niciodată nu-i bogat în fructe.

Văzîndu-l apărînd, așa deodată, ne-am gîndit că vestea plecării lui n-a fost decît o glumă, dar am băgat de seamă că era îmbrăcat cu cămașa și pălăria de sărbătoare, și că avea și-un pachet sub braț. De ce se întorsese ?

— Ca să mergi acum la Roma ai nevoie de autorizație ! strigă Berardo. În fiece zi mai născocesc ceva !

— De ce ? întrebă Baldissera. Roma nu mai e în Italia ?

Povestirea lui era foarte încîlcită.

— Stăteam în gară, ne spuse el. Îmi scosesem biletul. Atunci a intrat o patrulă de carabinieri și a început să ceară la toată lumea actele, să întrebe de motivele pentru care călătoresc. Eu le-am spus numaidecît adevărul, că voiam să mă duc la Cammarese ca să muncesc. Mi-au răspuns : „Bine, ai autorizație ?“ „Ce autorizație ?“ „Fără autori-

zație nu poți să muncești !“ „De ce autorizație ?“ Nu a fost cu putință să primesc o lămurire ca lumea. Mi-au dat înapoi costul biletului și m-au dat afară din gară. Atunci mi-a venit ideea să mă duc pe jos pînă la gara următoare și să iau trenul de-acolo. De-abia îmi scosesem biletul, că iată doi carabinieri. Că unde mă duc ? Le spun că la Cammarese, ca să muncesc. Și mi-au cerut și ei : „Arată autorizația !“ Și eu : ce autorizație ? Ce-mi tot cereți autorizație ? „Fără autorizație nu se poate munci !“ mi-au răspuns ei. „Așa e noul regulament al emigrării interne !“ Am căutat să-i conving că eu nu mă duceam la Cammarese pentru emigrare internă, ci numai pentru muncă. De pomană ! Totul a fost zadarnic. „Avem ordine !“ mi-au spus carabinierii. „Fără autorizație nu putem îngădui să se urce în tren nici unui muncitor care se mută într-altă regiune ca să găsească de lucru !“ Mi-au înapoiat costul biletului și m-au dat afară din gară. Da' chestia aia cu autorizația nu-mi ieșea din cap. M-am dus la o cîrciumă și am intrat în vorbă cu cei care se aflau acolo. „Autorizație ? Cum, nu știi ce-i autorizație ?“ mi-a spus un căruțaș. „Pe timpul războiului nu se vorbea decît de autorizație !“ Și iată-mă din nou aici, după ce-am pierdut toată ziua.

Cel mai mișcat de povestirea lui Berardo era generalul Baldissera, care căută printre hîrtiile sale și scoase o foaie tipărită.

— Și-aici se vorbește de autorizație ! spuse el destul de îngrijorat.

Așa-i, se vorbea de autorizație. Federația meșteșugarilor îl invita în mod hotărît pe generalul Baldissera să-și scoată autorizație de cizmar.

— Și Elvira a primit acum cîteva săptămîni o scrisoare asemănătoare, adăugă Marietta. Ce mai ! S-a dus cu libertatea de-a munci ! I-au scris că, de vrea să mai continue să practice meseria de boiangiță, trebuie să plătească o taxă și să-și scoată autorizație.

Coincidența asta cu scrisorile sosite la Fontamara și întîmplările prin care trecuse Berardo, îmi întăriră îndoiala că probabil trebuia să fie vorba numai de o farsă :

— Ce interesează guvernul meseria de cizmar sau de boiangiță ? am spus eu. Ce interesează guvernul niște țărani care se duc să caute de lucru și umblă dintr-o regiune într-alta ? Guvernul are altceva la ce să se gîndească ! Astea sînt treburi particulare. Numai în vreme de război se admit asemenea samavolnicii. Dar acum nu ne aflăm în război.

— De unde știi tu ? m-a întrerupt generalul Baldissera. De unde știi tu că sîntem în pace sau război ?

Întrebarea asta ne-a pus pe gînduri pe toți.

— Dacă guvernul impune autorizație, asta înseamnă că sîntem în război ! continuă pe ton lugubru generalul.

— Război, împotriva cui ? a întrebat Berardo. E cu putință să fim în război fără să știm ceva ?

— Ce știi tu ? reluă generalul. Ce poți să știi tu, țăran neștiutor și fără pămînt ? În război nu se bat decît țăranii, dar de declarat, îl declară

autoritățile! Cînd a izbucnit ultimul război, știa careva, de-aici, din Fontamara, împotriva cui se ducea? Pilato se încăpățîna să spună că era împotriva lui Menelic; Simpliciano afirma că era împotriva turcilor!... De-abia mult mai tîrziu s-a aflat că era numai împotriva Trentinului și a Triestului. Dar au fost războaie și nimeni nu a înțeles vreodată împotriva cui fuseseră! Ehe! Un război e o treabă atît de complicată încît un țăran n-o să poată să-l înțeleagă niciodată. Un țăran nu vede decît o parte foarte mică a războiului, de pildă, autorizația, și asta îl înspăimîntă. „Orășeanul“ vede o parte mult mai mare, mai largă: cazărmile, fabricile de armament. Iar regele vede țara întreagă. Și numai singur Dumnezeu vede tot!

— Războaiele și molimele, spuse bătrînul Zompa, sînt născociri de-ale guvernelor ca să micșoreze numărul țăranilor. Se vede treaba că acum sîntem iar prea mulți!

— Da' la urma urmelor, tu ai să-ți scoți autorizația? l-am întrebat pe Baldissera, ca să pun capăt discuției.

— De scos am s-o scot, a răspuns el, dar de plătit, poți să fii sigur, n-am s-o plătesc!

În ciuda felului deosebit de a ne exprima, se poate spune, totuși, că, în fond, eram pe deplin de acord.

În seara aceea s-au spus multe alte lucruri asupra războiului, și n-a fost familie în care să nu se fi vorbit de asta.

Fiecare îl întreba pe cel din fața lui:

— Da' împotriva cui războiul?

Și nimeni nu știa să le răspundă. Stînd în fața cîrciumii Mariettei, generalul Baldissera răspundea cu răbdare tuturor acelora care veneau să-i ceară lămuriri. Și de-asta era fericit!

— Împotriva cui războiul? Nici eu nu știu! În hîrtia pe care mi-au trimis-o nu se arată; în hîrtie se spune doar că trebuie plătită autorizația! explica el fiecăruia.

— Să plătim! Totdeauna să plătim! murmurau între ei țăranii.

Zăpăceala din mințile noastre crescu a doua zi după venirea neașteptată a lui Innocenzo La Legge.

Și ca Innocenzo să îndrăznească să se întoarcă la Fontamara, de care de cîteva luni îl ținea departe o teamă îndreptățită, trebuia desigur să fie la mijloc un motiv grav; din propriul său imbold cu siguranță că nu ar fi venit. Cînd a ajuns în dreptul cîrciumii și a văzut cum lumea aleargă din toate părțile spre el, a avut o clipă de spaimă. Marietta de-abia avu timp să-i dea un taburet ca să nu cadă pe pămînt.

— Iertați-mă! Iertați-mă!... a început să vorbească cu un firicel de voce. Nu vă fie teamă! De ce vă este teamă? Vă este teamă de mine?

— Vorbește! i-a cerut Baldissera cu ton puțin încurajator.

— Uite, să ne înțelegem, reluă Innocenzo, să ne înțelegem. Nu-i vorba de taxe. Vă jur pe toți sfinții că nu-i vorba de plătit nimic. Mă jur! Să dea Dumnezeu să orbesc dacă-i vorba de taxe!

A fost o pauză mică, atît cît să-i ajungă lui Dumnezeu să examineze cazul. Și Innocenzo rămase cu vederea neatinsă...

— Zi mai departe ! i-a poruncit Berardo.

— Iată ! Vă mai amintiți că-ntr-o seară a venit aici un gradat de miliție ? Un anume cavaler Pelino ? Vi-l amintiți ? Bine ! Foarte bine ! Asta-mi face mare plăcere. Deci, cavalerul Pelino a făcut un raport autorităților superioare, în care afirmă că a constatat că Fontamara este un cuib de dușmani ai actualului guvern. Nu vă speriați ! Nu-i nimic grav ! Cavalerul Pelino a raportat, cuvînt cu cuvînt, anumite discuții care s-au dus aici, în prezenta lui, împotriva actualului guvern și împotriva bisericii. Fără îndoială că el a înțeles anapoda discuțiile voastre, fără îndoială ! Dar autoritățile au hotărît să ia anumite măsuri de prevedere față de Fontamara. Nimic grav, vă asigur ! Nimic de plată, absolut nimic ! E vorba de niște prostii, cărora, la oraș, li se dă mare importanță, dar unui țăran, unei persoane serioase, nici nu-i pasă de ele !

Innocenzo nu cunoștea toate măsurile de prevedere pe care guvernul hotărîse să le ia împotriva Fontamarei. El nu era altceva decît aprodul primăriei, și nu cunoștea decît hotărîrile primăriei, pe care avea îndatorirea să le aducă la cunoștință ; cît despre rest, nu știa nimic, și nici nu era curios să afle. Prima hotărîre privea reintroducerea forțată în cătunul Fontamara a vechii legi a orei de stingere ; adică, la un ceas după rugăciunea de seară, nici un țăran nu trebuia să mai umble pe

drum, și trebuia să rămînă în casă pînă a doua zi în zori.

— Da' lefurile rămîn la fel ? a întrebat Berardo curios.

— Ce-are a face asta cu lefurile ? i-a răspuns Innocenzo.

— Cum, ce-are a face ? Dacă nu putem ieși din casă înainte de-a se ivi zorile, i-a explicat Berardo, înseamnă că ajungem la Fucino, la locul de muncă, puțin înainte de amiază. Dacă numai pentru cîteva ceasuri de muncă ne vor da aceleași lefuri ca mai înainte, atunci trăiască legea orei de stingere !

— Da' cu irigația ? a întrebat Pilato. Cum se va face reglementarea irigației în timpul nopții, dacă noi toți rămînem în casă !

Innocenzo La Legge rămase încurcat.

— Nu m-ați priceput, ne-a spus el, sau, iertați-mă, vă faceți că nu m-ați priceput, și asta așa, ca să mă necăjiți. Cine v-a spus că trebuie să vă schimbați obiceiurile voastre ? Rămîneți țărani și vă faceți muncile voastre cînd vreți. Dar Impresario este primar și nu puteți să-l împiedicați să facă pe primarul. Și eu, ce sînt eu ? Aprodul primăriei, și nu puteți să mă împiedicați să fac pe aprodul. Impresario, ca primar, hotărăște — pentru a se pune la adăpost de protestele și reclamațiile celorlalte autorități — că voi trebuie să rămîneți în casă în timpul nopții. Eu, ca aprod, vă transmit ordinul său. Voi, țărani, faceți bineînțeles cum credeți.

— Şi legea ? începu să urle generalul Baldissera. Ce se-ntîmplă cu legea în felul ăsta ? Legea mai e sau nu mai e lege ?

— Iartă-mă, îl întrebă Innocenzo, da' tu, seara, la ce oră te duci la culcare ?

— De cum se lasă întunericul, i-a răspuns bătrînul cizmar miop.

— Şi dimineaţa, la cît te scoli ?

— La zece, fiindcă e puţin de lucru, şi slăbiciunea e mare.

— Ei bine, hotărî aprodul, te numesc supraveghetor şi executor al legii !

Toţi am început să rîdem, numai Baldissera a rămas grav, şi cum era aproape întuneric, s-a dus să se culce.

Innocenzo, foarte fericit de succesul nesperat de a fi provocat rîsetele oamenilor, deveni mai curajos. Îşi aprinse o ţigară şi începu să fumeze. Dar fuma într-un fel pe care noi nu-l văzusem niciodată : în loc să dea fumul pe gură, îl ţinea, şi-apoi îl scotea pe nări, dar nu pe amîndouă, cum ştim şi noi să facem, ci, alternativ, mai întîi pe una, şi-apoi pe cealaltă.

Profită de clipa de admiraţie în care ne surprinsese, ca să ne aducă la cunoştinţă cea de a doua hotărîre a primăriei, cu privire la Fontamara. În toate localurile publice trebuia să fie atîrnată o tăbliţă pe care să stea scris : ÎN ACEST LOCAL ESTE INTERZIS SĂ SE DISCUTE POLITICĂ. La Fontamara, singurul local public era cîrciuma Mariettei. Innocenzo îi înmînă cîrciumăresei un ordin scris al primăriei, în care i se aducea la cunoştinţă că va fi făcută răspunzătoare dacă în cîrciuma ei se vor duce discuţii politice.

— Da' la Fontamara nimeni nu ştie ce-i aia politică ! spuse pe bună dreptate Marietta. În localul meu n-a vorbit nimeni vreodată despre politică.

— Atunci despre ce se vorbeşte, de s-a întors în capitală furios la culme cavalerul Pelino ? întrebă Innocenzo zîmbitor.

— Se discută puţin de toate... i-a răspuns Marietta. Se discută despre preţuri, despre lefuri, despre taxe, despre legi ; astăzi s-a discutat despre autorizaţii, despre război, despre emigrare.

— După ordinul primăriei, tocmai despre astea nu va mai trebui să se vorbească ! ne lămuri Innocenzo. Nu-i un ordin special pentru Fontamara. Ordinul ăsta a fost comunicat în toată Italia ! Nu mai trebuie să vorbiţi în localurile publice despre taxe, despre lefuri, despre preţuri, despre legi !

— Aşadar nu mai avem voie să judecăm ! încheie Berardo.

— Asta e ! Bravo ! Bravo, Berardo ! Vedeţi ? El a înţeles perfect ! exclamă mulţumit Innocenzo. Nu mai e voie să judecaţi anumite lucruri : asta vrea să spună hotărîrea primăriei. Trebuie să puneţi capăt discuţiilor ! Şi-apoi, să fim sinceri ! La ce servesc discuţiile ? Dacă unuia i-e foame, poate să se hrănească cu discuţii ? Trebuie să terminăm cu lucrurile astea inutile.

Innocenzo era foarte mulţumit văzînd că Berardo îi dădea dreptate, şi de aceea primi propunerea lui ca pe tăbliţa care trebuia să fie agăţată de

zid să fie scris mai limpede ordinul dat. Aşa că, de faţă cu noi, el însuşi aşternu pe o foaie mare de hîrtie albă, în felul următor :

Din ordinul primarului este interzis de a mai judeca.

Berardo se îngriji chiar el să prindă anunţul, sus, la intrarea în cîrciumă. Noi eram tare uimiţi de purtarea lui atît de respectuoasă. Şi ca şi cînd atitudinea lui nu ar fi fost îndeajuns de limpede, Berardo adăogă :

— Şi-acum, vai de ăla care s-atinge de afiş !

Innocenzo îi strînse mîna şi voia să-l îmbrăţişeze. Dar lămuririle pe care Berardo le adăugă numaidecît, i-au potolit entuziasmul.

— Ceea ce porunceşte astăzi primarul, am repetat-o întotdeauna, spuse Berardo. Cu patronii nu se discută, asta e regula mea. Toate nenorocirile ţăranilor vin din discuţii. Ţăranul care judecă e un măgar. De aceea viaţa noastră e de o sută de ori mai rea decît aceea a măgarilor adevărţi, care nu judecă (sau cel puţin se fac că nu judecă). Măgarul — animal fără judecată — duce 70, 90, 100 de kilograme greutate ; mai mult nu duce. Măgarul, animal fără judecată, are nevoie de o anumită cantitate de paie. Nu poţi să ai de la el ceea ce poţi avea de la vacă, sau de la capră, sau de la cal. Nici un fel de discuţie nu-l convinge ! Orice i-ai spune rămîne nepăsător ! Nu te pricepe (sau se face că nu te pricepe). Ţăranul în schimb, judecă ! Ţăranul poate fi convins ! Poate fi convins să rabde de foame ! Poate fi convins să-şi dea viaţa pentru stăpînul său ! Poate

fi convins să se ducă la război ! Poate fi convins că pe lumea cealaltă există iadul, cu toate că el n-o să-l vadă niciodată ! Vedeţi urmările ! Priviţi în jur şi vedeţi urmările !

Pentru noi nu era o noutate tot ce spunea Berardo. Innocenzo La Legge, în schimb, era îngrozit.

— O fiinţă fără judecată nu admite să rabde de foame. Spune : dacă mănînc — muncesc ; dacă nu mănînc — nu muncesc ! a continuat Berardo. Sau mai degrabă nu spune nimic, fiindcă altminteri ar însemna că judecă, or, pe o fiinţă fără judecată, firea ei o îndeamnă să facă aşa. Ia gîndiţi-vă puţin, dacă cei opt mii de oameni care cultivă pămîntul de la Fucino, în loc să fie nişte măgari cu judecată, adică măgari care pot fi domesticiţi, care pot fi convinşi, cărora să le fie teamă de carabinieri, de preot, de judecător, ar fi în schimb nişte măgari adevăraţi, cu totul lipsiţi de judecată, ce s-ar întîmpla ?... Atunci, prinţul ar putea să se ducă să cerşească !... Tu, Innocenzo, ai venit aici, şi peste puţin ai să te întorci în capitală, pe drumul ăla întunecos. Ce ne poate împiedica să te ucidem ? Răspunde !

Innocenzo ar fi voit să bîiguie ceva, dar nu putu ; era alb ca o cîrpă.

— Ne poate împiedica, răspunse tot Berardo, gîndul, faptul că judecăm la eventualele urmări ale crimei. Dar tu, Innocenzo, ai scris cu mîna ta pe afişul ăla că, de azi încolo, din ordinul primăriei este interzis de a mai judeca. Aşa că tu singur ţi-ai iscălit sentinţa.

— Uite, reuşi să bolborosească Innocenzo, uite, tu zici că eşti împotriva celor care discută, care

judecă, și în schimb, iartă-mă că-ți spun... mie îmi pare că... iartă-mă, spun numai așa ca să spun... mie îmi pare că tu judeci mult prea mult. Tot ce-ai spus pînă acum e-o dovadă că judeci! Eu n-am auzit niciodată un măgar, adică un țăran fără judecată, să vorbească în chipul ăsta!

— Dacă discuțiile sînt numai în folosul stăpînilor și autorităților, l-am întrebat pe Berardo, de ce oare primarul a hotărît să interzică toate discuțiile?

Berardo tăcu cîteva clipe, apoi răspunse:

— E tîrziu, și mîine trebuie să mă scol la trei ca să mă duc la Fucino. Noapte bună.

Și plecă acasă.

Așa se terminau discuțiile cu el. Vorbea, țipa ceasuri în șir, ca un predicator, spunînd lucrurile cele mai neroade și cumplite care-i veneau în cap, pe un ton care nu admitea contrazicere. Apoi, cînd termina, dacă cineva îi punea o întrebare și el rămînea încurcat, pleca fără să răspundă.

În seara aceea, Innocenzo La Legge a rămas la Fontamara; poate din pricina vorbelor amenințătoare ale lui Berardo, poate i se făcuse rău, așa, pe neașteptate, și preferă să-și petreacă noaptea în cîrciuma Mariettei. Trebuie să adaug că nu era pentru prima oară cînd se întîmpla asta. Așa încît noi spuneam:

— Ar putea să se căsătorească. De ce nu s-or fi căsătorind?

— Dacă mă mărit din nou, spunea Marietta, pierd pensia de văduvă de erou. Așa e legea.

Și erau bărbați care îi dădeau dreptate; dar nu și femeile.

IV

Spre sfîrșitul lui iunie se răspîndi vestea că reprezentanții țăranilor din Marsica vor fi convocați la o mare adunare la Avezzano, ca să li se aducă la cunoștință hotărîrile noului guvern de la Roma, în legătură cu problema Fucinului.

Vestea o aduse Berardo, care avea în ochi o licărire de speranță. Se vorbi multă vreme despre asta: vestea ne impresionă, deoarece vechile guverne nu voiseră niciodată să admită că există o problemă a Fucinului, și, de cînd fuseseră suspendate alegerile, chiar și don Circostanza uitase că există o asemenea problemă, de care mai înainte vorbea atît de mult. Că la Roma era un guvern nou, nu mai încăpea nici un fel de îndoială, deoarece de cîtva timp nu se auzea vorbindu-se decît de asta. Dar mai putea fi și o dovadă că trebuia să fi fost, sau că trebuia să fie și un război; căci numai un război alungă pe vechii guvernanți și îi impune pe cei noi; așa, în părțile noastre, după cum povestesc bătrînii, Burbonii au luat locul spaniolilor, și piemontezii locul Burbonilor. Dar de unde veniseră și de ce naționalitate fuseseră noii guvernanți, la Fontamara nu se știa încă nimic sigur.

Despre un guvern nou, un biet țăran nu poate spune altceva decît: „Cum o vrea Dumnezeu"; ca în timpul verii, cînd nori groși apar la orizont și nu depinde de țăran să hotărască dacă vor

aduce apă sau grindină, ci de Tatăl Ceresc. De aceea, era ciudat că un reprezentant al noului guvern vrea să vorbească prietenește cu țăranii. Noi eram oarecum neîncrezători, dar nu și generalul Baldissera.

— Se-ntorc vremurile de altă dată, ne lămuri el, cînd între colibele țăranilor și palatul regal nu erau cazărmile, subprefecturile, prefecturile de-acum, și suveranii, o dată pe an, se travesteau în săraci și mergeau prin tîrguri să asculte păsurile săracilor. Pe urmă au venit alegerile, și suveranii au pierdut din vedere lumea săracă. Dar acum, dacă-i adevărat ce se spune, ne vom întoarce la vechile obiceiuri de care n-ar fi trebuit să ne depărtăm niciodată.

Aceeași nădejde, dar din alte motive, nutrea și Michele Zompa.

— Un guvern ieșit în urma alegerilor e totdeauna în slujba celor bogați care fac alegerile! spunea el. Pe cînd guvernul unuia singur poate înspăimînta pe cei bogați. Poate să existe invidie sau concurență între un suveran și un țăran? Ar fi de rîs. Dar foarte ușor se poate naște între un suveran și prințul Torlonia.

Speranța că la o nouă împărțire a pămînturilor de la Fucino ar putea avea și el în sfîrșit bucata lui de pămînt, îl făcea pe Berardo să nu împărtășească părerile celorlalți, cum de altfel îi era obiceiul și năravul.

— Fiecare guvern e totdeauna format din hoți! spunea el. Firește că pentru țărani e mai bine ca guvernul să fie format dintr-un singur hoț, decît din cinci sute! Pentru că un hoț mare, oricît de

mare ar fi, mănîncă totdeauna mai puțin decît cinci sute de hoți mici și înfometați. Și-apoi, dacă or să împartă din nou pămînturile de la Fucino, Fontamara trebuie să facă totul ca să-i fie recunoscute drepturile.

La gîndul acelei apropiate posibilități, Berardo a fost cuprins de o emoție, de o neliniște pe care nu izbutea s-o ascundă; și nu izbutea să vorbească de altceva.

— Pămîntul din Fucino repeta el, ăla e pămînt binecuvîntat. Dintr-un sac de grîu pe care îl semeni poți să scoți zece! E pămînt fin și gras, e fără pietre, e pămînt în întregime neted, la adăpost de inundații.

Și cine nu știa asta? Dar mai știam că fontamarezilor, locuitori ai muntelui, le fusese totdeauna negat dreptul de a se considera riverani ai vechiului lac, și de aceea fuseseră excluși de la exploatarea văii secate.

— Excluși? protesta cu violență Berardo. Da' în perioada marilor lucrări și noi am fost la Fucino.

— Ca muncitori cu ziua, preciza Zompa, nu ca arendași. Ca muncitor cu ziua poți fi chemat și în grădina regelui.

— Și de ce, răspundea Berardo ridicînd pumnii amenințători, dacă au nevoie de noi ca muncitori cu ziua, de ce nu pot să ne dea și în arendă pămînturile?

De cînd ne știm, noi, fontamarezii, ne-am zbătut pentru acest drept, dar totdeauna ni s-a răspuns cu batjocuri. „Sînteți oameni de munte și dacă vreți pămînt, căutați-l pe munte.“ Pînă ce,

într-o duminică dimineața, se auzi un zgomot de infern, și la Fontamara sosi un camion care se opri în mijlocul pieței. Din el coborî un șofer îmbrăcat ca un militar și începu să țipe la aceia care se apropiaseră atrași de zgomot.

— La Avezzano! Vă duc la Avezzano! Urcați! și arăta camionul.

— Cît costă? îl întrebă prevăzător bătrînul Zompa.

— E gratis! spuse șoferul. Dus și întors gratis. Urcați! Urcați! Grăbiți-vă, de nu vreți să ajungeți prea tîrziu.

— Gratis? Zompa strîmbă din nas și clătină din cap.

— De ce? îl întrebă șoferul. Ai vrea să plătești?

— A, nu, se grăbi să răspundă Zompa. Ferească Dumnezeu! Dar dacă e gratis, la mijloc e o înșelătorie.

Șoferul nu-i mai dădu atenție și reîncepu să strige:

— Repede, repede! Cine ajunge tîrziu, e găzduit prost!

Berardo alergă și, fără multe explicații, ba dimpotrivă, cu o veselie pe care nimeni nu i-o știa, sări în camion.

Gestul lui destrămă șovăiala celorlalți. Dar cine trebuia să meargă? Se întîmplase ca la Fontamara să nu fim decît vreo zece țărani, în vreme ce ceilalți plecaseră de mult la cîmp, fiindcă și duminica, vara, cînd e multă treabă de făcut, însăși biserica a îngăduit totdeauna să se muncească. Dar nici unul din noi nu putea să învinuiască guvernul că nu ținea seama că la sfîrșitul lui iunie începe secerișul. De unde să știe un guvern în ce anotimp se seceră?

Pe de altă parte, ar fi fost o prostie — pentru a nu pierde o zi de lucru — să nu fim prezenți la o adunare în care trebuia să se rezolve, chiar în beneficiul nostru, problema Fucinului.

Deodată, în noi se aprinse din nou vechea speranță: bunul, grasul, rodnicul pămînt al cîmpiei, despre care don Circostanza ne vorbise de multe ori, îndeosebi în preajma alegerilor. „Fucino trebuie să aparțină celor care îl cultivă!“ era refrenul lui don Circostanza. Fucino trebuia să fie luat prințului și falșilor arendași, țăranilor bogați, avocaților și celorlalți profesioniști, și să fie dat acelora care îl fac să rodească, adică țăranilor. De aceea, urcînd în camion, am fost cuprinși de o mare neliniște gîndindu-ne că la Avezzano, în aceeași zi, se va face noua împărțeală a Fucinului, și că guvernul a trimis anume un camion la Fontamara, pentru că voia ca și țăranii fontamarezi să aibă în sfîrșit partea lor. Cei cîțiva țărani care ne găseam la Fontamara urcasem deci în camion fără să cerem alte lămuriri, și eram: Berardo Viola, Antonio La Zappa, Della Croce, Baldovino, Simplicio, Giacobbe, Pilato și fiu-său, Caporale, Scamorza și eu. Ne părea rău că nu avuseserăm timp să ne schimbăm barem cămașa, dar șoferul striga să ne grăbim.

Înainte, totuși, de a pleca — în ultima clipă chiar — ne-a cerut:

— Și fanionul?

— Care fanion ? am întrebat noi.

— Fiecare grupă de țărani trebuie neapărat să poarte fanionul ei, așa spun instrucțiunile primite de mine, a adăogat șoferul.

— Da' iertați-ne, ce-i aia fanion ? am întrebat noi, încurcați.

— Fanion, adică steag ! ne-a explicat rîzînd, șoferul.

Nu voiam să ne înfățișem înaintea noului guvern mai prejos decît alții, și tocmai la ceremonia cînd trebuia să se rezolve problema Fucinului. De aceea am primit propunerea lui Teofilo, care avea în păstrare cheile bisericii, să luăm cu noi stindardul lui San Rocco. Așa că s-a dus împreună cu Scamorza să ia stindardul din biserică, dar cînd șoferul i-a văzut întorcîndu-se, ținînd cu greu o prăjină lungă de zece metri, de care atîrna o pînză mare de culoare albă și albastră ca cerul, cu chipul pictat al lui San Rocco și a cîinelui care-i linge rana, nu a mai voit să-i lase să urce în camion. Dar la Fontamara nu aveam alt drapel, și, la stăruințele lui Berardo, șoferul s-a înduplecat pînă la urmă și ne-a lăsat să luăm stindardul.

— Va fi o distracție în plus ! a spus el.

Ca să-l ținem drept, în camion, n-am avut încotro și a trebuit — în timpul mersului — să facem cu schimbul, cîte trei pe rînd, și a fost tare obositor. Stindardul nostru, mai mult decît alt drapel, aducea a catarg de corabie cu pînza umflată de vînt. Desigur, se zărea de la mare depărtare, fiindcă îi vedeam pe țăranii care munceau împrăștiați pe ogoare cum se opreau din lucru

și făceau gesturi mari, înmărmuriți de uimire, în vreme ce femeile îngenuncheau și își făceau semnul crucii.

Camionul alerga nebunește la vale, fără să țină seama de nesfîrșitele cotituri, iar noi eram zvîrliți cu tărie unul într-altul, ca o cireadă de viței ; dar rîdeam de asta. Iar viteza aceea neobișnuită dădea plimbării noastre caracterul unei aventuri neobișnuite ; cînd însă, la ultima cotitură, ne-am trezit pe neașteptate în fața noastră cu cîmpia Fucinului, nemaivăzut de întinsă și aurită de lanurile coapte, despărțite de șiruri de plopi uriași, emoția ne-a tăiat respirația. Fucino avea o înfățișare nouă : înfățișarea pămîntului făgăduit. În clipa aceea, Berardo apucă stindardul de unul singur, și cu puteri sporite, care-i veneau din însuflețire, îl înălță și flutură în aer chipul sfîntului pelerin și a cîinelui său credincios.

— Pămînt ! Pămînt ! a început să strige, de parcă nu mai văzuse în viața lui pămînt.

La intrarea în primul sat pe care l-am întîlnit pe drumul de cîmp, șoferul ne-a poruncit :

— Cîntați imnul !

— Care imn ? l-am întrebat noi, încurcați.

— „Trecînd prin oricare așezare omenească, țăranii trebuie să cînte imnul și să-și arate bucuria", așa spun instrucțiunile pe care le-am primit, ne-a răspuns șoferul.

Dar nu știam nici un imn, și-apoi, pe șosea, intrasem în șir cu alte camioane pline de țărani, cu o mulțime de cabriolete, automobile și biciclete, care toate mergeau în aceeași direcție. Văzînd stindardul nostru alb-albastru, neobișnuit de mare,

cu chipul sfîntului pe el, la început erau toți uimiți, apoi izbucneau în hohote de rîs prostesc. Steagurile pe care le purtau ceilalți erau negre și nu mai mari decît o batistă, și aveau în mijloc o țeastă între patru oase, ca aceea care se vede pe stîlpii de telegraf, cu inscripția *Pericol de moarte ;* în orice caz, nici vorbă să fi fost mai frumos decît al nostru.

— Sînt morții-vii ? a întrebat Baldovino arătînd spre oamenii în cămăși negre, cu steagurile de doliu. Nu cumva sînt sufletele cumpărate de don Circostanza ?

— Sînt sufletele cumpărate de guvern, ne-a lămurit Berardo.

Din pricina stindardului am avut o încăierare violentă la intrarea în Avezzano. În mijlocul drumului am fost întîmpinați de un grup de tineri în cămăși negre, care ne așteptau chiar pe noi, și cum ne-au văzut ne-au poruncit să le predăm stindardul. Noi n-am vrut, deoarece nu aveam alt steag. Atunci, șoferul nostru a primit ordin să oprească și tinerii au încercat să ne ia cu forța stindardul. Cum însă eram destul de înfierbîntați de batjocurile de mai înainte, n-am stat cu mîinile în sîn, și cîteva cămăși negre îmbrăcate de tinerii aceia, se făcură cenușii din pricina prafului șoselei.

În jurul camionului se adună o mulțime de oameni care începură să urle cu toții. Erau mulți tineri în cămăși negre, dar erau și mulți țărani de prin satele învecinate cu Fontamara, care, recunoscîndu-ne, ne dădeau bună ziua. Noi stăteam în picioare în camion, în jurul stindardului, tăcuți

dar hotărîți să nu ne mai lăsăm batjocoriți. Deodată numai ce vedem că apare în mijlocul mulțimii fața grasă, nădușită și pufăitoare a preotului, don Abbacchio, însoțit de cîțiva carabinieri, și nici unul dintre noi nu se îndoia că, preot fiind, va lua apărarea lui San Rocco. Și, în schimb, se petrecu exact invers.

— Ce credeți, că-i carnaval ? a început să strige la noi. Ce-aveți de gînd, să dați peste cap înțelegerea dintre cler și autorități ? Cînd o să terminați odată, voi, fontamarezilor, cu provocările și scandalurile ?

Fără să mai scoatem vreo vorbă, i-am lăsat pe carabinieri să ne ia stindardul. Primul care nu s-a mai împotrivit a fost Berardo. Dacă un preot se lepăda de San Rocco, de ce-ar fi trebuit să-i rămînem noi credincioși, riscînd să ne pierdem drepturile noastre asupra Fucinului ?

Am fost duși apoi într-o piață mare unde ni s-a dat un loc bun, la umbră, în spatele clădirii tribunalului. Alte grupuri de țărani au fost înghesuite în fața altor clădiri din jurul pieței. Între un grup și altul erau patrule de carabinieri. Carabinieri-ștafete, pe biciclete, străbăteau piața în toate direcțiile. Cum sosea un nou camion, țăranii coborau din el și erau duși de carabinieri în piață. într-un loc de mai înainte hotărît. Părea că se fac pregătiri pentru o mare serbare. La un moment dat, prin piață trecu călare pe cal un ofițer de carabinieri. Berardo s-a uitat după cal și găsea că era foarte frumos. Noi toți eram foarte uimiți de tot ce vedeam.

Pe urmă apăru o ștafetă care înmînă patrulelor un ordin. Berardo ne atrase atenția asupra lor, minunîndu-ne de mișcările iuți ale ostașilor.

Dintr-o patrulă se desprinse un carabinier care aduse la cunoștință țăranilor ordinul primit. Ordinul spunea :

— E voie să stați pe jos !

Ne-am așezat pe pămînt. Eram ascultători ca niște școlari. Am stat pe jos aproape o oră. După o oră de așteptare, o nouă ștafetă stîrni o vie frămîntare. Dintr-un colț al pieței apăru un grup de autorități. Carabinierii ne-au ordonat :

— Sus ! Ridicați-vă în picioare ! Și strigați : Trăiască conducătorii ! Trăiască administratorii cinstiți ! Trăiască administratorii care nu fură !

Am sărit în picioare și-am strigat după cum voiau ei :

— Trăiască conducătorii ! Trăiască administratorii cinstiți ! Trăiască administratorii-care-nu-fură ! Printre administratorii-care-nu-fură, singurul pe care îl cunoșteam era Impresario. După ce se depărtară administratorii-care-nu-fură, carabinierii ne dădură voie să ne așezăm din nou pe jos. Berardo găsi că ceremonia se desfășoară prea încet.

— Și pămîntul ? îi întrebă Berardo cu voce tare pe cîțiva carabinieri. Cînd ni se vorbește despre pămînt ?

După cîteva minute o nouă ștafetă stîrni în piață o frămîntare și mai vie.

— Drepți ! Drepți ! ne-au ordonat carabinierii. Și strigați mai tare : Trăiască prefectul !

Prefectul a trecut într-un automobil strălucitor, și după asta am putut să ne așezăm din nou pe jos, bineînțeles după ce ne-au îngăduit carabinierii.

Dar numai ce ne-am așezat și carabinierii ne-au ordonat să ne ridicăm din nou.

— Strigați cît puteți mai tare : Trăiască ministrul ! ne-au ordonat carabinierii.

În aceeași clipă apăru un automobil mare, urmat de patru oameni pe biciclete, care au străbătut strada ca un fulger, în vreme ce noi strigam din răsputeri :

— Trăiască ministrul ! Trăiască !

Apoi, cu îngăduința carabinierilor, ne-am așezat la loc, pe jos. Patrulele s-au schimbat pentru ora mesei. Ne-am desfăcut și noi desagii și ne-am pus să mîncăm pîinea pe care ne-o adusesem de-acasă.

— Îndată ne va chema ministrul ! ne asigura într-una Berardo. Veți vedea ! Acum cercetează cazul nostru, și de cum va termina, va porunci să ne cheme. Să mîncăm în grabă.

Pe la ora două însă, comedia s-a repetat. Întîi a trecut ministrul, apoi a trecut prefectul, apoi au trecut administratorii-care-nu-fură. De fiecare dată a trebuit să ne ridicăm în picioare și să ne arătăm bucuria și să strigăm cu însuflețire.

La urmă, carabinierii ne-au spus :

— Acum sînteți liberi ! Puteți să vă duceți acasă !

Totuși, carabinierii au trebuit să ne explice și cu alte cuvinte :

— Serbarea s-a sfîrşit! Puteţi să plecaţi, sau, de vreţi, puteţi să vizitaţi Avezzano. Dar n-aveţi decît o oră! Peste o oră terbuie să plecaţi.

— Şi ministrul? Şi chestia cu Fucino? i-am întrebat noi, înmărmuriţi. Ce glumă mai este şi asta?

Dar nimeni nu ne asculta. Totuşi, nu puteam pleca aşa, fără să fi ajuns la vreun rezultat. Fără măcar să fi înţeles ceva din ceea ce se întîmplase.

— Veniţi cu mine! ne-a spus Berardo, care cunoştea cît de cît Avezzano, deoarece stătuse de cîteva ori în închisoarea comunală.

I se schimbase şi faţa şi vocea.

— Să ştiu de bine că intru din nou în temniţă, ne-a spus el, dar nu mă las pînă nu aflu tot! Veniţi cu mine!

Ajunserăm în faţa unei porţi mari a unui palat împodobit tot cu drapele.

— Vrem să vorbim cu ministrul! le spuse Berardo cu asprime carabinierilor care făceau de gardă.

Ca şi cum Berardo ar fi rostit o înjurătură, carabinierii s-au aruncat asupra lui încercînd să-l tragă înăuntru. Noi însă, ne-am agăţat de el şi a ieşit o încăierare de toată frumuseţea. Dinăuntrul palatului a venit lume multă, printre care şi don Circostanza, care se vedea bine că-i cherchelit, şi care avea pantalonii în vine, ca o armonică, în stadiul al treilea.

— Toată lumea să-i respecte pe fontamarezii mei! Să se poarte frumos cu fontamarezii mei! a început să strige.

Carabinierii ne-au dat drumul. Don Circostanza veni între noi şi voi să ne îmbrăţişeze şi să ne sărute. Deosebit de drăguţ se arătă faţă de Berardo.

— Am vrea să vorbim cu ministrul... îi cerurăm Prietenului Poporului.

— Ministrul, din păcate, a plecat! ne-a răspus el. Pentru o treabă urgentă, mă înţelegeţi... Pentru o problemă de stat!

— Am vrea să ştim ce s-a făcut cu chestia Fucino, l-a întrerupt deodată Berardo.

Don Circostanza le spuse carabinierilor să ne însoţească pînă la birourile administratorului moşiei, unde am găsit un funcţionar care ne-a explicat cu multă răbdare ce s-a făcut cu chestia Fucino.

— Noul guvern a rezolvat problema Fucino? l-a întrebat Berardo.

— Da, şi în mod mulţumitor pentru toţi, i-a răspuns funcţionarul, zîmbind fals.

— De ce n-am fost chemaţi să discutăm? De ce am fost lăsaţi în piaţă? a întrebat Pilato. Nu sîntem şi noi creştini? Nu sîntem şi noi oameni?

— Ministrul nu putea să stea de vorbă cu zece mii de oameni. Dar a vorbit cu reprezentanţii dumneavoastră, i-a răspuns funcţionarul. Fiţi oameni cu judecată!

— Cine era reprezentantul nostru? am întrebat eu.

— Cavalerul Pelino, miliţian gradat! a răspuns funcţionarul.

— În ce fel au fost împărţite pămînturile? Cît se va da fontamarezilor? Şi cînd se va în-

tîmpla împărţeala ? a întrebat din nou, cu nerăbdare, Berardo.

— Pămînturile nu vor fi împărţite, a răspuns funcţionarul. Ministrul, ca şi reprezentantul ţăranilor au hotărît că micii arendaşi nu trebuie, dacă-i cu putinţă, să se bucure de împărţeală. Mulţi din ei au primit pămînt ca foşti combatanţi, şi asta n-ar fi drept.

— Într-adevăr, îl întrerupse Berardo, cu mojicie ; dacă ai fost în război nu înseamnă că ştii să lucrezi pămîntul ! Important este să ştii să lucrezi pămîntul ! Fucino trebuie să fie al acelora care îl cultivă ! Aşa spune şi don Circostanza. Fontamarezii...

— Aşa a spus şi ministrul ! a adăogat funcţionarul, cu zîmbetul lui înşelător. Fucino să fie al acelora care îl cultivă. Fucino să fie al acelora care au mijloacele cu care să-l cultive, să-l facă să rodească. Cu alte cuvinte, Fucino să fie al acelora care au capitaluri suficiente. Fucino trebuie să fie curăţat de micii arendaşi şi dat ţăranilor bogaţi. Cei care nu au averi mari, să nu aibă dreptul să ia în arendă pămînt la Fucino. Mai aveţi alte lămuriri să-mi cereţi ?

Ne dăduse această lămurire cu nepăsare, de parcă l-am fi întrebat cît e ceasul. Chipul lui era la fel de nepăsător ca al unei sfecle.

— Totu-i limpede ! i-am răspuns noi.

Totul era limpede. Străzile erau luminate ca ziua. Se făcuse tîrziu, dar străzile erau luminate ca ziua. Peste tot era lumină. Ce-or fi însemnînd toate astea ? mă întrebam. Avezzano avea o înfăţişare ciudată, ca de lume în carnaval. Vedeam oamenii care se distrau în cafenele şi în cîrciumi, care cîntau, care dănţuiau, care strigau lucruri fără rost, lucruri prosteşti, cu o veselie întrecînd orice măsură, cu o veselie dureroasă, încît nu-mi venea să cred că tot ce se-ntîmplase putea să fie adevărat, şi mă întrebam într-una : toţi fac asta în glumă ? Sau, toţi au înnebunit fără să-şi dea seama ?

— Orăşenii petrec, ne spunea Berardo, mînios. Ehei ! Orăşenii sînt veseli ! Orăşenii beau ! Orăşenii mănîncă ! Şi toate astea le fac în nasul ţăranilor !

Prin faţa noastră a trecut un grup de tineri beţi care cîntau şi îşi însoţeau versurile cu gesturi deşănţate. Versurile spuneau :

Părul meu cu al tău,
ah ! ah ! ah !...

Un om fără mîini şi fără picioare, aşezat pe o platformă cu rotile, şi tras de un cîine, se apropia repede de trecători şi le cerea de pomană.

După primul grup a trecut un al doilea, din care făceau parte tinerii în cămăşi negre care, atunci cînd sosisem, ne atacaseră pentru stindardul lui San Rocco. De cum ne-au recunoscut au şi început să strige : „În cinstea lui San Rocco !" şi cuvintelor le urmară fluierături ascuţite. Apoi, prinzîndu-se de mîini, ne-au înconjurat şi-au început să ţopăie în jurul nostru, ca la horă, cîntînd un cîntec de batjocură, însoţindu-l cu gesturi neruşinate, care se asemănau cu cele pe care le faci în pat, tu cu femeia ta. Cîntecul spunea :

Picioarele mele cu-ale tale
ah ! ah ! ah !...

I-am lăsat în pace. Nici unul din noi nu mai avea chef să facă ceva. Nu mai înțelegeam nimic. Eram uluiți și umiliți.

Tinerii ne-au lăsat:

— Îh! Că tare proști mai sînteți! ne-au zis ei. Nu sînteți de loc oameni de petrecere.

Veselia lor ne făcea scîrbă. Berardo, scos din răbdări, s-a repezit spre ei ca să înșface pe vreunul și să-l altoiască zdravăn.

— Nu acum! Nu acum! m-am rugat de el, prinzîndu-l de braț. Te nenorocești. Nu vezi cîți carabinieri sînt?

Ne-am adus aminte atunci de camion, că trebuia să ne ducă înapoi, la Fontamara, și ne-am îndreptat spre remiza pe care ne-o arătase șoferul, și unde trebuia să ne întîlnim cu toții pentru întoarcere.

— Camionul vostru a plecat! ne-a spus un mecanic. De ce ați întîrziat?

Și a început să ne înjure, făcîndu-ne proști și obraznici. Dar gîndul că va trebui să facem drumul pe jos pînă la Fontamara, ne descurajase atît de tare încît nici nu ne mai păsa de batjocurile pe care le auzeam. Am rămas lîngă poarta remizei, ca o turmă de oi fără cîine.

În vremea asta s-a apropiat de noi un domn, care de cîtva timp băgasem de seamă că se ținea după noi. Era bine îmbrăcat, și mi-aduc aminte că avea părul și mustața roșcate, și o cicatrice în bărbie.

— Sînteți din Fontamara? ne-a întrebat. Știți că autorităților le este teamă de voi? Autoritățile știu că sînteți împotriva noului guvern.

L-am lăsat să vorbească. Aveam altele pe cap.

— Da' aveți dreptate! a continuat el. Bine faceți că vă răzvrătiți. Nu se mai poate continua în felul ăsta. Veniți să vorbim mai în liniște.

Domnul o apucă pe o stradă lăturalnică. Și ca niște oi ne luarăm după el. În urma noastră venea un tînăr, după înfățișare nici muncitor, nici student, care ne-a zîmbit de vreo două, trei ori, ca unul care parcă ar fi avut să ne spună ceva. Domnul cu părul roșcat intră într-o cîrciumă dosnică și goală. Noi intrarăm după el. Tînărul care venea după noi, stătu un pic în cumpănă, dar pînă la urmă intră după noi și se duse de se așeză la o masă nu prea departe de a noastră.

Domnul roșcovan a comandat vin și se uită bănuitor la tînăr. Reluă apoi, în șoaptă, vorba întreruptă în stradă:

— Nu poate să mai meargă așa! Nemulțumirea țăranilor a ajuns la culme! Voi însă sînteți nepricepuți, neajutorați. Aveți nevoie de un om învățat care să vă conducă. Don Circostanza mi-a vorbit de voi cu multă simpatie. Ține tare mult la voi, dar este prudent, nu vrea să se compromită. Dacă aveți nevoie de mine, vă stau la dispoziție. Dacă aveți vreun plan, sfătuiți-vă cu mine. Pricepeți?

Felul cum acel domn necunoscut se punea pe de-a-ntregul la dispoziția noastră ar fi părut ciudat oricărui om care n-ar fi fost în starea noastră sufletească. Era pentru prima oară că un orășean ne vorbea prietenește, în felul ăsta. L-am lăsat să vorbească înainte.

— Vă înţeleg. Mi-e de-ajuns să mă uit în ochii voştri ca să vă înţeleg, a continuat el. Carabinierii v-au spus că într-o oră trebuie să plecaţi din Avezzano, dar a trecut deja o oră şi voi sînteţi încă aici. Vă înţeleg! Vreţi să încercaţi o lovitură împotriva autorităţilor. E limpede, nu puteţi nega asta. Da' eu de ce sînt aici? Sînt aici ca să vă ajut, să vă dau un sfat, să mă sacrific o dată cu voi. Pricepeţi?

La drept vorbind, noi nu pricepeam nimic. Pilato ar fi voit să spună ceva, dar Berardo i-a făcut semn să tacă.

— Bine!... a continuat necunoscutul. Aflaţi că şi eu sînt un duşman al guvernului. Poate că voiţi să-mi spuneţi: da! am avea de gînd să încercăm o lovitură împotriva autorităţilor, dar n-avem cu ce, n-avem arme. Vă spun eu că asta e uşor! E foarte uşor, nimic mai uşor!

Noi nu scosesem încă vreo vorbă, dar orăşeanul îi dădea înainte de unul singur. El punea întrebările şi tot el dădea şi răspunsurile.

— Aţi putea să-mi spuneţi: asta-i uşor de zis, dar mai greu îi de făcut. Ei bine, puneţi-mă la încercare. Dacă mă aşteptaţi aici un sfert de ceas, vă aduc tot ce vă trebuie şi-o să vă lămuresc şi cum trebuie să faceţi. Vă îndoiţi de asta? Nu mă credeţi? Atunci, aşteptaţi-mă.

S-a ridicat, a dat mîna cu toţi, a plătit vinul pe care-l comandase şi a plecat.

De cum a ieşit pe uşă, tînărul care şedea pe bancheta de lîngă a noastră, s-a apropiat de noi şi ne-a zis:

— Ăla de adineauri e poliţist. E-un agent provocator. Fiţi atenţi! O să vă aducă vreun exploziv şi pe urmă o să vă aresteze. Plecaţi de-aici pînă nu se-ntoarce.

Am părăsit Avezzano apucînd-o peste cîmp, ca să ne ferim de o nouă întîlnire cu agentul provocator. Dar tînărul care ne prevenise nu voia să ne lase singuri, şi a continuat să mormăie în urma noastră vorbe din care nu pricepeam mare lucru, pînă cînd Berardo s-a plictisit, şi după ce i-a spus de vreo două ori să-şi vadă de treburile lui, l-a prins de piept şi l-a aruncat în şanţ.

Însetaţi, flămînzi, şi cu sufletul plin de amărăciune, am făcut pe jos calea pe care dimineaţa o făcusem în camion, cu frumosul nostru stindard al lui San Rocco fluturînd în vînt, şi plini de nădejdi. Mergeam tăcuţi. Nu existau cuvinte pentru a descrie cît de înjosiţi ne simţeam.

Am ajuns la Fontamara pe la miezul nopţii, într-o stare pe care vă las să v-o închipuiţi. La trei dimineaţa eram din nou în picioare, ca să mergem la cîmp, căci începuse seceratul.

V

În jurul bucății de drum cu iarbă pe care și-o însușise gratuit Impresario, comuna a pus să se ridice un gard de scînduri.

Gardul ar fi trebuit să pună capăt zvonurilor țăranilor care se temeau nu cumva să pună cineva stăpînire pe terenul care de mii de ani aparținea tuturora ; dar discuțiile nu încetau. Într-o noapte gardul a luat foc.

— Lemnul era prea uscat... a spus Berardo. A luat foc de la soare.

— Mai curînd de la lumina lunii... l-am corectat eu. A luat foc doar noaptea.

Impresario a pus să se ridice alt gard, pe cheltuiala comunei, și a pus de pază doi măturători comunali, înarmați. Puteau însă doi măturători să sperie niște păstori care-și duc turmele la pășunat, cînd de la facerea lumii, de cînd există drumul cu iarbă, s-au văzut atîtea pe-acolo : războaie, năvăliri, păruieli între păstori, lupte cu lupii, cu banditii ?

În prezența măturătorilor gardul a luat foc din nou. Ei au văzut bine cum din pămînt ieșeau vîlvătăi de foc, și cum în cîteva clipe întreg gardul s-a prefăcut în scrum. Așa cum se cuvenea cînd era vorba de-o minune, măturătorii au povestit numaidecît preotului, lui don Abbacchio, tot ce se întîmplase, și-apoi au povestit tuturor acelora care voiau să-i asculte. Don Abbacchio

a stabilit că aprinderea gardului era, fără îndoială, un lucru supranatural, deci de origină diavolească. Iar noi am găsit că, la urma urmei, diavolul nu-i chiar așa de negru după cît se spune. Și Impresario, trebuind să salveze prestigiul autorităților, neputînd să-l aresteze pe diavol, i-a băgat la închisoare pe măturători !...

Cine va învinge, ne întrebam noi, diavolul sau Impresario ? (Toți erau împotriva lui Impresario, dar pe față numai Berardo era de partea diavolului.)

Despre asta discutam într-o seară, pe înserate, cu cîteva femei din Fontamara, în vreme ce așteptam în piață, dinaintea bisericii, să se întoarcă bărbații de la Fucino. Erau cu mine Maria Grazia, Ciammaruga, Filomena Castagna, Recchiuta, și fata lui Cannarozzo, și ședeam ca de obicei pe zidul mic care mărginește piața, spre vale. Priveam către cîmpie, care se și cufundase în umbră. Împărțită în două de fîșia prăfuită a șoselei naționale, valea — așezată la poalele Fontamarei — părea pustie și tăcută. Drumul care urca din cîmpie spre Fontamara, făcînd largi cotituri pe spinarea colinei, era și el pustiu și tăcut. Bărbații noștri se întorceau tîrziu, căci în vremea secerișului, este știut doar că nu există program. Îmi mai amintesc că, într-un colț al pieței, se afla și Maria Cristina, îmbrăcată în doliu, — că-i murise de curînd bărbatul, — și care vîntura grîul puțin cît culesese de pe ogorul ei, lăsînd din tîrnița pe care o ținea sus, cu brațele întinse, să cadă grăunțele în bătaia vîntului.

Nimeni nu putea să-şi închipuie ce avea să să întîmple, şi ne spuneam lucrurile care se spun de obicei în fiecare zi.

— Ce-o să dăm bărbaţilor de mîncare la iarnă, spuneam eu, dacă n-o să avem apă şi nu va creşte fasolea ?

— Şi ce-o să semănăm la toamnă, spunea Filomena, dacă neavînd porumb va trebui să mîncăm tot grîul ?

— De-o vrea Dumnezeu or să treacă şi nenorocirile astea, cum au trecut atîtea altele, spunea încrezătoare Recchiuta. De cîte ori nu s-a spus că aşa nu poate să mai meargă ? Şi-a mers, totuşi !

Într-un colţ al pieţei cîţiva băieţi şi fetiţe se jucau de-a şeful de post : şeful de post nu poate să meargă pe jos, trebuie să meargă călare, şi una după alta fiecare fată făcea pe calul. A amurgit apoi, şi-au apărut primii licurici. O fată (cred că era fata Mariei Cristina) a venit să mă întrebe dacă e adevărat că licuricii se duc în căutare de grăunţe de grîu pentru pîinea sufletelor înfometate din rai ; şi ţinea în palma deschisă cîteva grăunţe de grîu.

Între timp, fără să ne dăm seama de îndată, în liniştea serii începu să se strecoare un zgomot monoton şi regulat, mai întîi asemănător cu acela al prisacelor, apoi cu acela al batozelor. Zgomotul urca din vale, dar nu ne puteam da seama despre ce era vorba. Batoze nu se vedeau. Ariile erau toate pustii. Şi-apoi, batozele nu urcau din vale decît spre sfîrşitul secerişului. Deodată zgomotul deveni mai limpede, şi, la prima cotitură a drumului care urca din cîmpie spre noi, apăru un camion plin cu lume. Îndată apăru încă unul. Şi-apoi încă unul. Cinci camioane urcau spre Fontamara. Dar mai apăru încă unul. Erau zece ? Cincisprezece ? Douăsprezece ? Fata lui Cannarozzo striga că erau vreo sută, dar ea nu ştia să numere. Primul camion ajunsese la ultima cotitură, la intrarea în Fontamara, iar ultimul era încă la poalele colinei. Atîtea camioane nu mai fuseseră văzute niciodată. Nici una din noi nu îşi închipuise că pot să fie atîtea camioane pe lume !

Alarmată de huruitul nemaiauzit pînă atunci, făcut de un număr atît de mare de maşini, întreaga populaţie a Fontamarei alergase în piaţa din faţa bisericii, adică femeile, copiii şi bărbaţii bătrîni care nu se duseseră la cîmp. Fiecare explica altfel această neaşteptată şi neprevăzută apariţie a atîtor maşini care se îndreptau spre Fontamara.

— E un pelerinaj ? striga Marietta, ca ieşită din minţi. Acum, pelerinii bogaţi nu mai merg pe jos, ci în automobil. O fi vreun pelerinaj la San Rocco al nostru.

— Da' azi nu-i ziua lui San Rocco, i-am spus eu.

— O fi vreo cursă de automobile ? repeta, în schimb, Cipolla, care fusese la oraş cînd îşi făcuse armata. E o întrecere între automobilişti : cine aleargă mai tare ! La oraş, în fiecare zi sînt întreceri de-astea, între automobilişti.

Zgomotul camioanelor era din ce în ce mai puternic şi mai înfricoşetor. Lui i se adăugau strigătele sălbatice ale oamenilor din camioane. O răpăială neaşteptată de focuri de armă, urmată

de căderea geamurilor ferestrei celei mari a bisericii, ne schimbă curiozitatea în spaimă.

— Trag ! Trag în noi ! Trag în biserică ! am început să strigăm.

— Înapoi ! Înapoi ! ne striga Baldissera, nouă, femeilor care eram mai aproape de parapet. Înapoi că trag în voi !

— Da' cine-s ăștia care trag ? De ce trag ? De ce trag în noi ?

— E război ! E război ! spunea Baldissera, teribil de tulburat. E război !

— Da' de ce război ? Și de ce război împotriva noastră ?

— E război ! repeta Baldissera. Numai Dumnezeu știe de ce, dar e război !

— Dacă e război trebuie să zicem litaniile de război... se grăbi să spună Teofilo paracliserul, și începu să cînte : *Regina pacis ora pro nobis* [1], cînd a doua salvă de arme ciurui fațada bisericii și ne acoperi cu moloz pe cele care eram lîngă ușă. Rugile fuseseră întrerupte. Tot ceea ce se întîmpla era lipsit de sens. Război ? Da' de ce război ? Giuditta fu cuprinsă de tremurături. Noi, în jurul ei, eram ca o turmă de capre zălude. Fiecare striga vorbe fără șir. Singur Baldissera repeta grav și nepăsător :

— Nu-i nimic de făcut ! E război ! Nu-i nimic de făcut, asta ne este soarta. Orice război cînd vine, așa vine !

Maria Rosa, mama lui Berardo, ne îndemnă să facem un lucru înțelept :

---

[1] Regină a păcii, roagă-te pentru noi ! (lat.).

— Să tragem clopotele ! Cînd satul e-n primejdie, trebuie trase clopotele ! Așa s-a făcut întotdeauna.

Dar Teofilo de-abia se mai ținea pe picioare de frică. Mi-a dat mie cheile. Elvira, venită și ea în clipa aceea în piață, m-a însoțit în clopotniță ca să sun cu bătăi scurte și repezi. Dar cînd am ajuns lîngă clopote, Elvira a avut o șovăială. M-a întrebat :

— Au fost vreodată războaie împotriva femeilor ?

— N-am auzit niciodată vorbindu-se de așa ceva, i-am răspuns.

— Așadar, mi-a spus, cei care vin nu-s împotriva noastră, ci împotriva bărbaților. Așa că e mai bine să nu dăm nici o alarmă. Dacă sunăm cu bătăi scurte și repezi, bărbații, de departe, vor crede că-i vorba de vreun foc și-or să vină în grabă, și-or să se întîlnească cu ăștia !

Desigur că Elvira se gîndea la Berardo. Eu mă gîndeam la bărbatu-meu și la fiu-meu. Și-am rămas așa, în clopotniță, fără se ne-atingem de funiile clopotelor.

Din înaltul clopotniței văzurăm camioanele apropiindu-se de intrarea în Fontamara, și cum coborîră din ele un număr mare de oameni înarmați cu puști. Un grup a rămas lîngă camioane. Ceilalți s-au îndreptat în direcția bisericii.

La picioarele noastre, femeile, copiii și bătrînii din Fontamara terminaseră de zis litaniile și începuseră șirul invocațiilor fierbinți. Teofilo, paracliserul, spunea cu voce tremurîndă invocația, iar ceilalți răspundeau în cor : *Libera nos, do-*

mine[1]. Elvira și cu mine, îngenunchiate în clopotniță, răspundeam în șoaptă : *Libera nos, domine.* Nimeni nu știa ce avea să se întîmple. Teofilo spunea toate invocațiile ce le știa, și fiecare din noi adăuga : *Libera nos, domine.*

Ab omni malo, libera nos, Domine,
Ab omni peccato, libera nos, Domine,
Ab ira tua, libera nos, Domine,
A subitanea et improvisa morte, libera nos, Domine,
A spiritu fornicationis, libera nos, Domine.[2]

Nimeni nu putea să-și închipuie ce nenorocire avea să se întîmple. Teofilo ajunsese la invocația împotriva holerei, foametei și a războiului, cînd coloana oamenilor înarmați năvăli în piață, urlînd și învîrtind în aer puștile. Erau atît de mulți că ne-am înspăimîntat. Instinctiv, Elvira și cu mine ne-am retras într-un colț al clopotniței, în așa fel ca să putem vedea în continuare, fără să fim văzute.

Să fi fost vreo două sute de oameni înarmați. În afară de pușcă, fiecare scotea de la centură un pumnal. Toți erau îmbrăcați în cămăși negre, ca niște morți. Printre ei n-am izbutit să recunoaștem decît pe pîndar și pe cantonierul Filippo il

[1] Ferește-ne, Doamne (lat.).
[2] Ferește-ne, Doamne, de orice primejdie,
Ferește-ne, Doamne, de orice păcat,
Ferește-ne, Doamne, de mînia ta,
Ferește-ne, Doamne, de moarte năprasnică și neașteptată,
Ferește-ne, Doamne, de ispita desfrîului. (Lat.)

Bello ; dar nici ceilalți nu ni se păreau chipuri necunoscute, și nu veneau de departe. Unii dintre ei aveau înfățișare de țărani, dar din aceia fără pămînt, care se duc să se angajeze la stăpîni, cîștigînd puțin și trăind de obicei din furturi și ticăloșii. Printre ei se mai aflau și alții, care, după cum s-a aflat pe urmă cu mai multă precizie, erau precupeți din aceia care se văd prin tîrguri, și chiar și rîndași de cîrciumi, și chiar și frizeri, vizitii de case boierești, lăutari ambulanți. Niște zdrențăroși și, ziua, niște lași. Niște oameni slugarnici față de bogătani, dar cu condiția să aibă privilegiul de a săvîrși nelegiuiri împotriva celor săraci. Oameni lipsiți de orice scrupule. Oameni care, odinioară, veneau la noi să ne aducă ordinele lui don Circostanza pentru alegeri, și-acum veneau cu puști să se războiască cu noi. Oameni fără familie, fără onoare, fără credință, niște trădători, săraci, dar dușmani ai săracilor.

În fruntea lor mergea un bărbat scund, pîntecos, cu o eșarfă tricoloră pe burtă, și alături de el se fudulea Filippo il Bello.

— Ce tot spui acolo ? l-a întrebat netrebnicul cu eșarfă tricoloră pe Teofilo, paracliserul.

— Mă rog pentru pace ! i-a răspuns înspăimîntat omul bisericii.

— Las' că-ți dau eu acu' pacea... ripostă pîntecosul rîzînd și făcînd semn lui Filippo il Bello.

Cantonierul se apropie de Teofilo, și după oarecare șovăială, îi dădu o palmă.

Teofilo își duse o mînă la obrazul lovit, se uită în jur și întrebă cu timiditate :

— Pentru ce ?

— Laşule! Laşule! a început să urle netrebnicul cu burta tricoloră. De ce nu răspunzi la fel? Eşti un laş!

Dar Teofilo a rămas nemişcat, tăcut şi mai mult decît oricare altul, uimit. Din toţi cîţi erau acolo de faţă — femei, copii, bătrîni, invalizi — burtosul nu a putut să provoace pe nimeni. S-a sfătuit puţin cu Filippo şi zise apoi dispreţuitor:

— Mi se pare că nu-i chiar nimic de făcut. Pe urmă s-a întors către mulţime şi a strigat cu voce ascuţită:

— Plecaţi acasă cu toţii!

Cînd nu mai rămăsese în piaţă nici un fontamarez, netrebnicul s-a întors spre bărbaţii în cămăşi negre şi le-a ordonat:

— Cinci cîte cinci, mergeţi prin toate casele, percheziţionaţi peste tot şi confiscaţi orice fel de arme. Repede! Repede, pînă nu se întorc bărbaţii.

Într-o clipă piaţa se goli. Se lăsase întunericul. Dar din ascunzătoarea noastră puteam să vedem patrulele de cîte cinci răsfirîndu-se pe ulicioare, dispărînd în casele întunecoase.

— Fără lumină electrică le va fi greu să percheziţioneze toate casele, am spus eu.

— Taică-meu e-n pat şi-o să se sperie. Mai bine ar fi să mă duc acasă şi să aprind lampa, a zis Elvira pregătindu-se să coboare din clopotniţă.

— Nu! Rămîi aici! i-am spus. Nu-i pot face nimic rău lui taică-tău.

— Dar ce arme caută? a întrebat Elvira. Noi nu avem puşti. Noroc că Berardo e la cîmp.

— Or să ia şi ei cosoarele şi coasele, am spus şi eu aşa, ca o presupunere. Alte arme nu avem.

Dar ţipetele neaşteptate ale Mariei Grazia, care avea casa chiar alături de clopotniţă, şi îndată după aceea ţipetele disperate ale Filomenei Castagna şi ale Carracinei, şi alte ţipete care veneau din case mai îndepărtate, însoţite de zgomote şi bufnituri de lucruri răsturnate, de scaune rupte, de geamuri sparte, ne-au făcut să ne dăm seama într-o clipă ce fel de arme căuta acea adunătură de derbedei.

Sub noi, Maria Grazia urla ca o vită înjunghiată. Prin uşa întredeschisă vedeam nu prea bine învălmăşeala cîinească dintre cei cinci bărbaţi şi biata femeie: de cîteva ori ea a izbutit să scape, şi o dată a ajuns pînă la uşă, dar în ultima clipă a fost prinsă de picioare şi de mîini, trîntită la pămînt şi, imobilizată, despuiată de tot ce avea pe ea, şi ţinută de patru bărbaţi cu braţele deschise şi picioarele desfăcute, în aşa fel ca al cincilea să poată s-o necinstească. Maria Grazia horcăia ca un animal înjunghiat. După ce primul şi-a bătut joc de ea, i-a luat locul altul şi chinul a reînceput. Pînă ce ea nu a mai opus nici un fel de rezistenţă; horcăitul femeii ajunsese aşa de slab încît noi nu-l mai auzeam.

Alături de mine, Elvira a privit toată scena. Cum puteam s-o împiedic? Totul s-a petrecut sub ochii noştri, la vreo cincisprezece metri de noi. Lipită de mine, cu braţele în jurul gîtului meu, îi simţeam făptura înspăimîntată tremurînd toată ca apucată de friguri. Părea că se cutremură toată clopotniţa, că se cutremură tot pămîntul sub noi. Cu greu puteam s-o ţin pe Elvira să nu se prăvălească, s-o feresc de primejdia de a cădea pe

scărița de lemn, și-n felul ăsta să atragă atenția oamenilor înarmați asupra ascunzătoarei noastre. Cu ochii larg deschiși, holbați, nemișcați, Elvira privea într-una la odaia de unde ieșiseră cei cinci bărbați și unde, acum, zăcea trupul zdrobit al Mariei Grazia. Mi-a fost atunci teamă că Elvira își pierduse mințile. I-am închis ochii cu mîinile mele, cum se face la morți. Apoi, deodată m-au părăsit și pe mine puterile, picioarele mi s-au înmuiat, și ne-am prăvălit în întuneric una alături de cealaltă.

Din seara aceea groaznică nu-mi mai amintesc de nimic altceva decît de cele ce am încercat acum să vă povestesc. Uneori mi se pare că din toate prin cîte am trecut în viață, cele ce s-au petrecut în noaptea aceea sub ochii mei, și pe care vi le-am povestit acum, or să mă urmărească tot timpul cît îmi va mai fi dat să trăiesc. Ce a mai urmat, dacă vreți, o să poată să vă povestească bărbatu-meu.

Noi, bărbații care ne întorceam de la Fucino, nu puteam să știm nimic dint toate astea. Chiar dacă ar fi tras clopotele. Pe șosea ne-am întîlnit și-am venit împreună un grup întreg de fontamarezi, printre care era și Berardo. În urma noastră veneau alții, la mică distanță. Cînd am văzut la intrarea în sat șirul lung de camioane și grupul de milițieni, Berardo a zis: „Or fi pentru gard. Impresario o fi crezut că cel care a dat foc la gard a fost vreun fontamarez. Cum i s-o fi năzărit una ca asta?"

Printre milițienii care păzeau camioanele erau unii care-l cunoșteau personal pe Berardo, și, temîndu-se de el, rămaseră foarte încurcați cînd îl văzură sosind, dar cu toate acestea n-au voit să ne explice de ce veniseră la Fontamara; sau poate că nici ei nu știau cu precizie. Ne-au spus numai să așteptăm, și cînd ne-a ajuns din urmă și cel de-al doilea grup de țărani, ne-au însoțit pînă în mijlocul Fontamarei, pînă-n piață, unde i-am găsit adunați și rînduiți în careu pe ceilalți milițieni, comandați de un omuleț pîntecos, cu o eșarfă tricoloră pe burtă, și ajutat de cantonierul Filippo il Bello.

În mijlocul careului i-am văzut, spre uimirea noastră, pe Baldissera, pe Teofilo paracliserul, pe Cipolla, pe bătrînul Braciola, pe Anacleto croitorul, și pe alți cîțiva din aceia care nu se duseseră la cîmp, stînd cu toții nemișcați, muți, albi la față, resemnați, ca niște prizonieri de război.

— Ce se-ntîmplă? a întrebat Berardo, dar nu i-a răspuns nimeni.

Cînd am sosit noi, careul s-a deschis și, după ce am intrat în mijlocul lui, s-a închis la loc. Berardo se uita la mine, ca unul care nu știe dacă trebuie să rîdă sau să se înfurie. Am căutat să aflăm ceva de la Baldissera despre ceea ce putuse să se întîmple înainte de sosirea noastră, și el s-a apropiat de mine și mi-a șoptit la ureche: „Așa ceva nu s-a mai văzut niciodată!", apoi s-a apropiat de Berardo și i-a șoptit și lui același lucru; pe urmă s-a apropiat de ceilalți și le-a șoptit și lor aceleași vorbe: „Așa ceva nu s-a mai văzut niciodată, niciodată!" Din asta n-am prea

înțeles noi mare lucru, dar în orice caz trebuie să se fi petrecut ceva nemaivăzut, căci, pînă atunci, Baldissera le găsise întotdeauna tuturor întîmplărilor, pînă și celor mai grave, o comparație cu cele petrecute în trecut. Pentru întîia oară ne mărturisea că nu pricepe nimic.

Careul de milițieni s-a mai deschis încă o dată ca să închidă în mijlocul lui un al treilea grup de bărbați întorși de la muncă, printre care erau Pilato, Losurdo, Michele, Zompa, Testone, Uliva, Gasparone și cîțiva băieți. Aceștia se uitau la noi cu niște ochi de parcă noi eram de vină de tot ce se-ntîmpla, dar față de numărul nemaivăzut de mare al oamenilor înarmați, n-au îndrăznit să protesteze.

— O nenorocire nu vine niciodată singură, mi-a spus Zompa.

Îl imploram pe Berardo să stea liniștit, să nu scoată o vorbă, să nu ne bage pe toți în bucluc, să facă prostii mai tîrziu, cînd va fi singur, dacă nu-i chip să se stăpînească, dar nu acum, cu atîtea puști îndreptate spre noi.

După asta au venit să ne țină tovărășie și alții, printre care logodnicul Mariei Grazia. Nimeni nu pricepea ceva din ceea ce se întîmplă, nimeni nu vorbea. Se uita unul la altul. Fiecare înțelegeam că aveam de a face cu autoritățile pentru un motiv necunoscut încă, și nimeni nu voia să se nenorocească mai mult decît ceilalți. Fiecare se gîndea la el însuși. Și din cînd în cînd mai venea cîte unul. Era greu de închipuit ce anume avea de gînd să facă omulețul pîntecos. Să ne ducă pe toți la închisoare? Era de necrezut, și practic, cu nepu-

tință. Atîta timp cît nu era vorba decît să stăm puțin nemișcați în mijlocul pieței satului nostru, fiecare din noi nu avea nimic împotrivă, dar ca să ne ducă pe toți în capitală și să ne bage la închisoare, pentru asta nu ar fi fost de ajuns oamenii înarmați care erau de față.

Și-apoi, îi cunoșteam pe oamenii ăștia în cămăși negre. Ca să prindă curaj, trebuia să se lase noaptea. Cei mai mulți dintre ei miroseau a vin, și cînd te uitai de-aproape în ochii lor, îți ocoleau privirea. Și ei erau oameni săraci. Dar dintr-o categorie specială de oameni săraci, fără pămînt, fără meserie, sau cu mai multe meserii, care-i același lucru, și care fug de munca grea; prea slabi și lași ca să se revolte împotriva bogătanilor și autorităților, ei preferau să-i slugărească pentru a li se da voie să-i fure și să-i asuprească pe ceilalți săraci, pe țărani, pe arendași, pe micii proprietari. Întîlnindu-i ziua pe șosea, erau umili și respectuoși, dar noaptea, și în grup, erau răi, perfizi, trădători. Au fost și vor fi întotdeauna în slujba celor care-s tari, puternici, avuți. Dar recrutarea lor într-o armată specială, cu uniformă specială, era o noutate a acestor ani din urmă. Ei sînt așa-zișii fasciști. Obrăznicia lor avea și altă explicație. Fiecare dintre noi, fizicește, făcea cel puțin cît trei dintre ei; dar ce-aveam noi comun cu ei? ce legătură exista între noi? Eram cu toții în aceeași piață și eram cu toții născuți la Fontamara; iată singurul lucru care ne era comun, și altceva nimic. Încolo, fiecare se gîndea la sine; fiecare se gîndea la chipul în care ar fi putut să iasă, el, din careul oamenilor înarmați, chiar dacă ceilalți ar

fi rămas acolo; fiecare din noi era cap de familie, se gîndea la propria lui familie. Poate singur Berardo gîndea altfel, dar el nu avea nici pămînt, nici nevastă.

Între timp se făcuse tîrziu.

— Hei! a strigat amenințător Berardo. Ne împrăștiem?

Omulețul pîntecos a rămas uluit de tonul lui Berardo, și-a spus:

— Acum începem examenul.

— Examenul?! Ce examen? Sîntem la școală?

În careu s-a făcut un loc de trecere, larg cam de un metru, și în mijlocul lui s-au postat omulețul pîntecos și Filippo il Bello. Așa cum fac păstorii în ocol, cînd se pregătesc de mulsul oilor.

Așa a început examenul.

Primul strigat a fost Teofilo paracliserul.

— Cine să trăiască? l-a întrebat deodată omulețul cu eșarfă tricoloră.

Teofilo părea căzut din nori.

— Cine să trăiască? i-a repetat mînios reprezentantul autorităților.

Teofilo și-a întors către noi fața înspăimîntată, de parcă ar fi vrut să i se sufle, dar fiecare din noi știa cît și el. Și cum sărmanul de el continua să dea semne că nu știe să răspundă, omulețul s-a întors către Filippo il Bello, care ținea în mîini un registru mare, și i-a ordonat:

— Scrie în dreptul numelui lui: „refractar".

Teofilo se retrase destul de abătut. Al doilea strigat a fost Anacleto croitorul.

— Cine să trăiască? l-a întrebat pîntecosul.

Anacleto, care avusese timp să se gîndească, i-a răspuns:

— Trăiască Maria!

— Care Marie? l-a întrebat Filippo il Bello.

Anacleto se gîndi puțin, păru că șovăie, apoi preciză:

— Aceea de la Loreto.

— Scrie! a ordonat cantonierului omulețul, cu voce disprețuitoare: „refractar".

Anacleto nu voia să plece: era gata să pomenească de Maria de la Pompei, mai degrabă decît de Maria de la Loreto; dar a fost împins cu brutalitate. Al treilea strigat a fost bătrînul Braciola. Și el avea răspunsul gata pregătit și a strigat:

— Trăiască San Rocco!

Dar nici răspunsul lui nu l-a mulțumit pe omulețul care a ordonat cantonierului:

— Scrie: „refractar".

I-a venit rîndul lui Cipolla.

— Cine să trăiască? l-a întrebat.

— Iertați-mă, da' ce-nseamnă asta? a avut curajul să întrebe.

— Răspunde sincer ce gîndești! i-a ordonat omulețul. Cine să trăiască?

— Trăiască pîinea și vinul! fu răspunsul sincer al lui Cipolla.

Și-a fost și el trecut ca „refractar". Fiecare din noi își aștepta rîndul, dar nimeni nu putea să ghicească ce anume ar fi voit reprezentantul autorităților ca noi să răspundem la ciudata întrebare: cine să trăiască?

Natural că grija noastră cea mai mare era dacă cumva răspunzînd greșit, să nu trebuiască apoi să plătim ceva. Nici unul din noi nu știa ce vrea să însemne „refractar", dar era mai mult ca sigur că voia să spună „trebuie să plătească". Ce mai, un motiv ca oricare altul pentru a ne percepe un nou impozit. În ce mă privește căutam să mă apropii de Baldissera, care era omul cel mai învățat de la noi, și care cunoștea toate chițibușurile, ca să-mi dea un sfat asupra răspunsului; dar el s-a uitat la mine cu un zîmbet compătimitor, ca unul care știe multe, dar numai pentru sine.

— Cine să trăiască ? l-a întrebat omulețul legii, pe Baldissera.

Bătrînul cizmar și-a scos pălăria și a strigat :

— Trăiască Regina Margherita !

Efectul n-a fost de loc acela pe care Baldissera îl aștepta. Milițienii au pufnit în rîs și omulețul i-a atras atenția :

— E moartă ! Regina Margherita a murit !

— A murit ?! a întrebat Baldissera tare îndurerat. Cu neputință !

— Scrie, spuse omulețul către Filippo il Bello, cu un zîmbet disprețuitor : „constituțional".

Baldissera a plecat clătinînd din cap pentru acel șir neîntrerupt de evenimente de neînțeles. Îi urmă Antonio La Zappa, care, învățat la timp de Berardo, a strigat :

— Jos hoții !

Asta atrase protestele tuturor oamenilor în cămăși negre, care au luat-o drept o jignire personală.

— Scrie, spuse burtosul către Filippo il Bello : „anarhist".

La Zappa se depărtă rîzînd ; veni rîndul lui Spaventa.

— Jos vagabonzii ! a strigat Spaventa iscînd noi urlete în rîndurile examinatorilor. Și-a fost și el trecut ca „anarhist".

— Cine să trăiască ? întrebă burtosul pe Della Croce.

Dar și acesta fiind dăscălit de Berardo, nu știa să strige : trăiască ! ci numai : jos ! De aceea a răspuns :

— Jos dările !

De data asta, pentru păstrarea adevărului, trebuie să spun că oamenii în cămăși negre și omulețul nu au protestat.

Dar și Della Croce a fost trecut ca „anarhist", pentru că, a explicat omulețul, anumite lucruri nu se spun.

Raffaele Scarpone a făcut și mai mare impresie strigînd aproape în botul reprezentantului legii :

— Jos cine te plătește !

Omulețul se îngrozi ca de o nelegiuire, și ar fi vrut să-l aresteze ; Raffaele avusese însă grijă să strige numai după ce ieșise din careu, și din două salturi a dispărut în spatele bisericii, și nimeni nu l-a mai văzut.

Cu Losurdo începu șirul oamenilor prudenți.

— Trăiască toți ! răspunse Losurdo rîzînd, și era greu de închipuit un răspuns mai prudent, dar n-a fost luat în seamă.

— Scrie ! spuse omulețul către Filippo il Bello : „liberal".

— Trăiască guvernul! a strigat Uliva, plin de bunăvoință.

— Care guvern? l-a întrebat curios Filippo il Bello.

Uliva nu auzise niciodată că ar fi existat diferite guverne, dar din politețe a răspuns:

— Guvernul legal!

— Scrie! făcu atunci burtosul către cantonier: „perfid".

Pilato a voit să profite, și cînd i-a venit rîndul, a strigat și el:

— Trăiască guvernul!

— Care guvern? l-a întrebat Filippo il Bello, cuprins de spaimă.

— Guvernul ilegal!

— Scrie! ordonă burtosul către cantonier: „șmecher".

În sfîrșit, nimeni nu reușise să nimerească răspunsul satisfăcător. Pe măsură ce răspunsurile nesatisfăcătoare creșteau, libertatea de alegere se restrîngea pentru noi care mai rămîneam de examinat. Dar lucrul într-adevăr important și care rămînea nelămurit, era să știm dacă răspunzînd nesatisfăcător trebuia să plătim ceva și cît anume. Singur Berardo se arăta că nu e îngrijorat de asta și se distra sfătuindu-i pe prietenii lui tineri să dea răspunsuri obraznice cu jos! și nu cu: trăiască!

— Jos banca! a strigat Venerdí Santo.

— Ce bancă? l-a întrebat Filippo il Bello.

— Nu-i decît una singură și dă bani doar lui Impresario! a răspuns Venerdí, care era bine informat.

— Scrie! făcu omulețul către cantonier: „comunist".

De asemenea a fost trecut, „comunist", și Gasparone care, la întrebarea: cine să trăiască! — a răspuns:

— Jos Torlonia!

În schimb Palummo a fost trecut ca socialist pentru că a răspuns foarte politicos:

— Trăiască săracii!

În clipa aceea apăru din cealaltă parte a pieței Maria Rosa, mama lui Berardo, pe care o văzusem coborînd ulița și intrînd în casa Mariei Grazia, care e în capătul povîrnișului din spatele bisericii.

— Berardo! Unde-i Berardo? striga bătrîna. Știți ce-au făcut bandiții ăștia din casele voastre? Știți ce-au făcut cu femeile voastre? Și bărbații noștri? Unde-s bărbații noștri? Unde-i Berardo?

Berardo a înțeles îndată, sau cel puțin așa părea, și dintr-un salt a fost lîngă Filippo il Bello, care pălise de teamă, l-a prins de guler, l-a scuipat în față, apoi l-a întrebat:

— Unde-i Elvira? Ce i-ai făcut Elvirei?

Bătrîna Maria Rosa ajunsese pînă în pragul bisericii și îngenunchind începuse să strige:

— Sfîntă Fecioară! Apără-ne tu, scapă-ne tu, fiindcă bărbații noștri nu-s buni de nimic.

Bătrîna nu terminase bine rugăciunea, că o bătaie a clopotului celui mare ne făcu pe toți să ne uităm spre clopotniță.

Lîngă clopotul cel mare am văzut cu toții o apariție ciudată: fantoma unei femei tinere, înaltă, firavă, cu fața albă ca zăpada, și cu mîinile

împreunate pe piept. Tuturora ni s-a tăiat respirația o clipă. Apariția a dispărut după aceea.

— Fecioara! Fecioara!... începu să strige Fillippo il Bello cuprins de o spaimă neașteptată.

— Fecioara! Fecioara!... au început să urle și ceilalți oameni în cămăși negre, cuprinși de aceeași teamă.

Careul s-a desfăcut și milițienii au început să alerge către camioanele lăsate la intrarea în sat, și o dată cu ei, și omulețul legii.

Am auzit de departe zumzetul motoarelor. Apoi am văzut camioanele coborînd colina în mare viteză, cu farurile aprinse. N-am izbutit să numărăm cîte fuseseră. Era un șir lung.

La poalele colinei, la ultima cotitură înainte de a intra în șoseaua națională, am văzut procesiunea camioanelor oprindu-se deodată. Halta a durat mai mult de-o jumătate de oră.

— De ce s-or fi oprit? Or fi voind să se-ntoarcă? l-am întrebat pe Berardo.

— Poate Scarpone să știe de ce s-or fi oprit... mi-a răspuns el rîzînd.

(A doua zi am aflat că halta camioanelor la poalele colinei fusese provocată de răsturnarea primului camion care nu izbutise să ocolească un trunchi de copac pus de-a curmezișul șoselei. Au fost mai mulți răniți, printre care și omulețul cu eșarfă tricoloră.)

Cînd au pornit camioanele din nou, se făcuse noapte de-a binelea.

— Ce zici? Să mergem la culcare, sau mai bine așteptăm puțin și batem din nou drumul spre cîmp? l-am întrebat pe Berardo.

— Mai întîi de toate eu zic că-i mai bine să vedem cine e în clopotniță! mi-a răspuns Berardo.

Într-adevăr, Berardo credea în diavol, dar nu și în Sfînta Fecioară. Într-o apariție a diavolului ar fi crezut fără doar și poate, dar nu și-ntr-o apariție a Sfintei Fecioare! Ne-am urcat în clopotniță, și spre uimirea noastră, am dat de nevastă-mea și de Elvira. Fata mai era leșinată și n-am reușit s-o facem să-și vină în fire.

Ce era de făcut? Fără îndoială că nu puteam aștepta acolo sus, pînă se lumina de ziuă; dar nu era nici treabă ușoară s-o coborîm, pe întuneric, pe scărița-prepeleag a colpotniței, eu, coborînd înainte, ținînd-o de picioare, iar Berardo în urmă, ținînd-o de umeri.

Cu chiu cu vai ne-am dat jos, în piață; Elvirei însă nu-i era mai bine. Nu răspundea la întrebări și nu se putea ține pe picioare. Eu am fost — n-o tăgăduiesc! — cel care l-am sfătuit pe Berardo:

— Ascultă! Dacă ai dus-o pînă aici, poți s-o duci și mai departe.

A ridicat-o pe brațe, și cu ușurința și sprinteneala unui păstor care duce o mielușică, a dispărut în întuneric către casa ei.

VI

A doua zi dimineața a venit la mine Maria Rosa, mama lui Berardo.

— Nu l-ai văzut pe fiu-meu ? m-a întrebat. A dormit la tine ? N-am închis un ochi tot așteptîndu-l.

Cuvintele ei m-au mirat foarte mult, dar nu i-am spus bătrînei ce gîndeam.

Biata bătrînă a urcat cu greu din nou toată ulița și-am văzut-o apărînd la poarta lui Scarpone, ca să-l întrebe și pe el dacă nu-l văzuse pe Berardo.

Mai tîrziu, cînd tocmai puneam samarul pe măgar, Maria Rosa a trecut din nou prin fața ușii mele și, voind să-și dezvinovățească feciorul, mi-a spus :

— Știi, Berardo nu e rău ; dar s-a născut, bietul de el, într-o zodie rea ! Ehe ! Ce soartă vitregă i-a fost dat să aibă bietul meu băiat !

Îndreptîndu-mă însă spre cîmp, cotind cu măgarul pe după clopotniță, m-am întîlnit chiar cu Berardo.

— Tocmai veneam la tine, mi-a spus cu o voce într-adevăr ciudată și nemaiauzită, fără să se uite la mine. Aș vrea să-ți vorbesc.

— Maică-ta umblă din casă în casă și te caută, i-am spus eu, supărat, și împingînd măgarul înainte, căci dădea semne de nerăbdare.

Dar Berardo nu a ținut seama de asta și a început să meargă alături de mine, ghicind din tonul vocii mele că știam tot.

— Nu trebuie să te mînii, mi-a spus pe neașteptate. Ceea ce s-a întîmplat, trebuia să se întîmple.

— Mi se pare, i-am atras eu atenția, întrerupîndu-l, mi se pare că prea te încrezi în soarta ta.

— Nu-i adevărat ! a protestat cu tărie, strîngîndu-mă de braț. Știi că nu-i adevărat ! Știi că n-am dus de loc viață ușoară ! Știi că nu mi-a păsat vreodată de asta !

Și după o clipă de tăcere a adăugat aproape în șoaptă, dar hotărît :

— Da' acum, mai puțin ca niciodată, nu-s resemnat.

— Ce-ai de gînd să faci ? l-am întrebat atunci.

— Am să mă căsătoresc, mi-a răspuns ; dar mai înainte de toate, și cît mai repede, trebuie să-mi fac și eu un rost, trebuie cît mai repede să am și eu pămîntul meu. Cred că ești și tu de părerea mea.

— Deh ! Nu-i chiar atît de ușor astăzi să ai petecul tău de pămînt, i-am atras eu atenția. Ar trebui să știi și tu asta, Berardo, că nu-i ușor ! Ai încercat doar de cîteva ori și nu ți-a mers.

— Am să mai încerc ! mi-a răspuns cu hotărîre și încredere neobișnuită. Am să mai încerc și ai să vezi că de data asta am să izbutesc. Acum nu mai e vorba doar de mine ; acum nu mai este în joc doar viața mea ! Și simt în mine o putere de zece ori mai mare. Ai să vezi !

Nu depinde numai de putere, mă bătea gîndul să-i spun, nu depinde numai de voință, nu depinde numai de faptul că ai nevoie de petecul tău de

pămînt, la Fontamara! Dar privindu-l deodată în față, cum nu făcusem încă în dimineța aceea, mi s-a făcut de el o milă nemărginită. De parcă i-aș fi văzut, așa, într-o clipă, tot viitorul trist! Eram atît de amărît încît am căutat să-mi ascund tulburarea de neînțeles care mă cuprinsese.

— Să-ți ajute Dumnezeu, Berardo! am îngăimat eu; nu pot să-ți spun altceva decît să-ți ajute Dumnezeu!

Dar probabil că și-a dat seama de tulburarea mea fiindcă părea chiar și el mișcat. Mi-a dat grăbit bună ziua și s-a întors să-și ia sapa.

Toată ziua nu m-am gîndit la altceva decît la Berardo și la dorința sa arzătoare de a avea o bucată de pămînt, fără de care — mîndru cum era — nici nu se gîndea să se căsătorească cu Elvira, cu toate că acum ar fi trebuit s-o ia de nevastă. Ca să poți înțelege felul ăsta de a judeca, trebuie să ții seamă de starea nenorocită a celor fără pămînt, din ultima vreme, din regiunea noastră. La Fontamara, ca și în satele vecine, cea mai mare parte a țăranilor sînt mici proprietari sau arendași, ba chiar și amîndouă lucrurile împreună. Numărul celor fără pămînt este mic. Țăranul fără pămînt e disprețuit și rău văzut de toată lumea, și asta fiindcă datorită prețului scăzut al pămîntului, țăranul care odinioară nu izbutea să aibă petecul lui de pămînt, era socotit om slab, prost, nevolnic. Și, cîndva, asta era în multe cazuri întotdeauna adevărat; în ultima vreme însă, lucrurile se schimbaseră. Prin părțile noastre nu se mai văzuse ca micii proprietari să-și mărească petecele de pămînt, și nici muncitorii cu ziua să-și cumpere pămînt; ba dimpotrivă, se întîmplase chiar ca vreunul din micii proprietari să decadă și să ajungă în rîndul țăranilor. Dacă timpurile, totuși, se schimbaseră, felul de a judeca însă, rămăsese cel vechi, și țăranul fără pămînt era foarte disprețuit.

E-adevărat că Berardo, în multe privințe, era un altfel de țăran, și nimeni nu îndrăznea să-l privească de sus, și asta fiindcă sărăcia lui nu i se trăgea din lene sau din nepricepere, ci din nenorociri, sau că așa îi era soarta. Totuși, el, care de obicei se arăta a fi om curajos și mîndru, la gîndul de a se căsători, fără să aibă petecul lui de pămînt, cu o fată cu însușirile Elvirei, socotea că ar fi fost josnic din partea lui că — ce mai! — ar fi fost nedemn!

Toată ziua, în vreme ce coseam fînul de pe fîneața lui don Carlo Magna, nu m-am gîndit la altceva decît la situația tristă și grea a Elvirei, și m-am convins că singura ieșire nu putea fi decît în a-i găsi lui Berardo vreo muncă grea la oraș, pentru cinci sau șase luni, una din muncile acelea pe care orășenii nu vor să le facă, dar care sînt plătite mai bine decît muncile cîmpului. Și-apoi, strîngînd ban cu ban, cînd s-ar fi întors ar fi putut să-și cumpere ceva pămînt. Dar cui să te adresezi să-ți dea un sfat bun, fără să riști alte înșelăciuni și batjocuri? La preot — nu, la patron — nu, la avocat — nu! Faptele întîmplate de curînd ne descurajaseră foarte mult. Nici măcar Baldissera nu ne era de folos. Dintre toți el era cel mai tulburat de toate nenorocirile care se întîm-

plaseră în ultima vreme. Vechea lume bine-crescută în care continuase să creadă — murise, şi, în locul ei, acum, apăruse alta, care se deda la tot felul de nelegiuiri, cu totul de neînţeles.

Gărzile fasciste veniseră la Fontamara şi batjocoriseră cîteva femei ; asta fusese o samavolnicie dezgustătoare, cu toate că, luată în sine, era foarte de înţeles. Dar o făcuseră în numele legii, şi în prezenţa unui comisar de poliţie, şi asta nu mai era de înţeles.

La Fucino, preţul arenzilor micilor arendaşi fusese urcat, iar cel al marilor arendaşi — scăzut, şi asta era, ca să spun aşa, firesc. Dar propunerea o făcuse reprezentantul micilor arendaşi, şi asta nu mai era de loc firesc.

După cum se spunea, aşa-zişii fascişti bătuseră, răniseră, ba chiar şi uciseseră, în mai multe rînduri, oameni împotriva cărora justiţia nu avea nimic de spus, ci numai aşa, fiindcă îi dăduseră de furcă lui Impresario — să zic că şi asta mai putea să pară firesc. Dar bătăuşii şi ucigaşii fuseseră răsplătiţi de autorităţi, şi asta nu mai era de înţeles. În sfîrşit, se poate spune că toate nedreptăţile care de cîtva timp se abătuseră asupra noastră, luate în parte, nu erau lucruri noi, şi că mai puteau fi găsite ca ele alte multe exemple în trecut. Dar felul cum se abăteau asupra noastră era nou şi nefiresc, şi nu izbuteam să-i găsim vreo explicaţie.

Pe puţinul grîu care ar fi trebuit — după strîngerea recoltei, atunci în curs — să intre la Fontamara, a pus mîna Impresario ; încă din luna mai, cînd era verde, la o sută douăzeci de lire chintalul. Nouă ni s-a părut că era un chilipir care nu trebuia să ne scape, ba chiar ne-am şi mirat că Impresario, care de obicei era foarte prevăzător, avusese curajul să cumpere grîul în luna mai, cînd nimeni nu poate să prevadă încă preţul pieţei. Numai că noi aveam nevoie de bani şi, fără să ne gîndim prea mult, am vîndut grîul încă verde, şi la fel au făcut şi ţăranii din satele vecine. În timpul secerişului am descoperit însă taina : guvernul a făcut o lege specială în favoarea grîului nostru şi preţul lui a urcat deodată de la o sută douăzeci la o sută şaptezeci de lire chintalul. Fără îndoială că Impresario trebuie să fi aflat de lege încă din luna mai. Aşa că el a cîştigat fără să-şi dea vreo osteneală cincizeci de lire la fiecare chintal de grîu de-al nostru, mai înainte chiar de-a fi fost recoltat.

În felul ăsta tot cîştigul culturii grîului nostru a mers la Impresario. Tot cîştigul aratului, plivitului, secerişului, treierişului, tot cîştigul unui an de muncă, de sudoare, de dureri, de suferinţă, s-a dus la acel străin care nu avea nici în clin nici în mînecă cu pămîntul. Ţăranii arau, grăpau, săpau, secerau, treierau, şi cînd totul era gata, venea un străin şi strîngea cîştigul.

Cine putea să se împotrivească ? Nu puteai nici măcar să te împotriveşti. Totul era legal. Numai împotrivirea noastră ar fi fost ilegală.

De cîtva timp, toate jafurile împotriva ţăranilor erau legale. Cînd nu ajungeau legile vechi, erau făcute legi noi.

— Nu rămîn aici ! îmi repeta Berardo mîhnit. Trebuie să plec. Da' unde ?

Fiecare îşi dădea seama că Berardo suferea. Nu mai era omul de altă dată, nu mai glumea, nu

mai rîdea, fugea de prieteni. Fiecare își dădea seama că Berardo avea în inimă un ghimpe și că inima îi sîngera.

— Singur don Circostanza poate să te ajute, n-am avut eu încotro și i-am spus. Are multe legături.

Berardo, Scarpone și cu mine aveam de încasat ceva bani de la don Circostanza pentru munca de replantare a cîtorva butuci de viță într-o vie bătrînă în spatele cimitirului, care fusese smulsă pe jumătate de o inundație, cu un an în urmă. Într-o duminică dimineața ne-am dus la el ca să ne dea banii care ni se cuveneau, și cu prilejul ăsta Berardo să-i ceară un sfat și să-l ajute să găsească de lucru la oraș.

— Numai Prietenul Poporului poate să te ajute! i-am spus lui Berardo.

Don Circostanza ne-a strîns mîna și ne-a poftit prietenește să luăm loc.

— Cîte zile vă datorez ? ne-a întrebat.

Berardo trebuia să aibă cincisprezece zile, Raffaele și cu mine cîte douăsprezece ; pentru un om învățat ca don Circostanza nu era o socoteală greu de făcut. Dar Prietenul Poporului se întunecă la față pe neașteptate. A rămas cîteva minute fără să spună ceva. Apoi a străbătut biroul încoace și-ncolo, de vreo două trei ori ; s-a uitat pe fereastră și a tras cu urechea la gaura cheii, ca să audă dacă nu ascultă cineva. După asta s-a apropiat de noi și ne-a spus în șoaptă :

— E groaznic ! Nu vă puteți închipui cum ne persecută guvernul. În fiecare zi guvernul născocește o lege nouă împotriva noastră. Nu mai sîntem stăpîni nici măcar pe banii noștri.

Vorbele astea ne-au mișcat într-o oarecare măsură. Guvernul a început, așadar, să-i persecute și pe boieri ?!

— Nu trebuie decît ca domnia-voastră să spuneți o vorbă, i-a spus Berardo pe un ton de care de cîtva timp se lepădase, și toți țăranii or să se răscoale !

— Nu-i vorba de asta, ne-a spus don Circostanza speriat, ci de o samavolnicie mai teribilă. Uitați-vă ! Colo sînt cele trei plicuri pe care le pregătisem pentru voi. Unul de fiecare, cu banii socotiți după cum ne înțelesesem.

Pe masă se aflau într-adevăr trei plicuri.

— Pregătisem totul, a continuat el, după cum ne-a fost învoiala. Nu reținusem o singură centimă. Mă credeți ?

De ce nu l-am fi crezut ?

Și ne-a mai strîns o dată mîna, cu recunoștință.

— Ei bine, a reluat don Circostanza, am primit noul contract de muncă pentru muncitorii agricoli din provincia noastră. A fost pentru mine o lovitură neașteptată și groaznică. Citiți cu ochii voștri.

Am luat cu neîncredere un ziar pe care don Circostanza mi l-a întins, și pentru că stăruia, am citit cîteva rînduri însemnate cu creion roșu. După cele scrise, salariul curent al muncitorilor agricoli era redus cu patruzeci la sută pentru bărbații de la 19 la 60 de ani, adică pentru noi.

— Nu-i ciudat ? Spuneţi-mi : nu-i groaznic ? m-a întrerupt don Circostanza. Poţi continua, mi-a zis el, nu-i totul !

În continuare am citit că muncile de îmbunătăţire, noile plantaţii, sau replantaţii de vii, de livezi de măslini şi de livezi de pomi fructiferi, săpatul gropilor de gunoi, umplerea lor, curăţitul şi săpatul şanţurilor, smulgerea buruienilor, croirea de noi drumuri, toate au un caracter extraordinar, în scopul combaterii şomajului, şi că deci vor trebui să fie plătite cu salarii inferioare faţă de cele stabilite, cu o reducere pînă la douăzeci şi cinci la sută.

— Nu-i aşa că este de nesuportat ? a reluat vorba avocatul. De unde pînă unde se bagă legea între patroni şi ţărani ? S-a dus cu libertatea noastră !

Înşelătoria era vădită. Era vorba de o nouă născocire pentru a ne jefui în numele legii. Don Circostanza a fost întotdeauna meşter în asemenea şiretlicuri. Printre altele, avea şiretenia să răscumpere de la o tarabă din oraş poliţele neexigibile, la o treime sau la un sfert din valoarea lor, şi le sconta la ţăranii datori cu zile lucrătoare ; în felul ăsta ei trudeau fără salariu, iar el scăpa ieftin. De-asta, în ziua aceea, mai înainte de a intra în biroul său, am stat şi am chibzuit. Ne-am întrebat :

— Nici unul din noi nu are de protestat vreo poliţă cît de mititică ? Vreo poliţă uitată ?

Nici unul. Dar de data asta înşelătoria era alta.

— Acolo sînt trei plicuri, a spus Berardo cu simplitate ; noi le luăm şi totul este în regulă.

Şi Berardo a dat să-şi ia plicul lui. Dar don Circostanza, care se aştepta la asta, l-a oprit din mişcare.

— Ce ? a început să strige schimbînd tonul şi înfăţişarea. În casa mea astfel de samavolnicii ?

Am sărit îndată, ca nu cumva Berardo să-şi dea în petec.

— Nu e nici o samavolnicie, am spus eu. Am lucrat pentru o anumită plată şi un anumit număr de zile. Nu-i greu de făcut socoteala de cît trebuie să primim, şi rămînem prieteni ca mai înainte.

— Şi legea ? a început din nou să ţipe la mine avocatul. Cu legea ce faceţi ? Ştiţi voi ce pedepse îşi atrage acela care calcă astfel de legi ? Nu ştiţi, fiindcă sînteţi nişte inculţi ! Dar eu ştiu ! Nu vreau să intru la închisoare din cauza voastră.

— Legea lui Moise spune să nu furi ! am adăugat eu.

— Legea lui Moise e bună la tribunalul lui Dumnezeu ! mi-a ripostat don Circostanza. Aici, pe pămînt, porunceşte legea guvernului ! De altminteri nu eu sînt cel care trebuie să am grijă ca legea să fie respectată. Dacă nu vă lăsaţi convinşi cu binele, nu-mi rămîne altceva de făcut decît să chem carabinierii !

Acest ultim cuvînt a avut un efect ciudat, şi însuşi don Circostanza mi s-a părut că a regretat îndată după ce l-a rostit. Pentru Berardo a însemnat ca o lovitură de bici primită în faţă, încît l-a făcut să sară în picioare, dar eu m-am apropiat de el şi a înţeles, aşezîndu-se la loc. Se aşternuse o tăcere stînjenitoare.

— N-aş vrea să mă fi înţeles greşit, bolborosi avocatul. Şi viaţa mea e grea.

S-ar fi putut chiar să fi spus adevărul. Pe un perete al biroului era o fotografie mare a băiatului lui mort în război, şi alături de ea, aceea a soţiei internată la un ospiciu. Privindu-l se vedea că don Circostanza nu mai era omul norocos şi vesel de altă dată ; dar ăsta era un motiv ca să nu ne chinuie pe noi, care eram cu mult mai nenorociţi decît el ?

— Cînd îi merge prost păstorului, şi oilor le merge prost ! a adăogat el, de parcă ar fi răspuns gîndurilor noastre.

Berardo arăta ca un om în lanţuri, care se zbate, se svîrcoleşte, dar nu poate şi nici măcar nu vrea să scape de ele. Părea foarte umilit şi descurajat, şi nu îndrăznea să privească spre Scarpone.

— Cît face ? a întrebat Berardo printre dinţi.

Don Circostanza a fost foarte uimit văzînd că Berardo se potolise pe neaşteptate, şi bătîndu-l pe umăr, îi spuse :

— Dacă ai fi avut întotdeauna acelaşi bun-simţ ca acum — şi asta nu o lua drept dojană, Berardo ! — situaţia ta s-ar fi îmbunătăţit de mult !

S-a dus la birou, a luat plicul lui Berardo şi a scos din el banii. A luat apoi o hîrtie şi un creion şi a început să mormăie socotelile :

— După lege, a spus avocatul, mai întîi de toate trebuie să reţin patruzeci la sută. Din suma care rămîne, trebuie să mai reţin — tot după lege — douăzeci şi cinci la sută pentru combaterea şomajului. Rămîn deci lui Berardo treizeci şi opt

de lire. Dragă Berardo, îmi pare rău, dar vina o poartă guvernul !

Cincisprezece zile de muncă grea îi aduseseră aşadar nenorocita sumă de treizeci şi opt de lire !

Pe urmă don Circostanza a luat plicul meu şi a scos din el banii. Apoi pe plic a început să mîzgălească socotelile sale : îmi rămîneau treizeci şi patru de lire.

Aceeaşi operaţie ciudată a repetat-o şi pe plicul lui Scarpone.

Treizeci şi patru de lire pentru douăsprezece zile de trudă ! Plata aceea era atît de ridicolă încît părea că-i o glumă. Mai merită, mă gîndeam eu, mai merită să continui să sapi pămîntul, ca pe urmă să fii batjocorit în felul ăsta ? Berardo tăcea şi se gîndea cu siguranţă la altceva, iar Scarpone se uita la el ca unul care nu-şi crede propriilor săi ochi : era atît de uimit de atitudinea lui Berardo încît nu mai avea timp să se supere pe don Circostanza.

În continuarea mărinimiei sale, şi ca să ne arate că nu ne purta nici un pic de ură, don Circostanza a chemat servitoarea şi ne-a cinstit cu un pahar de vin.

(Pe care noi, din păcate, l-am băut.) În clipa plecării, i-am făcut semn lui Berardo să rămînă, aşa cum ne înţelesesem.

— Aş vrea să vă vorbesc, i-a spus Berardo avocatului, în vreme ce eram conduşi spre uşă. Aş avea nevoie de un sfat.

I-am făgăduit că-l aşteptăm în stradă, şi l-am tras după mine pe Scarpone, care, prespunînd, ba

chiar crezînd că Berardo e gata să se căiască, voia să rămînă cu el ca să-i dea o mînă de ajutor.

— Berardo nu mai e un băieţaş, i-am spus lui Scarpone pe un ton dojenitor. Şi-apoi e timpul ca şi el să gîndească singur la faptele lui.

— Parcă vouă celorlalţi care aţi gîndit întotdeauna la faptele voastre, vă este tare bine! mi-a răspuns Scarpone dispreţuitor.

În stradă l-am găsit pe Baldovino Sciarappa care îşi ocăra în gura mare nevasta, făcînd-o vinovată de toată nenorocirea gospodăriei lor, şi biata femeie îl ruga să tacă şi să amîne discuţia, învinuirile, înghiontirile, pentru mai tîrziu, cînd vor fi acasă; numai că vorbele ei îl întărîtau şi mai mult pe bărbat.

Baldovino luase în arendă un petec de pămînt de la don Carlo Magna, şi-n ziua aceea plătise arenda; dar, spre marea lui uimire, coana Clorinda găsise că-i prea puţin cît dă, deoarece cu un an în urmă, o dată cu arenda, nevasta lui Baldovino îi adusese plocon şi douăzeci şi patru de ouă, şi, în baza legii obişnuinţei, cucoana pretindea să primească, o dată cu arenda în bani, şi cele douăzeci şi patru de ouă. La drept vorbind, ideea nefericită de a-i duce ploconul, cu un an în urmă, fusese chiar a lui Baldovino, ploconul însă fusese dus de nevastă-sa, care nu spusese că era vorba doar de un plocon unic şi neobişnuit. Deci, judeca Baldovino, vina era a nevesti-si. De aceea, pentru anul în curs, apoi pentru anul următor, apoi pentru anii următori, cît ar fi trăit Baldovino, şi după moartea lui, cît ar fi trăit fecioru-său, în baza legii obişnuinţei, în fiece

an cucoana ar fi continuat să pretindă cele douăzeci şi patru de ouă.

Ce mai, un fapt era limpede: în fiecare zi ieşeau legi noi în favoarea stăpînilor; iar dintre legile vechi, nu erau desfiinţate decît acelea care erau în favoarea ţăranilor, pe cînd celelalte rămîneau. Mai exista ceva şi mai al dracului: ţinîndu-se de un vechi obicei, coana Clorinda, ca şi alţi proprietari bătrîni, avea în bucătărie un inel de lemn cu care măsura mărimea ouălor pe care arendaşii i le aduceau plocon, şi nu primea niciodată ouăle care, fiind mai mici, treceau prin inel. Mai trebuie spus că inelul ăsta era dintr-o vreme cînd găinile — nu se ştie de ce! — făceau ouă mult mai mari, şi de-aceea cucoana respingea din ce în ce mai des ouăle mici şi cerea înlocuirea lor. Dar ce vină aveau ţăranii dacă găinile nu voiau să mai facă ouă mari? Şi, oricum, era vorba de ouă primite în dar!...

Berardo ne-a ajuns pe drum şi era destul de mulţumit, şi avea în mînă o scrisoare.

— Mi-a făgăduit că mă ajută, ne-a spus. A scris numaidecît pentru mine unui prieten de-al său de la Roma.

— Aha! Te încrezi în făgăduiala Prietenului Poporului? l-a întrebat Scarpone, rîzînd batjocoritor.

— Nu, i-a răspuns Berardo. Dar cred că don Circostanza are tot interesul, ca să scape văzîndu-mă aranjat în vreun fel.

Cu toate astea Berardo era uşor de înşelat şi l-am văzut zîmbind din nou, zîmbind şi glumind. În seara aceea, după o lungă lipsă a apărut din

nou pentru cîteva clipe în cîrciuma Mariettei ; dar, din nenorocire, a intrat tocmai cînd Americo vorbea de Elvira, nespunînd desigur nimic rău de ea, dar, în sfîrșit, vorbea de ea. Berardo, politicos, de parcă și-ar fi amintit de o treabă pe care voia s-o pună în ordine, l-a chemat pe Americo în spatele cîrciumei, în grădina de zarzavat ; puțin după aceea l-a adus înapoi înăuntru, că-i sîngerau o ureche și gura, și a rugat-o pe Marietta să-l spele cu grijă cu apă rece și oțet.

În zilele acelea, Teofilo paracliserul, făcuse o colectă pentru ca don Abbacchio să vină și să slujească o liturghie pentru popor, la Fontamara. S-au adunat vreo zece lire, dar don Abbacchio a răspuns că prețul liturghiilor se urcase și că nu vine dacă nu i se trimit cel puțin încă zece lire. Cu mare greutate s-au mai strîns centimă cu centimă și celelalte zece lire, împreună cu cîteva înjurături, și într-o duminică dimineață don Abbacchio a venit pentru slujbă.

Ca să-i atragă și pe bărbați, a dat de știre că, în predică, va vorbi despre San Giuseppe da Copertino. Într-adevăr, biserica era plină ; și cînd Berardo a auzit de ce predică era vorba, a venit și el. Biserica părea foarte mică și cu tencuiala sărită în multe locuri, de cînd trăseseră cu armele prin fereastra mare a fațadei, oamenii în cămăși negre. Singurul lucru într-adevăr frumos era icoana Euharistiei, de pe altar : Isus ținea în mînă o pîinișoară de făină albă și spunea : *Acesta este trupul meu.* Pîinea albă este trupul meu ! Pîinea albă este fiul lui Dumnezeu ! Pîinea albă este adevărul și viața. Isus nu făcea aluzie nici la mămăliga pe care o mănîncă țăranii, nici la surogatul de pîine, fără gust, care este ostia preoților. Isus ținea în mînă o bucată de pîine adevărată, albă, și spunea : *Aceasta de-aici* (pîinea albă) *este trupul meu !* Adică, Dumnezeu, adevărul, viața. Și voia să spună : cine are pîine albă, mă are pe mine (pe Dumnezeu). Cine nu are pîine albă, cine are doar mămăligă, este în afara grației lui Dumnezeu, nu cunoaște adevărul, nu are viață ! Ca și porcii, ca și măgarii, ca și caprele, se hrănește cu impurități. Pentru cine nu are pîine albă, pentru cine nu are decît mămăligă, este ca și cum Cristos nu ar fi fost niciodată, ca și cum mîntuirea nu s-ar fi înfăptuit niciodată. Ca și cum Cristos ar trebui să mai vină o dată. Și cum să nu ne gîndim la grîul nostru, cultivat cu atîta trudă, și acaparat de Bancă, încă din luna mai, cînd era încă verde, dacă a fost revîndut apoi la un preț foarte mare ? Noi l-am cultivat cu sudoarea noastră, dar nu noi l-am mîncat. Noi am mîncat mămăliga ! Cu toate astea, cînd Cristos spune din altar : *Acesta este trupul meu,* nu ne arată o bucată de mămăligă, ci o pîinișoară de făină albă, frumoasă și aurită !

Și rugămintea din *Pater noster : „Dă-ne astăzi pîinea noastră cea de toate zilele“*, nu se referă cu siguranță la mămăligă, ci la pîine de grîu. Și pîinea din cîntecul jurămîntului :

O, vie Pîine a cerului...

nu e mămăligă, ci pîine de grîu.

Cînd don Abbacchio a ajuns la citirea *Evangheliei,* s-a întors către noi și ne-a ținut o mică

predică despre San Giuseppe da Copertino. Cunoșteam povestea sfîntului, dar ne plăcea s-o ascultăm mereu. Așadar, sfîntul ăsta era un țăran care s-a făcut călugăr, dar care nu a izbutit niciodată să învețe latina; cînd ceilalți călugări spuneau psalmii, el făcea în cinstea Fecioarei Maria, — tumbe. Prea Sfînta Fecioară probabil că se veselea tare mult de acel spectacol nevinovat, și ca să-l încurajeze și să-l răsplătească, i-a dat darul levitației [1]. Din clipa aceea tumbele lui ajungeau fără greutate pînă în tavan. San Giuseppe da Copertino a murit la o vîrstă înaintată, după o viață de aspre privațiuni. Se povestește că, atunci cînd s-a înfățișat dinaintea tronului ceresc, Dumnezeu, care îl cunoștea după faimă, deoarece o auzise de multe ori pe Sfînta Fecioară vorbind despre el, și de aceea îl iubea, l-a îmbrățișat și i-a spus:

— Tot ceea ce vrei, îți stă la dispoziție! Nu te rușina și cere-mi ce dorești cel mai mult.

Bietul sfînt a rămas foarte tulburat de propunerea pe care i-o făcea Dumnezeu.

— Pot să cer orice lucru? a întrebat cu timiditate.

— Orice, i-a răspuns Tatăl Ceresc, ca să-i dea curaj. Aici, sus, în cer, eu poruncesc. Aici, sus, pot să fac ce vreau! Și eu te iubesc cu adevărat; orice îmi vei cere, îți voi dărui!

Dar San Giuseppe da Copertino nu îndrăznea să spună ce-ar dori să-i dăruiască. Se temea că

[1] Fenomen în practicele oculte prin care obiectele grele, chiar și ființele, devin ușoare și se ridică în aer.

dorințele sale necumpătate i-ar putea trezi mînia lui Dumnezeu. Numai după multe stăruințe din partea Domnului, și după ce și-a dat și cuvîntul de onoare că nu se va mînia, sfîntul a spus ceea ce dorea:

— Doamne, dăruiește-mi o bucată mare de pîine albă!

Dumnezeu și-a ținut cuvîntul dat și nu s-a mîniat, ci l-a îmbrățișat pe sfîntul țăran și, cuprins de emoție, a plîns împreună cu el. Apoi, cu vocea sa tunătoare, a chemat doisprezece îngeri cărora le-a poruncit să-l aprovizioneze pe San Giuseppe da Copertino în fiecare zi, de dimineața și pînă seara, pentru *„omnia saecula saeculorum"* [1], cu cea mai bună pîine albă care se coace în rai.

Aceasta este adevărata viață a lui San Giuseppe da Copertino, așa cum se povestește în satele noastre, din tată în fiu; cu toate că nimeni nu poate garanta dacă s-a întîmplat chiar așa. Dar era o poveste care, nouă, fontamarezilor, ne plăcea foarte mult și nu ne-am fi săturat niciodată s-o auzim. În schimb, don Abbacchio, s-a slujit de ea doar ca de un pretext, și apoi a început să ne dojenească pentru revolta și nesupunerea noastră, și să ne amenințe cu pedepsele lui Dumnezeu dacă nu ne vom cuminți. Noi am ascultat în tăcere, cum se ascultă de obicei asemenea îndemnuri stăruitoare, pînă cînd don Abbacchio a avut ideea nefericită să ne dojenească pînă și pentru neplata impozitelor.

[1] În vecii vecilor (lat.).

— Să plătim ! Mereu să plătim ! l-a întrerupt Berardo Viola, cu voce tare, și a ieșit din biserică. După el au ieșit, unul după altul, toți ceilalți bărbați, rămînînd în biserică doar femeile și copiii.

Don Abbacchio înțelegînd despre ce era vorba, a terminat slujba în grabă, și-a scos patrafirul și stiharul și a ieșit supărat din sacristie.

Nu era un om rău, ci slab, temător și, în chestiile serioase, lipsit de curaj. Era un păstor care n-ar fi fost în stare, desigur, să-și pună în joc viața pentru apărarea oilor sale împotriva lupilor, dar era destul de priceput în ale religiei ca să poată explica cum, Dumnezeu, de vreme ce a creat lupii, le-a dat și dreptul să sfîșie din cînd în cînd cîte o oaie. Mergeam la el să ne spovedim, dar știam, din experiență, că de la el nu puteam primi nici un ajutor sau vreun sfat în privința nenorocirilor care, din răutatea bogătanilor și a autorităților, se abăteau asupra noastră. Cum se spune ? „Ia aminte la ce zice popa, și nu la ce face !“ Așa că nici măcar în el nu puteam să ne încredem.

Don Abbacchio, ieșind din sacristie, s-a întîlnit cu Baldissera care stătea rezemat cu spinarea de zid și se freca încet (foarte încet, ca să nu bage lumea de seamă) ca să omoare păduchii pe care i-o fi avut din întîmplare.

— Ce mai faci ? l-a întrebat preotul, așa, ca să spună ceva.

— Bine, foarte bine ! i-a răspuns generalul, făcînd o plecăciune.

Însă de la grupul de bărbați care se aflau în mijlocul pieței și așteptau să iasă femeile din biserică, don Abbacchio a primit răspunsuri mai multe și mai puțin măgulitoare.

— Mi se pare că uitați, ne-a atras atenția preotul, pe ton aspru, că Dumnezeu a fost cel care a hotărît : îți vei cîștiga pîinea cu sudoarea frunții tale !

Prăpăditul don Abbacchio nu știa că, rostind acele cuvinte, intrase cu piciorul într-un viespar. Cinci sau șase oameni i-au răspuns deodată, pînă cînd vocea lui Berardo s-a ridicat deasupra celorlalți.

— Măcar, a spus Berardo, măcar să fi fost lumea orînduită după această maximă !

— De ce ? Găsești că nu-i așa ? l-a întrebat preotul, surprins.

— Măcar, a stăruit Berardo, măcar să-mi fi cîștigat pîinea cu sudoarea frunții mele ! De fapt eu îmi cîștig mai cu seamă pîinea acelora care nu muncesc !

— Chiar și fără să sapi pămîntul, a răspuns preotul, încurcat, poți să fii folositor societății !

— Cum zice maxima aia ? a continuat Berardo, încăpățînat. Zice : „vei cîștiga bucata ta de pîine !“ Nu zice cum se petrece într-adevăr : vei cîștiga macaroanele, cafeaua și lichiorurile lui Impresario !

— Eu mă ocup de religie și nu de politică, i-a ripostat preotul foarte plictisit, și a dat să plece.

Numai că Berardo l-a prins de un braț și l-a tras la loc, în rîsetele celor de față.

— Cum zice maxima aia ? l-a întrebat din nou Berardo. Zice : „cu sudoarea frunții tale“. Nu zice, cum se petrece într-adevăr : cu sîngele plămînilor tăi, cu măduva oaselor tale, cu viața ta !

— Dacă te-ai fi făcut călugăr, ai fi ajuns un predicator bun, i-a răspuns don Abbacchio, cu toată seriozitatea.

Datorită acelor cuvinte, rîsetele s-au potolit, și don Abbacchio a scăpat cu fața curată. Celui care a vrut să-i strîngă mîna, i-a întins două degete, iar cînd a plecat a dus la pălărie doar un singur deget.

— În anii îmbelșugați îi merge bine preotului, a încheiat Michele Zompa. Slujește liturghia, face slujba de trei zile, pe cea de nouă zile, botează, împărtășește, spovedește, te duce la cimitir, și, dacă e belșug, toate lucrurile merg bine, ca brînza rasă pe macaroane. Dar cînd e foamete, ce poate face un biet preot ?

Cînd e foamete, țăranii n-au avut întotdeauna decît o singură scăpare : să se mănînce între ei ! La Fontamara nu mai erau două familii care să trăiască în bună înțelegere. Erau de ajuns pricinile cele mai neînsemnate ca să se dezlănțuie certuri violente. Certurile începeau în timpul zilei, între femei și copii, și se ințețeau seara, cînd se întorceau bărbații. O dată era vorba de puțină drojdie împrumutată și nedată înapoi, altă dată de o cărămidă, sau de un butoiaș, sau de o bucată de tablă, sau de o bucată de scîndură, sau de o găină, sau de puține paie. Cînd există mizerie, motivele de ceartă se ivesc de douăsprezece ori pe zi. Dar pentru noi, motivul motivelor rămînea mereu apa pîrîului.

Cantonierii, pînă la urmă, terminaseră de săpat albia cea nouă și, în ziua împărțirii apei, toți țăranii din Fontamara, care erau interesați în problema irigației, se aflau la fața locului, plus Baldissera și obișnuiții pierde-vară.

În locul unde apa trebuia împărțită în două, s-au construit două obloane mari, în scopul de a reglementa partea de apă care trebuia să continue să curgă în albia cea veche, și partea care trebuia să ducă la Impresario, adică acele misterioase trei sferturi plus trei sferturi.

Încă de la început domnii și-au arătat gîndurile vrăjmașe. Într-adevăr, din capitală au sosit vreo sută de carabinieri care s-au aliniat pe marginea șoselei. O patrulă de carabinieri a venit spre noi, și cu lovituri de picior și îmbrînceli zdravene, ne-a îndepărtat de lîngă pîrîu, spre podgorii. Nu ne-am împotrivit pentru că nu mai văzusem niciodată un număr atît de mare de carabinieri.

— E război ! a spus Baldissera foarte impresionat.

— E război de-a binelea !

— Război împotriva țăranilor ! a adăogat Michele. Sîntem prea mulți.

Scarpone, disperat, îl căuta pe Berardo.

— Aici trebuie făcut ceva ! spunea el. Unde-i Berardo ? Nu l-a văzut careva pe Berardo ?

Lipsa lui Berardo deznădăjduia cu mult mai mult decît prezența acelor oameni înarmați.

Scarpone m-a luat deoparte. Aproape că avea lacrimi în ochi.

— Tu știi unde e Berardo, mi-a spus. Hai, spune-mi unde se află și trimit numaidecît să-l cheme. Într-o zi ca asta nu poate lipsi tocmai el.

Nu i-am spus adevărul.

— Nu știu, i-am răspuns. Zău, nu știu. Poate c-o să vină mai tîrziu.

Puțin după aceea au sosit două grupuri de milițieni, la fel cu aceia care au venit la Fontamara în seara examenului, și, în fine, în urma lor, onorata societate: Impresario, notarul, don Circostanza, faimosul omuleț cu eșarfa tricoloră pe burtă, don Cuccavario, don Ciccone, don Pomponio, preotul don Abbacchio, don Pelino și alți domni pe care nu-i cunoșteam, iar în urma tuturora, căutînd să se ascundă pe după ceilalți, Filippo il Bello și Innocenzo La Legge. Don Circostanza a venit de-a dreptul la noi, a dat mîna cu toți, și ne-a rugat să avem încredere în el, pentru binele nostru. Că ar fi făcut tot ce-i stătea în puteri în sprijinul nostru; dar nu ne-a ascuns spunîndu-ne că lupta noastră era ca și pierdută. Că am compromis-o chiar noi, cu ciudățeniile noastre.

— Unde-i Berardo? ne-a întrebat. Vă rog să-l țineți cît mai departe.

S-a hotărît apoi să alegem o comisie din bătrîni, care să fie de față la împărțirea apei. Din comisie au făcut parte Pilato, Losurdo și eu. Celorlalți țărani li s-a dat voie să se strîngă pe șosea, înapoia unui cordon de carabinieri.

Toți spectatorii aceia, atît de diferiți, așezați într-un spațiu atît de întins, și cu privirile pironite asupra aceluiași punct, te făceau să te gîndești la un circ în aer liber; sau, dacă te uitai bine la

fontamarezi și la carabinieri, la cercetările legale, acolo, pe loc, ale vreunei crime înfiorătoare: cadavrul trebuia să zacă între cele două obloane mari; dar întreaga scenă mai amintea și de ceremonia înălțării în cîmpia întinsă, a unei cruci noi: ceremonia unui calvar.

— Unde-i Berardo? m-a întrebat în șoaptă Filippo il Bello.

— Vine îndată! i-am răspuns eu, și l-am văzut pălind.

Notarul a înaintat spre noi și a dat citire învoielii încheiate între populația din Fontamara și Impresario, pentru împărțirea pîrîului.

— Acordul este foarte limpede, a spus el. Trei sferturi de apă vor curge în albia cea nouă pe care a săpat-o comuna, și celelalte trei sferturi de apă care rămîn, vor continua să curgă în albia cea veche.

— Nu-i așa! a strigat deodată, și pe drept, Pilato. Învoiala spune trei sferturi și trei sferturi. Nimic altceva. Deci, jumătate și jumătate. Adică, trei sferturi nouă și trei sferturi lui Impresario. La fel pentru fiecare.

— Ba nu! Ba nu! a început să strige Losurdo. Învoiala nu-i așa. Învoiala spune că noi trebuie să avem cele trei sferturi de apă, și restul, dacă mai există un rest, dar, dat fiindcă este puțină apă, și s-ar putea chiar să nu mai rămînă de loc, restul va curge la Impresario, și-n felul ăsta vom fi nedreptățiți.

— Trei sferturi și trei sferturi! Asta-i o născocire drăcească! am spus eu pierzîndu-mi răbdarea. Nu s-a auzit niciodată de-o asemenea ciudă-

ţenie. Adevărul este că apa e din Fontamara, şi că trebuie deci să rămînă la Fontamara.

Sătenii care se aflau în şosea, înconjuraţi de carabinieri, au priceput după gesturile şi strigătele noastre că împărţeala apei se făcea în paguba noastră, şi-au început să se frămînte. Scarpone mai ales, urla ca un disperat, şi o dată cu el grupul lui obişnuit de tineri smintiţi.

— Întrucît fontamarezii au o atitudine provocatoare şi chiar membrii comisiei de bătrîni nu se înţeleg nici măcar ei între ei, a spus Impresario, folosindu-mă de drepturile mele de şef al comunei, numesc ca reprezentanţi ai Fontamarei pe cavaler Pelino, decurion în miliţie, şi pe don Circostanza. Aveţi ceva împotrivă ? i-a întrebat pe domnii care erau în preajma lui.

— Măsura de prevedere e legală ! a declarat în numele nostru don Circostanza.

— Foarte legală ! au spus în cor ceilalţi.

— Deci, să ne vedem înainte de treabă ! a spus plictisit Impresario. N-am vreme de pierdut.

Neruşinarea lui întrecea orice margini ; el era tot : acuzat, acuzator, judecător, popor !

Şase carabinieri s-au aruncat asupra noastră şi, îmbrîncindu-ne, ne-au dus unde erau şi ceilalţi Fontamarezi, în vreme ce don Circostanza ne striga :

— Aveţi încredere în mine ! Staţi liniştiţi !

Din spatele cordonului de carabinieri puteam urmări doar cu greu ceea ce se petrecea lîngă pîrîu. La drept vorbind, asta nu mă supăra, pentru că în felul ăsta nu mai aveam nici o răspundere faţă de ceilalţi ţărani.

Nu vedeam bine, dar de pîrîu s-a apropiat mai întîi notarul, apoi un arhitect, apoi patru cantonieri cu lopeţi.

De cîteva ori i-am văzut pe don Pelino şi pe don Circostanza discutînd cu arhitectul.

Numai că dîmbul înalt al şoselei şi marea mulţime de carabinieri şi de autorităţi care-i înconjurau pe cei doi tehnicieni care trebuiau să reglementeze împărţirea apei, ne împiedicau să vedem în ce fel or să fie tălmăcite blestematele „trei sferturi şi trei sferturi". Totuşi, la vreo sută de metri mai încolo, unde albia veche a pîrîului făcea un cot, între grădina de zarzavat a lui Barletta şi cea a lui Papasisto, puteam să urmărim foarte bine în ce măsură apa noastră ar fi scăzut şi cîtă ne-ar fi rămas. Aşadar, toţi ochii erau îndreptaţi într-acolo. Căutam să ghicim, privind acolo, jos, ce hotărăsc la cîţiva paşi de noi, autorităţile şi reprezentanţii noştri.

Primul care ne-a atras atenţia că nivelul apei scădea, a fost Scarpone. Cu toate că nici unul din noi n-a presupus că volumul apei noastre va rămîne neatins, văzînd însă cum acolo, jos, în albia ei, nivelul apei scădea treptat, am început cu toţii să strigăm şi să blestemăm pe Impresario şi onorata societate. Nivelul apei noastre a scăzut treptat pînă la jumătatea albiei, dar nu s-a oprit.

— Hoţilor ! Hoţilor ! Hoţilor ! strigam noi. Multe femei au îngenunchiat şi-au început să urle, ridicînd pumnii la cer, cele mai groaznice blesteme care le veniseră în minte.

— Dar-ar Dumnezeu să piardă atîta sînge cîtă apă vor să ne fure !

— Fă-i, Doamne, să verse atîtea lacrimi cîtă apă vor să ne fure !

— Fă, Doamne, ca broaştele rîioase să se-mpuieze în burţile lor !

— Fă, Doamne, ca şerpi de apă să se-mpuieze în burţile lor !

— Dă, Doamne, ca nici unul din ei să n-ajungă să-şi vadă nevasta şi copiii !

Carabinierii care erau mai aproape şi auzeau bine cuvintele blestemelor, erau înspăimîntaţi şi se rugau de femei :

— De ajuns ! De ajuns ! Gata, acum !

Dar asta le-a întărîtat şi mai mult pe femei.

— Dar-ar Dumnezeu să crape de sete în deşert !

— Dar-ar Dumnezeu să piară în chinurile iadului !

— Isuse Cristoase, Iosife, sfîntă Anna, sfîntă Marie ! Fie-vă milă de sufletele noastre şi împliniţi-ne rugile !

Între timp nivelul apei noastre continuă să scadă, acolo, jos, în braţul albiei pe care noi o puteam controla. Pînă cînd din fundul albiei vechi au început să răsară de-a dreptul pietrele, muşchii şi ierburile. *„Consummatum est !“* [1] l-am auzit spunînd pe preotul don Abbacchio.

— Toată apa ! Toată apa ! Şi-au luat toată apa ! am început noi să strigăm. Scarpone şi Venerdí Santo, ajutaţi de alţi tineri, s-au aruncat asupra cordonului de carabinieri care ne păzeau pe şosea, iar aceştia se apărau cu patul puştii şi ne loveau ca nişte smintiţi, strigînd :

[1] Totul s-a sfîrşit (lat.).

— Înapoi ! Înapoi !

În toată învălmăşeala, don Circostanza izbuti cu mare greutate să se facă auzit :

— Potoliţi-vă ! Potoliţi-vă ! striga el. Sînt aici ca să vă apăr interesele ! Lăsaţi-mă pe mine ! Nu faceţi prostii ! Nu vă nenorociţi !

Don Circostanza a venit apoi către noi, pe dîmbul şoselei, şi ne-a ţinut unul din obişnuitele sale discursuri, iar noi, din păcate, l-am ascultat.

— Nu mai aveţi încredere în mine ? Iată de ce treburile voastre merg prost. Credeţi că vă salvaţi interesele cu ţipete şi violenţe ?

Apoi s-a întors spre Impresario şi i-a spus :

— Nemulţumirea acestor oameni e îndreptăţită ! Trebuie să găsim o cale de mijloc. Fontamarezii sînt oameni de treabă şi merită să fie respectaţi. Comuna a făcut cheltuieli cu săparea noului canal pentru cele două obloane. Ce s-a făcut, s-a făcut ! La fel a spus şi Cristos : *Quod factum est, factum est !*

— Vrei să-mi furi meseria ? l-a întrerupt don Abbacchio, rîzînd, şi, o dată cu el, rîzînd şi onorata societate.

— S-ar putea stabili un termen după care apa pîrîului să se întoarcă în întregime la Fontamara, a propus don Circostanza. Asta ar trebui să-i liniştească pe fontamarezi. Pierderea lor e legală, dar nu eternă. Să facă cineva o propunere.

— Cincizeci de ani ! a propus Impresario.

Propunerea aceea neruşinată am întîmpinat-o cu un urlet de indignare. Pînă şi cei care n-au auzit-o au strigat din răsputeri.

— Mai repede ne lăsăm cu toţii sugrumaţi! Mai repede intrăm cu toţii la ocnă! Hoţilor! Hoţilor! am început să strigăm din nou.

Don Circostanza a reuşit să restabilească liniştea, şi întorcîndu-se spre Impresario, i-a zis:

— Cincizeci de ani îs prea mulţi. Trebuie să fixăm un termen mai scurt.

— Patruzeci de ani! a propus don Abbacchio.

— Treizeci şi cinci de ani! a propus don Pelino.

— Douăzeci şi cinci de ani! a propus notarul.

Era o hărmălaie ca la circ. Fiecare propunere nouă era întîmpinată de strigăte de refuz. Şi cum se întîmplă întotdeauna, strigau chiar şi aceia care nu auzeau propunerile. Pe de altă parte, la ce-ţi folosea să le auzi? Fiecare vorbă a acestor domni, fiecare gest, mirosea a înşelătorie. Pînă la urmă a intrat în acţiune şi omuleţul cu eşarfă tricoloră, care a dat ordin carabinierilor să ne împingă şi mai departe. Nu a fost treabă uşoară pentru carabinieri, dar îmbrîncelile, izbiturile, loviturile de picioare pe care le primeam şi pe care le dădeam înapoi, ne-au făcut să pierdem din vedere ceea ce se petrecea alături, la obloane.

La un moment dat l-am văzut pe notar cu o foaie de hîrtie în mînă.

— Hîrtia! a strigat Scarpone, cu mînia celui care, în sfîrşit, a văzut înşelătoria cu propriii lui ochi.

Vederea lui Baldissera nu ajungea pînă acolo.

— A apărut hîrtia? a întrebat el îngrijorat. Atunci trădarea e ca şi împlinită.

I-am văzut pe onorabilii domni strîngîndu-se-n cerc pentru cîteva minute, în jurul hîrtiei, şi, în fine, schimbînd plecăciuni, strîngeri de mînă, felicitări; dar vocile lor nu ajungeau pînă la noi.

(Mai tîrziu ne-au spus că lipsa de apă va ţine zece *lustri*[1], şi că această propunere ar fi fost făcută în favoarea noastră de don Circostanza; dar nici unul din noi nu ştia cîte luni sau cîţi ani făceau zece lustri.)

---

[1] Spaţiu de cinci ani (antic.)

VII

La Fontamara s-a discutat mult căutînd să se ghicească cît timp însemnau zece lustri. Baldissera susținea că era vorba de zece secole.

— Nu s-ar putea să fie zece luni? și-a dat cu părerea Marietta. Dar nimeni n-a luat în seamă părerea ei.

În orice caz, pentru Fontamara, zece lustri însemnau foametea după scurt timp. La poalele colinei, cîmpurile și grădinile de zarzavat, părăsite de pîrîu, căpătau cu fiece zi o înfățișare tot mai tristă. Și, de parcă Dumnezeu s-ar fi înțeles cu Impresario, de la sfîrșitul lui mai nu mai plouase de loc.

Recolta se prăpădea treptat. În pămîntul uscat și însetat se deschideau crăpături largi. Văzute de departe, numai ogoarele cu porumb ale lui Pilato și ale Ranocchiei păreau neatinse, dar nu era decît amăgire; tulpina și frunzele porumbului crescuseră, dar știuleții rămăseseră rari și mici, cu grăunțe pipernicite, seci. Cel mult era bun de nutreț pentru vite. Și mai de plîns erau ogoarele lui Michele Zompa, ale lui Baldovino și ale mele, semănate cu fasole: numai că fasolea aducea cu iarba-cîinelui arsă de soare; peste grădinile de zarzavat ale lui Barletta, Venerdí Santo, Braciola, Papasisto părea să se fi revărsat un torent de lavă.

Pentru Fontamara asta însemna foamete, fiindcă produsele de pe celelalte cîteva pămînturi arendate de noi sau stăpînite, nu ne ajungeau de obicei decît pentru plata dărilor, arenzii și celorlalte cheltuieli, în vreme ce produsele ogoarelor irigate cum trebuie ne asigurau hrana: pîinea, mălaiul și ciorba de zarzavat. Furtul apei ne condamna la o iarnă fără pîine și fără ciorbă. Era cu putință? Nici unul din noi nu ne puteam obișnui cu un asemenea gînd. Dar cui să te plîngi?

Încurcătura cu cei zece lustri, venită după încurcătura cu cele trei sferturi plus trei sferturi, deschisese ochii pînă și orbilor. În cele două împrejurări am fost înșelați în chip desăvîrșit de omul căruia îi încredințasem întotdeauna ocrotirea intereselor noastre. Așadar, nu ne mai puteam bizui pe nimeni! Nu-i ușor de explicat ce însemna asta pentru noi nu numai ca oameni, dar ca sat. Un biet sat ca Fontamara s-ar fi socotit fără apărare și pierdut, ca un vierme pe fața pămîntului, fără să fie ocrotit de un „gentilom" — dacă-i cu putință avocat — și dacă fiecare fontamarez n-ar fi știut că putea să recurgă la el în orice împrejurare ca să i se facă dreptate împotriva samavolniciilor unui sat vecin, să găsească de lucru, să poată emigra, să obțină o învoială de cîteva zile pentru un soldat, să ceară sfat în caz de moarte, căsătorie, și în cazuri asemănătoare.

Niciodată un fontamarez n-ar fi îndrăznit să se înfățișeze singur autorităților ca să ceară, de pildă, măcar un simplu certificat de naștere, fără să fie însoțit de don Circostanza. Dacă s-ar fi înfățișat singur autorităților, ar fi fost dat afară cu lovituri de picior în spate, cum alungi un cîine din biserică. Baldissera își amintea că, atunci cînd

s-a făcut calea ferată Roma-Pescara, fontamarezii se duceau la gara din Fossa, nu numai cu banii trebuitori pentru cumpărarea biletului de tren, dar şi cu o scrisoare de recomandaţie din partea lui don Circostanza. Totuşi, cu timpul, călătoriile au ajuns din ce în ce mai dese, trenurile din ce în ce mai ticsite, încît obiceiul acela s-a învechit, şi pînă la urmă ţăranii s-au dus la Roma pe ascuns, fără măcar să-i mai spună ceva lui don Circostanza. Dar pentru alte probleme, fără protecţia unui „gentilom“, un biet ţăran se simţea ca o oaie fără păstor. Şi, totuşi, după cîte îşi aminteau cei mai vîrstnici, nu fusese întotdeauna aşa. Într-o vreme erau prin părţile noastre, pe lîngă un episcop, trei sau patru proprietari care deţineau tot şi rînduiau tot, direct, în baza a două sau trei legi foarte simple, cunoscute de toţi. Nu se trăia bine, ba chiar se trăia foarte prost, dar totul era simplu. Încurcăturile şi înşelătoriile au început, după spusele celor bătrîni, cînd au venit piemontezii : în fiecare zi au făcut cîte o lege nouă, în fiecare zi au născocit cîte o autoritate nouă, şi ca fiecare să se poată descurca, era nevoie de avocaţi.

Din gură, legea nu a mai fost de partea proprietarilor, a devenit egală pentru toţi, dar ca să fie aplicată, să fie ocolită, să se ajungă la abuz, a trebuit să crească importanţa şi numărul avocaţilor. În acelaşi timp a decăzut neamul foarte vechi al stăpînilor şi al preoţilor, după cum o dovedeau don Carlo Magna şi don Abbacchio.

Cînd eram copil, la Fossa, nu erau decît doi avocaţi care făceau şi pe notarii ; acum, sînt opt

avocaţi şi patru notari, fără să mai pun la socoteală micii coţcari de la judecătoriile de pace. Ca să trăiască atîţia avocaţi, trebuie să născocească în fiecare săptămînă intrigi noi, să provoace certuri, să lungească cît mai mult pînă şi cele mai mici procese. Neînţelegerile care altă dată se terminau cu împăcarea celor două părţi, acum, din pricina avocaţilor, ţin ani în şir, costă o groază de bani, şi lasă după ele numai ură şi dorinţe de răzbunare. Din pricina avocaţilor raporturile între familii au ajuns din ce în ce mai perfide. Avocaţii se vîră peste tot. Şi cum să scapi de ei ? Gesturile lor, intonaţia vocii, felul de a se îmbrăca, de a saluta, de a bea, de a mînca păreau studiate anume ca să-i impresioneze pe oamenii săraci. Ambiţia fiecărui ţăran era să aibă de naş un avocat : de aceea, în ziua sfintei taine a miruirii, vedeai în biserică, în jurul fiecărui avocat, zeci de copii de ţărani, însoţiţi de mamele lor, gătite de sărbătoare.

Numai ţăranii care n-aveau nimic de apărat, nimic de pierdut sau de cîştigat, ţăranii fără pămînt, numai ăştia nu făceau parte din rîndurile acestei clientele, afară doar dacă nu erau nişte ticăloşi, care, în cazul ăsta aveau nevoie să fie apăraţi mai mult decît alţii. Dar este o protecţie, se înţelege, care nu se exercită niciodată contra celor bogaţi.

De cîte ori nu ne înşelase don Circostanza. Dar cum puteam trăi fără el ? Şi pe de altă parte avea întotdeauna felul lui de a fi, cumsecade şi cordial, dădea mîna cu toţi, şi cînd era beat, ne îmbrăţişa chiar, şi ne cerea iertare, şi noi îl iertam

întotdeauna. Înşelătoria, totuşi, cu cele trei sferturi plus trei sferturi, şi aceea cu cei zece lustri, ne-au descurajat tare mult.

Nici unul dintre noi nu putea să se resemneze la gîndul de a pierde apa, adică la gîndul de a muri de foame, dar nici unul dintre noi nu ştia cum s-ar fi putut îndrepta situaţia. Pilato şi Michele Zompa voiau să depună o plîngere împotriva lui Impresario, dar eu şi ceilalţi interesaţi ne-am împotrivit propunerii lor. Ştiam destul de bine cum se sfîrşesc asemenea procese ; ţin zeci şi chiar sute de ani, trec dintr-o magistratură în alta, dintr-un apel în altul, înghit averile a sate întregi, şi pînă la urmă lucrurile rămîn aşa cum au fost. Dar chiar dacă am fi intentat procesul, cui l-am fi încredinţat ? Lui don Circostanza ? Ar fi găsit el o şmecherie la fel cu cele trei sferturi plus trei sferturi şi cu cei zece lustri. Mai bine să nu mai vorbim de asta. Şi cu toate astea nici unul nu putea să se resemneze la pierderea întregii recolte. Nici unul nu putea să se obişnuiască cu gîndul unei ierni fără pîine şi fără ciorbă.

— Ne-aşteaptă sfîrşitul lumii ! repeta Zompa. O să vedeţi că într-una din zilele viitoare Domnul Dumnezeu îşi va pierde răbdarea, va da un cutremur, şi nu se va mai vorbi de asta.

— Cînd legile guvernului nu mai sînt valabile şi cînd cei care ar trebui să le respecte sînt primii care le calcă, atunci te întorci la legea poporului, a răspuns Baldissera indignat.

— Şi care-i legea poporului ? a fost întrebat.

— Ajută-te, şi Dumnezeu te va ajuta ! a zis Baldissera, care, pînă la urmă, îşi însuşise amara doctrină a lui Berardo Viola. Cine are urechi de auzit să audă !

Nu puteai să nu-i dai dreptate, dar ăsta nu era un leac. Şi-apoi, vorbea el aşa, dar n-ar fi fost în stare să strivească o muscă.

În schimb Berardo nu scotea o vorbă. Bietul Berardo parcă nu mai era el. Se gîndea la altceva. Muţenia asta îi nedumerea pe tinerii care îl socoteau drept şeful lor. Lipsa lui în ziua împărţirii apei fusese judecată drept trădare. Ura împotriva lui era mai puternică decît împotriva lui don Circostanza. Berardo ducea acum viaţă de singuratic şi era văzut destul de rar. Întrecea acum măsura într-un sens, după cum mai înainte o întrecuse într-altul. Toate planurile pentru revendicarea drepturilor noastre îl lăsau nepăsător. „Cu atît mai rău pentru voi !“ ne spunea el. „Eu n-am pămînt de irigat. Nu mai sînt un copil !“ ne mai spunea. „Trebuie să mă gîndesc la ale mele.“

Berardo avea acum un singur gînd : să emigreze, să plece departe, să tragă ca o vită, să muncească dublu decît alţii ; şi după şase luni, sau după un an să se întoarcă la Fontamara, să cumpere o bucată de pămînt, să se însoare. Nu i se putea vorbi de altceva. Nu mai era omul de altă dată. Eu eram unul din puţinii care îl compătimeam.

— Să plec, să muncesc zece ore pe zi, douăsprezece ore pe zi, paisprezece ore pe zi ! îmi repeta. Pe urmă să mă întorc cu o mie de lire în buzunar. Nu-i prea mult zece lire, mi-a spus Berardo, dar înseamnă un salariu mijlociu. Muncind mai mult decît alţii, voi putea cîştiga mai

mult. Cît privește de cheltuit, am să strîng cureaua pînă la ultima gaură.

Se ducea din cînd în cînd la biroul lui don Circostanza să afle dacă sosise vreun răspuns de la Roma ; se ducea seara, fără știrea țăranilor, ca să nu fie obligat să aibă cu ei discuții neplăcute. Avocatul se arăta sincer interesat să-l vadă plecînd cît mai repede și să-i dea sfaturi bune, și de fiecare dată îi strîngea mîna felicitîndu-l că s-a hotărît să fie om chibzuit, să pună deoparte bani, să se căsătorească.

— Nu există leac mai bun pentru scoaterea gărgăunilor din cap, îi spunea cu voce aproape prietenească, imitînd felul de a vorbi al preoților. O soție, un copil, o căsuță, cîteva economii izbutesc să-i îmblînzească pe tinerii ca tine mult mai ușor decît teama de carabinieri. De-altminteri și eu, adăoga el pe un ton tainic, cînd eram burlac, eram tare sucit !

La vorbele astea Berardo uita de înșelătoriile trecute și rămînea emoționat și hotărît în noile lui planuri. Și, în cele din urmă, într-o seară, Prietenul Poporului a trimis să-l cheme de urgență la biroul său, unde i-a prezentat un comerciant roman. Străinul i-a dat lui Berardo cîteva adrese din capitală, unde putea găsi de lucru.

— Și dacă carabinierii mă dau jos din tren ? a întrebat Berardo.

— La naiba ! Nu trebuie să le spui că te duci să cauți de lucru ! i-a răspuns străinul pufnind în rîs de o obiecție atît de prostească. Le vei spune mai degrabă că trebuie să mergi la Roma pentru un pelerinaj, sau să-ți vezi o rudă care trage să moară la spital.

Berardo mi-a cerut să-i împrumut o sută de lire ca să poată pleca, și i-am dat cu condiția însă să-l ia și pe fiu-meu cu el. Berardo a primit.

În ajunul plecării l-am căutat pe Berardo să-l rog cîte ceva în legătură cu băiatul meu și l-am găsit în boiangeria Elvirei, stînd la picioarele patului pe care stătea întins bietul Damiano.

— N-aș vrea ca băiatul meu să lucreze vreo muncă grea, și mai mult de zece ore pe zi, am început să-i spun lui Berardo. Și nici n-aș vrea să locuiască în vreo casă din alea cu femei desfrînate.

A trebuit, totuși, să mă întrerup fiindcă sosise Raffaele Scarpone. Venise însoțit de alți oameni care așteptau afară la ușă.

— La Sulmona e revoluție ! a strigat Scarpone de cum a intrat, uitîndu-se la Berardo.

— Ce revoluție ? l-a întrebat Berardo mînios.

— Cum, ce revoluție ?!

— Revoluția cofetarilor ? a reluat rîzînd Berardo.

— La Sulmona a izbucnit revoluția țăranilor ! ne-a explicat Scarpone pe un ton care voia să spună că nu-i loc de glume.

— Cine ți-a spus ? l-a întrebat Berardo neîncrezător.

Scarpone a șovăit, apoi a spus :

— Baldissera !

— Și lui Baldissera cine i-a spus ?

— E secret ! i-a răspuns Scarpone.

— Atunci nu-i adevărat, a încheiat Berardo și s-a întors spre mine ca să continue discuția întreruptă.

Scarpone a ieșit afară, l-a chemat pe Venerdí Santo care se afla printre cei care așteptau, și i-a dat ordin să se ducă să-l cheme pe cizmar.

Așteptînd, nici unul din noi nu scotea o vorbă. Într-un colț al odăii, Elvira pregătea zarzavatul de ciorbă.

Baldissera s-a lăsat mult rugat, dar pînă la urmă a venit, l-a salutat respectuos pe Damiano, și ne-a povestit următoarele :

— Astăzi m-am dus la Fossa să cumpăr o bucată de talpă. În piață m-am întîlnit cu coana Clorinda, care ieșea de la biserică. După cum știți, cînd eram copil am fost în serviciu în casa ei, de aceea între noi a rămas de-atunci o oarecare legătură, și, întîlnindu-ne, ne-am salutat. „Sant'Antonio mi te-a scos în cale, mi-a spus în șoaptă nevasta lui don Carlo Magna, treci o clipă pe la mine pe-acasă, că trebuie să-ți vorbesc." Cunoscîndu-mi îndatorirea, dar fără măcar să pot presupune de ce putea fi vorba, de cum mi-am cumpărat talpa, m-am dus direct la coana Clorinda. „Știi marea noutate ? m-a întrebat, deschizîndu-mi ușa chiar ea. La Sulmona e revoluție. Carabinierii de-aici și din împrejurimi, a adăugat apoi, au fost trimiși ca întărituri !" După spusele ei s-ar părea că și la Sulmona este un fel de Impresario care i-a dus pe toți la mare mizerie. Revoluția a izbucnit acum trei zile în piața tîrgului, și mai ține încă. „Să fi venit ceasul ispășirii și pentru banditul nostru ?" m-a întrebat după aceea cucoana, făcînd aluzie la Impresario al nostru. Cu toate astea eu n-am suflat o vorbă. „De două luni țin aprinse, zi și noapte, cîte două lumînări în fața statuii lui Sant' Antonio, ca să-i dea un accident, numai că accidentul întîrzie să vină", mi-a mărturisit apoi la ureche. Cum eu continuam să tac, cucoana mi-a vorbit pe față : „Asta ar fi momentul să vă mișcați ! Carabinierii au plecat la Sulmona. Nemulțumirea împotriva lui Impresario este generală. Totul e pregătit, mai trebuie doar semnalul ! Și asta numai fontamarezii pot să facă. Adineaori, cînd te-am văzut în fața bisericii, am înțeles numaidecît că mi te trimisese Sant' Antonio !" I-am explicat că venisem în oraș pentru că trebuia să cumpăr puțină talpă, dar cucoana gîndea altfel. „Și uite că Sant' Antonio mi-a ascultat ruga și mi te-a trimis ! mi-a explicat ea. Și, azi dimineață, în vreme ce-mi ziceam ca de obicei rugăciunea, Sfîntul mi-a spus în taină : Nu pot să fac nimic pentru tine ! Numai fontamarezii pot să-i dea banditului aceluia lecția pe care o merită ! Și cînd am ieșit din biserică, te-am întîlnit !"

Soția lui don Carlo Magna îi dăduse să înțeleagă bătrînului cizmar că, dacă fontamarezii or să aibă nevoie de ceva, ce știu eu, de pildă, de gaz, sau de vreo armă, or să le aibă, cu condiția însă să le ceară printr-o persoană de încredere.

— Ce crezi ? l-a întrebat Scarpone pe Berardo, de îndată ce Baldissera a terminat de povestit.

— Și tu ce crezi de asta ? l-a întrebat Berardo.

— Mai înainte de-a veni aici, la tine, ne-am strîns mai mulți oameni la un loc. Și în numele celor care așteaptă aici, afară, îți spun că trebuie să

urmăm pilda celor din Sulmona, şi că nu trebuie să respingem ajutorul nimănui ! a răspuns Scarpone, teribil de hotărît.

Se şi gîndise la planul de atac, în timpul nopţii, începînd cu distrugerea diferitelor fabrici aparţinînd lui Impresario.

— Şi toate astea pentru ce ? a întrebat Berardo, năucit.

— Da' pe ce lume trăieşti ? i-a răspuns plictisit Scarpone. Ai uitat de toate necazurile pe care Impresario ni le-a pricinuit ? Nu vezi că nu ne rămîne altă cale ca să ne facem dreptate ? Nu ştii că la Fontamara, în iarna care vine, n-o să avem de mîncare altceva decît pietrele ?

Berardo îl lăsă să vorbească. Apoi, cu aceeaşi nepăsare şi naivitate prefăcută, i-a cerut lui Baldissera :

— Dacă coana Clorinda are ceva împotriva lui Impresario, de ce se adresează lui Sant' Antonio ? N-are bărbat ? Şi dacă Sant' Antonio împărtăşeşte sentimentele cucoanei, de ce se adresează fontamarezilor ? N-are destui îngeri la dispoziţia sa ?

Şi pe acelaşi ton Berardo i-a vorbit apoi şi lui Scarpone :

— Dacă ai să dai foc la fabricile lui Impresario, crezi că la iarnă o să ne putem hrăni cu cenuşă ? Crezi că dacă muncitorii care lucrează la fabrica de ciment, la fabrica de cărămizi, la tăbăcăria lui Impresario, rămînînd fără lucru, fontamarezii or să tragă vreun folos ?

La urmă a schimbat tonul, dîndu-şi drumul cu sinceritate, spunînd tot ce-avea pe inimă.

— Toate astea sînt lucruri care nu mă privesc, a spus el. Situaţia noastră este proastă, într-adevăr ! Trebuie ca fiecare să-şi vadă de-ale lui. Cîndva m-am ţinut prea mult de lucruri care nu mă priveau. Şi rezultatul e că la treizeci de ani nu am decît salteaua de paie pe care dorm ! Acum nu mai sînt un băieţaş, şi trebuie să mă gîndesc la interesul meu. Aşa că lăsaţi-mă în pace.

— Nu noi sîntem cei care nu te lăsăm în pace, i-a răspuns Scarpone. Impresario e cel care nu ne lasă în pace !

Berardo asculta clătinînd din cap. Cunoştea toate dovezile astea. Le apărase de sute de ori în discuţiile avute cu alţi ţărani.Dar nu mai era un băieţaş, şi nu-şi mai putea risca viaţa şi libertatea, deoarece, acum, nu mai era singur. Era nevoit să gîndească altfel. Acum, cînd întregul sat ajunsese să gîndească la fel ca el, Berardo îşi schimbase felul de a gîndi.

— Ascultaţi ! le-a spus el, voind să se facă şi mai bine înţeles, pe un ton care spulbera orice îndoială. N-am nici un chef să înfund ocna pentru apa şi pentru pămîntul vostru. Trebuie să-mi văd de interesul meu !

Scarpone şi Baldissera s-au ridicat şi-au plecat.

Tinerilor care aşteptau afară, Scarpone le-a spus cu voce tare, ca să auzim şi noi :

— Lui Berardo i-e teamă !

Ce s-ar fi putut întîmpla ? Pentru tinerii din Fontamara, Berardo era un zeu ! Cu Berardo în frunte, ar fi fost în stare să meargă cu toţii şi la moarte. Fără el, era uşor de prevăzut că nici ceilalţi n-ar fi îndrăznit să încerce ceva.

În timpul întregii discuții, Elvira rămăsese în picioare, tăcută, lîngă vatră. Cît s-au sfădit, nu și-a deslipit o clipă ochii de la Berardo, și, la început, l-a urmărit cu curiozitate, de parcă s-ar fi îndoit că el vorbea serios, apoi, cu uimire, și, la urmă, cînd nu mai era cu putință nici o îndoială, fără să îndrăznească, totuși, să-l întrerupă sau să-l contrazică de față cu ceilalți. Dar, după ce Scarpone și Baldissera au plecat, n-a mai putut să se stăpînească și i-a spus lui Berardo, cu voce dojenitoare :

— Dacă purtîndu-te în felul ăsta îți închipui că mai pot fi alături de tine, adu-ți atunci aminte că am început să te iubesc cînd am aflat că judecai cu totul altfel !

Văzînd că pînă și Elvira îl condamnă, Berardo n-a putut să-și înfrîneze un gest de mînie și era cît pe-aci să spună vreo mare grosolănie, dar a preferat să plece fără măcar să-și ia rămas bun.

Cînd m-am întors acasă, i-am găsit pe nevastă-mea și pe fiu-meu, care mă așteptau.

Ca să nu pară un sărăntoc cînd va fi la Roma, nevastă-mea i-a dat băiatului o haină de-a mea, care-i era puțintel largă la umeri, dar în rest îi venea bine. La drept vorbind, haina aceea putea să aibă vreo zece ani, dar era cea mai bună pe care o aveam în casă. Între stofă și căptușeala gulerului, nevastă-mea i-a cusut o iconiță a lui San Giuseppe da Copertino, ca să ne apere băiatul de nenorociri. Lîngă ușă era gata pregătită desaga cu merinde pentru primele zile : o pîinișoară, cîteva cepe, cîteva roșii, o mînă de migdale și puțină brînză de oi. I-am dat băiatului, ca să aibă pentru

orice caz grav, o scrisoare de recomandație de la don Circostanza, care era neprecisă și veche de mai mulți ani, și mai slujise de cîteva ori, dar mai putea fi bună.

— Ce-i adevărat în veștile care se aud în jur c-ar fi revoluție ? m-a întrebat îngrijorată nevastă-mea.

— Orice ar fi, i-am spus băiatului, caută de dormi, pentru că mîine trebuie să pleci mai înainte de-a se lumina.

Fiecare din noi a încercat să doarmă, sau s-a prefăcut că doarme, dar nici unul n-a reușit să ațipească. Eram toți trei încă treji, cînd, deodată, pe la două, se auziră cîteva bătăi, de clopot, la biserică. Prima și a doua bătaie îndeajuns de tari și limpezi, celelalte ca un ecou îndepărtat al celor dintîi.

— Ai auzit ? m-a întrebat speriată nevastă-mea, întorcîndu-se spre mine.

— O fi Sfînta Fecioară ! i-am răspuns eu. Să încercăm să dormim.

Dar era un răspuns ocolit. Am rămas toți trei ascultînd, ținîndu-ne răsuflarea, dar n-am mai auzit nimic.

Să mai fi trecut o juma' de oră, cînd au răsunat din nou două sau trei bătăi, mai slabe decît cele dinainte.

— Ai auzit ? a repetat nevastă-mea, înspăimîntată.

— O fi vîntul, i-am răspuns ; să încercăm să dormim.

Vremea era, totuși, liniștită, și nu putea să fie vîntul. Pe lîngă asta, nici măcar vîntul de nord,

care-i mai puternic, n-a putut vreodată să facă să sune clopotul bisericii noastre.

După puțin, clopotul a mai bătut o dată, și noi l-am auzit fiindcă stăteam cu urechile ciulite.

— O fi vreo cucuvaie... am spus eu, ca să spun ceva.

— Poate o cucuvaie să bată clopotul ?

— Dacă nu-i cucuvaie, o fi vreo nevăstuică... i-am răspuns.

— Ce să caute o nevăstuică în clopotniță ?

— Dacă nu-i nici nevăstuică, o fi vreo vrăjitoare... a fost singurul lucru pe care am mai putut să-l răspund.

În clipa aceea, puțini oameni puteau dormi la Fontamara. Și toți cei pe care bătăile neobișnuite ale clopotului îi țineau treji, în clipa aceea făceau, pesemne, aceleași presupuneri și vorbeau la fel ca noi. Dar fiecare voia să-și vadă de treburile lui, și nimeni nu s-a sculat să meargă să vadă cine putea fi în clopotniță.

Ceea ce a urmat, vă va povesti băiatul meu.

VIII

La patru dimineața, Berardo și cu mine am părăsit Fontamara și ne-am îndreptat spre Fossa, ca să luăm trenul pentru Roma.

Berardo nu era de loc în apele lui, și nici n-a răspuns măcar cînd i-am dat bună dimineața. Dar m-am făcut că nu bag de seamă, ca să nu încep cu întrebările chiar din clipa plecării.

— Ai auzit azi-noapte bătînd clopotul ? l-am întrebat, ca să încep, totuși, vorba. Și-a fost de parcă aș fi vorbit la vînt.

Aproape de capela Sfintei Fecioare, aceea care-i apărătoare de inundații, am încercat din nou.

— Ai auzit clopotul ? l-am întrebat.

Dar nu mi-a răspuns nici de data asta.

Mergea iute, cu pași mari, și mi-era foarte greu să mă țin de el.

La intrarea în Fossa, am fost uimiți auzind deodată șuieratul trenului, și-am luat-o la fugă să ajungem la timp, ca să-l prindem. Era însă un tren de marfă ; pînă la trenul nostru mai era mult de așteptat.

Să fi trecut o juma' de oră de cînd stăteam în sala de așteptare a gării, cînd a apărut în ușă Scarpone. Era alb la față și tare tulburat.

Berardo s-a făcut că nu-l vede, i-a întors spatele și s-a pus să citească, din cale-afară de atent, un afiș agățat de perete. Numai că Scarpone s-a dus drept la el :

— S-a spînzurat Teofilo ! i-a spus.

Dar Berardo nu şi-a dezlipit ochii de pe afiş.

— Baldissera l-a găsit în dimineaţa asta pe scăriţa clopotniţei, a continuat Scarpone. Avea legată de gît funia clopotului ! Trupul îi mai era cald. Pesemne că toată noaptea s-a legănat agăţat de funie. Şi nimeni nu i-a sărit în ajutor !

— Odihnească-i-se sufletul în pace ! a spus Berardo, fără să se întoarcă.

— Am fost la preot, a continuat Scarpone, de parcă n-ar fi luat în seamă nepăsarea lui Berardo. Acum vin de-acasă, de la don Abbacchio. Mai întîi m-a făcut de două parale că l-am trezit aşa de devreme, pe urmă a refuzat să vină să-i dea binecuvîntarea cadavrului lui Teofilo. „Cum se poate să nu dea binecuvîntarea unui paracliser, care a muncit toată viaţa pentru biserică ?“ l-am întrebat eu. „Cine se spînzură merge în iad ! mi-a răspuns, şi dacă cel care se spînzură e paracliser atunci se duce în locul cel mai adînc al iadului !“

— Odihnească-se-n pace sufletul lui ! a repetat Berardo, fără să facă vreun gest.

— Trebuie să punem trupul lui Teofilo în mijlocul bisericii, a continuat Scarpone, şi să-l ţinem douăzeci şi patru de ore, ca în felul ăsta să aibă vreme să-l vadă Cristos, Sfînta Fecioară, San Rocco, Sant'Antonio, San Giuseppe da Copertino, San Berardo şi toţi ceilalţi sfinţi. Ca să vadă în ce stare am ajuns acum.

— Odihnească-se-n pace sufletul lui ! a repetat Berardo.

A sosit şi trenul nostru.

— Nu pleca ! i-a spus deodată Scarpone.

— De ce ? l-a întrebat Berardo, uimit.

— Nu pleca ! l-a implorat Scarpone.

Berardo s-a îndreptat spre tren. Şi eu — cu inima îndoită — m-am luat după el. Iar Scarpone, în urma mea, clătina din cap, cu lacrimile în ochi.

— Astăzi or să vină la Fontamara carabinierii, pentru Teofilo ! i-a mai spus Scarpone. Nu pleca, Berardo, nu ne lăsa singuri ! Ai să pleci mîine !

Dar noi am plecat !

În tren, cît a ţinut drumul, n-am schimbat o singură vorbă. Berardo şedea în faţa mea şi se uita fără întrerupere pe ferestruica vagonului, ca unul care este cufundat în gîndurile lui.

Uitîndu-mă la Berardo, am înţeles că era în stare de orice, numai să izbîndească. Nu l-ar fi reţinut nici un scrupul. N-ar fi şovăit să mă arunce afară pe ferestruica vagonului, dacă ar fi socotit că asta poate să-i fie de folos. Văzîndu-i fălcile, m-a apucat teama. „Dacă o să i se facă foame, o să mă mănînce“, mă gîndeam.

Prin ferestruica vagonului se vedeau trecînd în fugă munţii, livezile, casele, grădinile de zarzavat, ogoarele, pîrîile, gardurile de mărăcini, caii, vacile, oile, satele, şi-apoi, din nou pămînturi, pămînturi, pămînturi...

— Cîte pămînturi ! murmura Berardo printre dinţi.

Deodată ne-am dat seama că doi carabinieri intraseră în vagonul nostru şi puneau întrebări fiecărui călător.

— Unde mergeţi ? ne-au întrebat cu semeţie şi pe noi.

— În pelerinaj ! le-a răspuns Berardo, întinzîndu-le o scrisoare de la don Abbacchio, cu ştampila parohiei.

— Drum bun ! ne-au spus carabinierii.

Berardo a zîmbit.

Mai înainte de a coborî în gară, la Roma, Berardo şi-a strîns şireturile la ghete, şi-apoi a scuipat în podul palmelor, ca unul care-i gata să doboare un obstacol.

La Roma, am tras la locanta „La Bunul Tîlhar", care-i fusese recomandată lui Berardo de către domnul pe care-l întîlnise în biroul lui don Circostanza. Deasupra uşii locantei era o firmă care reprezenta cele trei cruci ale calvarului. Asta te făcea să te gîndeşti că numele locantei se referea la faimosul tîlhar care a fost răstignit la dreapta lui Cristos, şi care, mai înainte de a-şi da duhul, a recunoscut divinitatea sa, iar drept răsplată, Cristos i-a făgăduit : „Chiar astăzi vei merge cu mine în rai". În realitate însă, locanta „La Bunul Tîlhar", după cum am aflat mai tîrziu, îşi trăgea numele ei ciudat de la faima proprietarului, care, după ce stătuse de cîteva ori în închisoare, pentru furt, către apusul vieţii se pusese în slujba fasciştilor, luînd parte la numeroase expediţii de pedepsire a duşmanilor regimului, specializîndu-se în jafuri patriotice în paguba cooperativelor şi a administraţiilor muncitoreşti, încît şeful poliţiei, în persoană — într-o solemnă ceremonie patriotică — l-a distins cu titlul de „Bun Tîlhar".

A doua zi dimineaţa ne-am prezentat la biroul care trebuia să ne trimită la munca de asanare a terenurilor. Un portar în uniformă ne-a trimis la etajul trei. Am urcat şi-am dat într-un coridor plin cu lume care aştepta. Ne-am pus la coadă, în spatele altora. Spre amiază ne-a venit şi nouă rîndul, şi numai atunci am aflat că nu trebuia să facem coadă la al treilea, ci la al patrulea etaj.

A doua zi ne-am dus la etajul patru. Am aşteptat trei ore, stînd pe o bancă, numai noi doi. Trecea lume multă, dar nimeni nu ne lua în seamă. Persoanele pe care le întrebam, ne răspundeau plictisite. La urmă am fost trimişi la etajul cinci. La etajul cinci am aşteptat două ceasuri, pînă cînd ne-au îndreptat într-alt loc.

Aşa a trecut şi cea de-a treia zi. În noul birou am fost întrebaţi :

— Aveţi la voi legitimaţia ?

— Ce legitimaţie ? am întrebat şi noi, uimiţi.

Am scos scrisoarea veche de la don Circostanza, pe care mi-o dăduse taică-meu, dar funcţionarul a rîs de mine.

— Nu-i bună ! mi-a spus. Trebuie legitimaţie.

Am fost conduşi la un ghişeu unde un funcţionar ne-a dat două bucăţi de hîrtie, după ce a lipit pe fiecare douăsprezece timbre, cîte un timbru pe fiecare lună a anului.

— Treizeci şi cinci de lire ! ne-a cerut funcţionarul.

— Să plătim ! Mereu să plătim ! a răspuns Berardo.

Dacă ne-ar fi dat treizeci şi cinci de lovituri pe spinare, nu ne-ar fi durut mai tare. Am plătit cele

treizeci și cinci de lire, și cu cele două bucăți de hîrtie ne-am întors la primul birou.

— Iată și legitimațiile ! am spus noi.

— Nu v-ați făcut decît datoria ! ni s-a răspuns. Mîine vă duceți la biroul de plasare și vă înscrieți ca șomeri și ca recruți pentru munca de asanare.

Așa a trecut și cea de-a patra zi.

Trebuie să spun că Berardo nu se arăta de loc plictisit de atîtea amînări. Își dădea silința să-mi arate că le găsea chiar firești.

— Cu cît un lucru îl dobîndești mai greu, cu atît îți aduce mai mult cîștig ! îmi repeta într-una.

După-amiază, cînd birourile erau închise, Berardo mă făcea să colind orașul în lung și-n lat.

— Ia te uită ! Ia te uită ! mi-a spus cînd am ajuns, pentru întîia oară, dinaintea unei case cu o firmă pe care era scris : Bancă.

Berardo a rămas cîteva clipe ca vrăjit, tot uitîndu-se la firmă.

— De-aici își ia Impresario banii ! mi-a șoptit el, la ureche.

Dar mai încolo am dat de o altă bancă, și, mai încolo, de o a treia, și, mai încolo de o a patra, pînă cînd am încetat să le mai ținem socoteala. Care era aceea a lui Impresario ? Era greu s-o descoperim. În centrul Romei, unde credeam că trebuia să fie San Pietro, nu erau decît Bănci.

— Privește ! Privește ! îmi zicea Berardo ori de cîte ori descoperea o nouă bancă.

Clădirile băncilor erau una mai măreață decît alta, și unele dintre ele aveau cupole, ca bisericile. În jurul acestora mișunau oameni și automobile.

Berardo nu contenea să admire.

— Dar au cupolă ! i-am spus eu. Poate c-or fi biserici.

— Da ! Dar cu un alt Dumnezeu ! mi-a răspuns Berardo rîzînd. Adevăratul Dumnezeu, care-i stăpîn de fapt, acum, pe pămînt : Banul ! Și-i stăpîn pe toți, pînă și pe preoți ca don Abbacchio, care din gură predică despre Dumnezeul din cer. Nenorocirea noastră, a adăugat Berardo, a fost, poate, că am crezut întotdeauna în vechiul Dumnezeu, în vreme ce pe pămînt e stăpîn, acum, unul nou !

Berardo se oprea să bea la fiecare fîntînă, la fel ca măgarii noștri cînd merg dimineața spre Fucino ; dar am dat și de fîntîni mărețe, care aruncau în aer, la înălțimi de necrezut, țîșnituri de apă, numai că de la alea nu se putea bea.

— Cîtă apă irosită ! se plîngea Berardo. Ehei ! Dacă am avea toată apa asta la Fontamara !

Într-o zi Berardo a cumpărat de la un negustor ambulant un șal colorat, un pieptene și o agrafă de pus în păr.

— Cu prima ocazie le trimit Elvirei ! mi-a spus el, codindu-se însă să pronunțe dintr-o dată numele fetei. Crezi c-or să-i stea bine ?

— Desigur, i-am răspuns, și-am mai adăogat o frază obișnuită : Unei fete frumoase orice îi stă bine !

— Găsești cu adevărat că-i frumoasă ? m-a întrebat.

— Cînd iubești, am mai spus, tot ce-i în jur ajunge pînă la urmă să ți se pară frumos...

Lui Berardo îi plăcea tare mult să stea pe băncile de pe bulevarde și din grădinile publice.

— Așează-te, îmi spunea și mie. Pare de necrezut, da' e gratis !

Avea obiceiul să urmărească cu atenție discuțiile necunoscuților care ședeau pe aceeași bancă cu noi, sau pe o bancă vecină.

— S-ar putea, mi-a mărturisit el, ca la un moment dat să auzim pe careva spunînd : „Caut pretutindeni un săpător bun, voinic, cinstit, dacă-i cu putință să fie din munții Abruzzo, ce mai ! nu un chiulangiu !"

Într-o seară, în fața locantei noastre, am văzut strînși o mulțime de oameni. Un furgon militar pierduse o roată și se lăsase pe o parte, lîngă un zid, și mai mulți oameni se căzneau zadarnic să-l ridice, făcînd mai multă gălăgie decît treabă, după cum le i-e obiceiul celor de la oraș. Berardo și-a făcut loc printre oameni, și-a scos haina și pălăria, s-a băgat sub furgon, și, ridicîndu-se-n genunchi sub furgon, a ridicat cu spinarea, încet, furgonul, din partea unde atingea pămîntul, și l-a ținut așa pînă cînd conducătorul a pus roata la loc, stîrnind admirația tuturor celor de față.

Această întîmplare i-a redat lui Berardo puțin din vechea lui limbuție.

— Coana Clorinda ține două luminări aprinse în fața statuii lui Sant' Antonio, ca să distrugă puterea băncilor. Nu-i de rîs ? m-a întrebat în seara aceea.

Totuși, eu n-aveam chef de vorbă. Înțelesei că Berardo avea poftă să reia discuția pe care o avusese cu Scarpone, în ajunul plecării, și care-l ardea pe dinăuntru ; cu mine însă n-ar fi avut prea multe de discutat.

— Merge să faci prostii cît ești tînăr, mi-a mai spus. Să coci castane, servește la ceva, dar să dai foc casei lui Impresario, să fim serioși, la ce servește ?

Dat fiindcă simțea nevoia să vorbească, l-am lăsat să vorbească.

— Nu-i chestie de curaj, pricepi ? Cum poate Scarpone să creadă că mie mi-e teamă ? Nu-i chestie de curaj ! Cînd o să am de ce să-mi risc viața, ca să cîștig ceva mai mult decît alții, atunci ai să vezi ! Mă simt acum în stare să fac ceea ce nici un om nu a făcut vreodată, pricepi ? Ai să mă vezi ! Mîine ne vor da de lucru, și, de cum vom începe să lucrăm, mă vei vedea ! Și alții mă vor vedea ! Și inginerii mă vor vedea !

— Cum s-o fi terminat înmormîntarea lui Teofilo ? l-am întrebat eu, așa, ca să nu-l mai las să vorbească aiurea.

Da' asta nu i-a plăcut de loc.

— Ascultă-mă pe mine că nu-i chestie de curaj ! mi-a răspuns nepoliticos. Nici de forță. Ce ? Impresario s-a slujit oare de violență împotriva noastră ? Nici pomeneală ! Impresario nu s-a slujit împotriva noastră nici de curaj, nici de forță, ci de șiretenie ! Numai așa și-a luat pîrîul. Și chiar dacă nu l-a luat el, fontamarezii tot i l-au dat. Într-adevăr, mai întîi au iscălit o petiție către guvern, apoi au acceptat șiretlicul cu cele trei sferturi plus trei sferturi, apoi șiretlicul cu cei zece lustri ! Ce trebuia să facă Impresario ? Impresario a acționat cinstit, așa cum îi dictau interesele lui.

În așa măsură i se tulburase judecata!

— Sigur e că prețul pămînturilor trebuie să scadă, a adăugat el, dîndu-și pe față gîndul care-l frămînta cel mai mult. Fără apă, prețul pămînturilor trebuie să scadă mult, și trebuie schimbată și cultivarea lor.

Știa încă de pe-acum pe care pămînt ar fi pus mîna la întoarcere, dar nu voia să mi-l spună.

În dimineața celei de-a cincea zi ne-am dus la biroul de plasare, ca să ni se dea de lucru. După ce am așteptat toată dimineața în fața unui ghișeu:

— Din ce provincie sînteți? am fost întrebați.

— Din provincia Aquila! am răspuns repede.

— În cazul ăsta trebuie să vă adresați la biroul Aquila! ni s-a răspuns.

— Și unde-i biroul Aquila? am întrebat noi.

Funcționarul a pufnit în rîs. Le-a spus și celorlalți funcționari ce-am întrebat noi, și rîsul s-a întins în tot biroul. Cînd s-au potolit, și după ce funcționarul și-a șters ochii scăldați în lacrimi de prea mult rîs, ne-a lămurit:

— Biroul Aquila este la Aquila!

— Dar noi n-aveam nici un chef să facem înconjurul Italiei.

— Am trecut pînă acum prin prea multe birouri, i-a ripostat Berardo pe ton energic. Am venit la Roma cu recomandația unui avocat, ca să fim trimiși la munca de asanare, și nu să facem *via crucis*.

Funcționarul ne-a trîntit oblonul în nas. Și *via crucis* a continuat.

La locanta „La Bunul Tîlhar" locuia un avocat din Abruzzo: cavalerul don Achille Pazienza. După sfatul Bunului Tîlhar, ne-am adresat numaidecît lui don Achille, și, a doua zi, cea de-a șasea zi de cînd ședeam la Roma, ne-a primit în audiență în camera lui de dormit, alăturată cu a noastră, și la fel de întunecoasă, de mică, de neorînduită și murdară ca a noastră. L-am găsit pe don Achille Pazienza întins pe pat; era un biet bătrînel plin de guturai, cu o barbă de vreo zece zile, o haină galbenă, pantofi de pînză albă, o pălărie de pai pe cap, o medalie de bronz pe piept, și o scobitoare între dinți: se pusese în „odăjdiile" astea, anume pentru noi. Sub pat se vedea o oală de noapte plină cu urină. Pe peretele cel mai întunecat, un portret fosforescent, galben-verde, al unui cap înspăimîntător, și sub care era scris duce.

— Consultația costă zece lire, ne-a spus de la început don Pazienza.

— Sîntem de acord! m-am grăbit eu să-i răspund.

— Zece lire înainte! a adăogat cavalerul.

I-am dat zece lire.

— Zece lire de persoană! a precizat cavalerul.

I-am mai dat zece lire.

După aceea cavalerul s-a ridicat din pat și a ieșit din cameră, fără să ne spună nimic. L-am auzit tușind pe coridor. Apoi, am auzit tusea coborînd încet, pe scară, reținîndu-se cîteva clipe la parter — unde stătea la pîndă Bunul Tîlhar — apoi ieșind în stradă și stingîndu-se în birtul de peste drum.

A trebuit să așteptăm aproape o oră pînă cînd tusea s-a făcut auzită din nou, trecînd înapoi strada, urcînd încet și greu scara, și după ce zăbovi puțin la ușa noastră, intrînd cavalerul și ducînd cu sine, în pat, o franzeluță lungă, o jumătate de salam, și o jumătate de sticlă de vin roșu.

— Cazul vostru este grav, ne-a spus cavalerul Pazienza, după ce și-a reluat poziția sa orizontală, deși noi nu îi spusesem încă despre ce e vorba.

— Cîți bani mai aveți ? ne-a întrebat după o pauză în care timp a stat și-a chibzuit.

Am pus în pălăria lui Berardo tot ce ne mai rămăsese, bineînțeles și mărunțișul de aramă, și-am adunat aproape paisprezece lire.

— Cazul vostru este neinteresant, și, de-a dreptul, disperat ! și-a spus atunci părerea, dezamăgit, cavalerul Pazienza.

După o altă pauză de chibzuință, ne-a întrebat :

— N-ați putea să cereți să vi se trimită de la Fontamara alți bani ?

— Desigur ! a răspuns repede Berardo, cu toate că era convins că nici pomeneală de-așa ceva.

— Și vreo găină, acolo ? Și puțină brînză ? Și puțină miere, contra tusei ? a adăogat cavalerul.

— Desigur ! s-a grăbit să răspundă Berardo, care nu gustase miere niciodată în viața lui.

— Cazul vostru e limpede ! ne-a spus după asta cavalerul Pazienza, cu un zîmbet larg, ca de cal, lăsînd să i se vadă toți dinții lui galbeni.

— Vorbiți ! ne-a poruncit.

Berardo i-a explicat rostul venirii noastre la Roma.

Cavalerul s-a ridicat, a căutat un baston, care părea să fi fost un băț vechi de umbrelă, și, ridicîndu-l în sus de parcă ar fi pornit la război, ne-a spus :

— Urmați-mă !

Și l-am urmat. Prima etapă a fost la oficiul telegrafic. Cavalerul a scris o telegramă care suna așa : *Urgent două sute de lire — zece kile brînză — două kile miere — cîteva găini*, și ne-a întrebat :

— Cui trebuie adresată telegrama ? Care din voi doi are familie mai bogată ?

— Expediați-o tatălui meu, Vicenzo Viola, a răspuns Berardo, care își pierduse tatăl de cînd era copil.

Cînd don Pazienza era gata să predea telegrama la ghișeu, Berardo l-a întrebat :

— Cavalere, da' piersicile nu vă plac ?

— Cum să nu ! a răspuns cavalerul. Și sînt foarte indicate contra tusei.

Așa că a adăogat în telegramă să se trimită și zece kile de piersici. Cavalerul a făcut o copie după telegramă, și-apoi a adăogat :

— Plătiți și urmați-mă !

Cea de-a doua etapă a fost la oficiul de plasare al sindicatelor, care, cu o zi înainte, ne respinsese. Don Pazienza ne-a lăsat în coridor, dar noi, printr-un ghișeu l-am putut vedea cum l-a luat deoparte pe șeful biroului și cum a început să discute cu el aprins, arătîndu-i copia telegramei expediată la Fontamara, subliniindu-i cu degetul expresiile mai importante. Probabil că șeful serviciului i-a făcut avocatului nostru vreo obiecție gravă, căci

l-am văzut pălind și venind în fugă la noi, ca să ne întrebe :

— Brînza de Fontamara e de dat pe răzătoare sau de mîncat așa cum e ?

— Cînd e proaspătă e de mîncat așa cum e, iar cînd e uscată e de dat pe răzătoare, i-a răspuns Berardo, spre marea mulțumire a cavalerului, care a fugit imediat să dea răspunsul liniștitor șefului de birou.

Alte obiecții grave n-au mai fost, așa încît cavalerul a putut să se întoarcă și să ne spună :

— Acțiunea e deschisă ! Biroul va cere documentele necesare : actele de naștere, cazierele judiciare, certificatele de bună purtare, și, de cum le va avea, vă va înscrie pe lista șomerilor. După aceea vă veți duce la munca de asanare. Veți fi convocați chiar de birou.

În cea de-a șaptea zi de cînd ne aflam la Roma nu mai aveam decît patru lire. Ne-am cumpărat două kile de pîine și-am rămas fără o centimă.

— Convocarea biroului de plasare nu poate să întîrzie mult, îmi repeta Berardo, ca să-și facă singur curaj.

Mai avea mult pînă la disperare. Probă că, stînd întins în pat, s-a lăsat deodată cuprins de o iluzie ciudată. Și-n mare grabă am ieșit în stradă.

— Un domn, mi-a explicat el, s-ar putea să ne oprească și să ne întrebe : „Iertați-mă, nu cumva căutați de lucru ? Pentru început v-ar ajunge treizeci de lire pe zi, în afară, bineînțeles, de băutură și de mîncare ? Dacă vreți, puteți începe chiar de mîine !"

Am mers pînă la bulevard și ne-am așezat pe prima bancă pe care am văzut-o, unde am rămas să ascultăm discuțiile care se duceau în jurul nostru. După puțin însă, Berardo a fost cuprins brusc de o altă speranță :

— Pesemne că don Achille Pazienza ne-o fi căutînd, mi-a spus el, și-o fi mînios pe noi. „Uite ! o fi zicînd, acum cînd am găsit pentru consătenii ăia ai mei o treabă foarte bună, poftim ! ei au dispărut !"

Ca să putem să răspundem imediat convocării, și, pentru că neavînd ce mînca, n-aveam prea mare chef nici de umblat, nu mai ieșeam de loc din locantă. La fiece zgomot de pași ne repezeam afară din cameră. De fiecare dată cînd vedeam venind poștașul, alergam la parter, unde stătea la pîndă Bunul Tîlhar.

Trebuie să spun că-n aceeași așteptare trăia și cavalerul Pazienza. Cu deosebirea, totuși, că noi așteptam să fim convocați pentru muncă, iar el aștepta mandatul poștal telegrafic și atrăgătoarele provizii de la tatăl lui Berardo. Toți trei ne petreceam ziua întinși în pat, toți trei ne repezeam pe scară la cel mai mic zgomot.

Urcînd scara înapoi, învinuirile reciproce ajungeau din zi în zi mai aspre.

— Ai un tată denaturat ! îi spunea cavalerul Pazienza, lui Berardo. Cum poate să întîrzie atîta cu expedierea celor două sute de lire ?!

— Da' de lucru este sau nu este ? îi riposta Berardo. Dacă este, de ce nu ne cheamă ? Dacă este de lucru, de ce atîtea formalități ?

— Ei, da ! Pentru pachete trebuie să ai răbdare, adăuga cavalerul. Se ştie doar că pachetele vin greu, mai cu seamă dacă conţin borcane, care-s lucruri fragile ! Da' pentru un mandat telegrafic e de-ajuns o zi ! Taică-tău este un egoist !

— La ce-ţi trebuie certificatul de naştere ca să munceşti ? riposta Berardo. Dacă cineva cere de lucru, este limpede că s-a născut. Nimeni nu cere de lucru înainte de a se naşte !

După trei zile de nemîncare şi de aşteptare zadarnică, Berardo şi cu mine n-am mai coborît la parter cînd venea poştaşul. Rămîneam întinşi pe pat de dimineaţa pînă seara, şi nu ne ridicam decît să mergem să bem apă, din cînd în cînd, de la robinetul closetului. Mult mai optimist şi mai tenace decît noi se arăta cavalerul Pazienza. De trei ori pe zi, de cîte ori venea poşta, îi auzeam tusea ridicîndu-se din pat, ieşind din cameră, coborînd scara încet, pînă la parter, şi, puţin după aceea, urcînd încet, cu greu, scara, zăbovind lîngă gaura cheii de la uşa noastră, şi aruncînd prin ea blesteme, mereu noi, asupra Fontamarei.

— Berardo Viola ! horcăia bietul bătrîn. Taică-tău e-un ticălos ! Taică-tău e nenorocirea mea, Berardo Viola ! Taică-tău e moartea mea ! Din vina lui taică-tău nu mănînc de trei zile ! mai striga bătrînul.

Berardo nu răspundea. Căzuse din nou în muţenie. Se uita ore în şir în tavan, fără să scoată o vorbă, stînd lungit în pat, cu mîinile împreunate sub cap.

— Ce vom face ? întrebam eu. Nu putem sta la nesfîrşit fără să mîncăm.

Dar Berardo nu răspundea.

O dată mi-a zis :

— Se spune că bunicu-meu, cînd bătea muntele, a stat nemîncat trei săptămîni, bînd doar apă.

Altă dată m-a întrebat :

— În cîte sîntem ? Apoi a adăogat : Acum, Elvira trebuie să se fi întors din pelerinajul pe care voia să-l facă la Madonna della Libera. Un pelerinaj pe jos, împreună cu biata Maria Grazia, ca să fie iertată !

— Elvira n-are nevoie de nici o iertare ! i-am zis eu. O fi voit pur şi simplu s-o însoţească pe Maria Grazia.

În după-amiaza celei de-a patra zi de nemîncare, am avut o clipă de veselie. Putea să fie ceasul cinci, cînd am auzit pe scară strigătele nedesluşite ale cavalerului Pazienza şi ale Bunului Tîlhar.

— Victorie ! Victorie ! striga cavalerul şi cînta un cîntec patriotic.

Unde-i Victoria
Să-şi taie părul !
Căci Domnul a creat-o
Să fie sclava Romei !

Cei doi au ajuns la uşa noastră, au deschis-o fără să bată, şi-au intrat : Bunul Tîlhar fluturînd o telegramă pentru Berardo, iar cavalerul Pazienza ţinînd de gît două sticle de vin.

— Berardo Viola ! a strigat cavalerul. Taică-tău este un galantom ! A sosit mandatul telegrafic !

— Adevărat ? sări Berardo, uimit, şi ieşit din minţi de bucurie.

Cum se putea gîndi că taică-său, mort de vreo douăzeci de ani, îi trimisese un mandat telegrafic ?! De bună seamă că după patru zile de nemîncare, nu mai avea chef să judece.

În vreme ce cavalerul turna de băut, în cinstea veselului eveniment, Berardo a luat telegrama, a deschis-o, a citit-o, a recitit-o, ne-a privit în față, a îndoit-o la loc și a pus-o în buzunar, fără să scoată o vorbă.

— Ce e ? l-am întrebat.

Berardo nu mi-a răspuns, și, fără îndoială, că nici măcar nu m-a auzit. Trăsăturile feței i-au devenit înspăimîntătoare, și albul ochilor i s-au tulburat deodată, injectîndu-i-se cu sînge.

— Ce e ? l-am întrebat încă o dată, cu tonul cel mai prietenos care mi-a fost cu putință.

Berardo s-a întins din nou în pat, fără să spună un cuvînt. Bunul Tîlhar și cavalerul Pazienza au plecat speriați. M-am întins alături de Berardo, și în șoaptă, l-am întrebat :

— Ce e ? Ce ți s-a întîmplat ? A murit cineva ?

Nu mi-a răspuns, dar nu știu de ce am avut presimțirea că la Fontamara îi murise cineva.

În aceeași seară, pe la opt, s-a auzit un zgomot neobișnuit din camera alăturată cu a noastră, ocupată, după cum am mai spus, de cavalerul Achille Pazienza, care, apărînd în ușă, ne-a spus :

— A fost la mine șeful biroului de plasare. V-au sosit certificatele. În certificatul de bună purtare, eliberat de primar, stă scris : purtare foarte proastă din punct de vedere național. Cu un astfel de certificat e cu neputință să vi se dea

de lucru. A fost anunțată și poliția. Nu veți găsi niciodată de lucru.

A închis ușa la loc și s-a dus.

După cinci minute, ușa s-a deschis din nou :

— Camera voastră a fost închiriată, ne-a spus Bunul Tîlhar. Aveți o juma' de oră ca s-o lăsați liberă.

Se făcuse întuneric cînd a trebuit să ne mutăm din locanta Bunului Tîlhar.

— Ce-i de făcut ? l-am întrebat pe Berardo.

Dar ce putea să-mi răspundă ? De aceea nici nu mi-a răspuns.

Simțeam o mare slăbiciune în picioare și mă durea groaznic capul din cauza foamei. Dintr-o clipă într-alta simțeam că-s gata să cad. Pe stradă lumea se întorcea să ne privească ; domnii se fereau, de parcă s-ar fi temut de noi. Într-adevăr, Berardo îi făcea să le fie teamă.

Pe străzi am dat de mai multe ori de tejghele pline cu pepeni verzi, înconjurate de lume de toate felurile, care făcea gălăgie, voind să arate că-i veselă ; cîteva tejghele aveau agățate ghirlănzi cu becuri colorate. În grădinițele cîrciumilor se vedeau perechi care dănțuiau, și care cu siguranță, mîncaseră.

— Am putea să cerem o ciorbă la vreo mănăstire, i-am spus lui Berardo.

Dar nu mi-a răspuns.

Fără să vrem am ajuns în apropierea gării. În piață erau foarte mulți carabinieri, milițieni, polițiști, care îi opreau pe trecători și-i percheziționau.

Un tînăr, după ce s-a uitat la noi cu mirare, ni s-a proptit în față :

— Bună seara ! i-a spus lui Berardo, rîzînd. Berardo s-a uitat bănuitor la el și nu i-a răspuns.

— Stăteam și mă gîndeam chiar la tine ! a adăogat tînărul. Dacă nu te întîlneam acum, aș fi venit mîine să te caut la Fontamara.

— N-am un ban, i-a răspuns Berardo. De vrei să fraierești pe careva, caută atunci pe altul !

Tînărul a început să rîdă. După înfățișare nu părea nici muncitor, nici student. Era înalt, slab, bine îmbrăcat, fără să fie elegant, și avea o voce și un fel de a privi care nu trezea vreo bănuială. Numai că în starea noastră sufletească era greu să mai avem încredere în cineva.

— Nu-ți aduci aminte de ultima oară cînd ne-am întîlnit la Avezzano ? l-a întrebat tînărul pe Berardo. Nu-ți aduci aminte de cîrciuma în care tu și ceilalți fontamarezi ați fost duși de polițaiul cu păr roșu și cicatrice în bărbie ? Nu-ți aduci aminte ? Ai uitat, așadar, cine v-a spus să vă feriți de el !...

Berardo s-a uitat bine la tînăr și pînă la urmă l-a recunoscut.

— Plătește-ne ceva de mîncare ! i-am cerut eu, cînd mi-am dat seama că Berardo era în stare să lase să-i scape prilejul ăsta.

Tînărul ne-a dus într-o lăptărie din apropiere și a comandat pentru noi ouă și șuncă.

— E pentru noi ? l-a întrebat Berardo, neîncrezător. Și cine o să plătească ? Că noi am rămas lefteri.

Ca să-l liniștească, tînărul a trebuit să se ducă la tejghea și să plătească înainte. În acest timp Berardo se uita la mine voind parcă să-mi spună : „Trebuie să fie nebun".

— Cei cu toată vînzoleala asta de carabinieri și milițieni ? l-a întrebat Berardo pe tînăr, după ce a luat cîteva înghițituri.

— Îl vînează pe Obișnuitul Necunoscut ! a răspuns el.

Dar răspunsul nu era destul de limpede.

— De cîtva timp un necunoscut, Obișnuitul Necunoscut, pune în primejdie ordinea publică, a adăogat tînărul, în șoaptă. În toate procesele de la tribunalul special nu se vorbește decît de Obișnuitul Necunoscut, care tipărește și răspîndește presa clandestină, în care sînt denunțate scandalurile, care ațîță muncitorii la grevă, pe cetățeni să nu se supună. Toți aceia care au fost prinși cu publicațiile astea ilegale au mărturisit întotdeauna că le-au primit de la Obișnuitul Necunoscut. La început se învîrtea mai ales în jurul cîtorva fabrici, apoi a început să umble și prin împrejurimile orașului, cazărmilor ; pînă la urmă și-a făcut apariția și la Universitate. În aceeași zi este semnalat în diferite provincii, și chiar și la frontieră. Pe urma lui au fost puși cei mai iscusiți polițiști, dar pînă acum n-au izbutit să pună mîna pe el. Au fost arestați cîteva mii de oameni și de cîteva ori guvernul a crezut că printre arestați se află și el, Obișnuitul Necunoscut ; totuși, după scurte perioade de întrerupere, presa clandestină își relua apariția și cronicele tribunalului semna-

lau iarăşi activitatea Obişnuitului Necunoscut. De cîtva timp se pare că a trecut şi în Abruzzo.

— În Abruzzo? l-a întrebat Berardo, repede.

— La Sulmona, la Prezzo, la Avezzano şi în alte locuri. Oriunde ajunge, ţăranii se răscoală.

— Da' cine-i ăsta? E diavolul? l-a întrebat Berardo.

— Poate! i-a răspuns rîzînd tînărul din Avezzano. Dar un diavol bun!

— Dacă s-ar putea să i se arate şi drumul spre Fontamara! a adăugat atunci, Berardo.

— Îl ştie de mult, i-a răspuns tînărul, în şoaptă.

În acea clipă a intrat în lăptărie un poliţist, urmat de un grup de miliţieni, şi s-a îndreptat spre noi.

— Permisele sau buletinele de identitate! ne-au cerut cu semeţie.

În vreme ce poliţistul cerceta hîrtiile pe care Berardo şi eu le scosesem de la biroul sindicatelor şi buletinul de identitate, autorizaţia şi multe alte documente ale tînărului din Avezzano, miliţienii percheziţionau lăptăria.

Hîrtiile noastre au fost găsite în regulă şi poliţistul era gata să plece, cînd miliţienii au venit în fugă la el arătîndu-i un pachet înfăşurat într-o bucată de pînză, pe care îl găsiseră la picioarele cuierului. Văzînd conţinutul pachetului, poliţistul şi miliţienii au sărit ca muşcaţi de şarpe şi s-au aruncat asupra noastră, strigînd:

— Al cui e pachetul ăsta? Cine a pus pachetul ăsta jos, lîngă cuier?

Şi fără măcar să aştepte ca noi să răspundem, ne-au înconjurat şi ne-au dus la sediul poliţiei.

Berardo credea că ne-au luat drept hoţi şi că pachetul găsit pe jos conţinea vreun lucru furat, de aceea, în vreme ce eram duşi la sediul poliţiei, nu contenea să strige:

— Noi, hoţi? Nu vă este ruşine? Voi sînteţi hoţi! Noi sîntem cei jefuiţi. Nu hoţi! Hoţi sînt cei de la sindicate, care ne-au furat treizeci şi cinci de lire! Hoţ e cavalerul Pazienza, care ne-a luat douăzeci de lire. Noi, hoţi? Hoţ e Impresario, dar pe ăla nu îndrăzniţi să-l arestaţi.

La sediul poliţiei unde am fost duşi, veneau mereu alte grupuri de arestaţi, din diferite cartiere ale oraşului.

— Vînătoarea după Obişnuitul Necunoscut, continuă! i-a spus în şoaptă tînărul din Avezzano, lui Berardo, care, pricepînd, în sfîrşit, că nu eram bănuiţi de furt, se linişti.

Cînd, după cîteva formalităţi, am fost închişi într-o celulă întunecoasă, unde se mai aflau alţi doi deţinuţi, Berardo şi cu mine ne-am zîmbit mulţumiţi: aveam în sfîrşit o locuinţă, şi pentru ziua de mîine aveam hrana asigurată. Pentru ce putea să se întîmple mai încolo, aveam condiţii potrivite ca să stăm şi să ne gîndim.

Jumătate din celulă era ocupată de o ridicătură de ciment puţin mai înaltă decît un trotuar obişnuit, şi ridicătura aceea ţinea drept pat. Într-un colţ era o gaură care mirosea urît, şi al cărei rost era şi mai vădit. Ceilalţi deţinuţi care veniseră înaintea noastră în celulă, stăteau ghemuiţi într-un colţ, cu capul proptit de haina împăturită în chip de pernă. Am făcut şi eu numaidecît ca ei: mi-am scos haina, am împăturit-o, şi, întin-

zîndu-mă pe ciment, mi-am pus-o sub cap. Berardo și tînărul din Avezzano, în schimb, s-au pus să discute cu însuflețire, umblînd în sus și-n jos prin celulă. Tînărul din Avezzano vorbea în șoaptă, poate că se ferea de cei doi necunoscuți, dar Berardo nu izbutea să facă la fel. Așa că, din toată discuția, nu prindem decît ceea ce spunea Berardo.

— Povestea asta cu Obișnuitul Necunoscut, pe mine nu mă convinge, spunea el. Obișnuitul Necunoscut este orășean sau este țăran ? Dacă este orășean și vine în Abruzzo, atunci trebuie să aibă vreun scop ascuns.

Tînărul din Avezzano rîdea.

— Dar orășenii o duc bine, a continuat Berardo. Orășenii o duc bine pentru că-i exploatează pe țărani. Știu, și la oraș există oameni care o duc prost. De pildă, cavalerul Pazienza nu înnoată în belșug. Dar el nu-i cu adevărat orășean ; este din Abruzzo, și s-a mutat la oraș.

De cîteva ori și Berardo încercase să vorbească în șoaptă, și-atunci pierdeam firul discuției ; dar după gesturile lui și-ale tînărului din Avezzano, îmi dădeam seama că nu izbuteau să se înțeleagă. Apoi, cînd ar fi fost, poate, mai necesar să coboare vocea, Berardo izbucnea că puteau să-l audă nu numai cei doi necunoscuți tovarăși de celulă, dar poate că și aceia din celulele vecine.

— În pachetul găsit la lăptărie erau ziare ? Și pentru un pachet cu hîrtii rupte, se arestează atîta lume ? Ce valoare poate să aibă un pachet cu hîrtii ?

Tînărul din Avezzano îi atrăgea atenția lui Berardo să vorbească în șoaptă, și Berardo se învoia, numai că nu se ținea și o lua de la capăt.

— Să se unească orășenii cu țăranii ? Dar orășenii o duc bine, iar țăranii o duc prost. Orășenii lucrează mai puțin, dar cîștigă mai mult ; mănîncă bine, beau bine, și nu plătesc dări. E de ajuns să vezi ce prețuri ne cer pentru stofe, pentru pălării, pe talpă. Noi sîntem ca niște viermi. Toți ne exploatează. Toți ne asupresc. Toți ne înșeală. Pînă și don Circostanza. Pînă și el, Prietenul Poporului !

Tînărul din Avezzano îl asculta cu răbdare.

— Nu pricep, reîncepea Berardo, nu pricep de ce orășenii au făcut un ziar pe care-l împart gratuit țăranilor. De ce Obișnuitul Necunoscut nu-și vede de treburile lui ? Poate că-i negustor de hîrtie și tipărește ziare ca să-și desfacă hîrtia !

Tînărul încerca să-l facă să vorbească în șoaptă, dar nu izbutea.

— Toată lumea asta de care vorbești și care-i băgată la închisoare, e nebună ? l-am auzit spunînd pe Berardo. Și dacă nu-i nebună, ce urmărește ? Și ăia de care mi-ai vorbit și care au fost uciși de guvern, ce scop aveau ? În felul ăsta îți ajungi scopul, lăsîndu-te ucis ?

Din ceea ce izbuteam eu să pricep, necunoscutul căuta să-l atingă pe Berardo la coarda lui a mai simțitoare, și care era mîndria. De aceea, i-a spus :

— Că ceilalți țărani nu pricep anumite lucruri, este de înțeles ; dar un om ca tine ?

Și la fiecare dovadă pe care o aducea Berardo, necunoscutul repeta :

— Un om ca tine ! Tu însuți nu crezi în ceea ce spui. Un om ca tine !

Tînărul din Avezzano înțelegea desigur că cea mai mare parte a obiecțiilor pe care le ridica Berardo, de fapt și le adresa lui însuși. Speranțele pe care le avea Berardo, atunci cînd plecase din Fontamara, se spulberaseră. Putința de a-și vedea de treburile lui, de a găsi de lucru, și de a cumpăra un petec de pămînt, nu mai exista. Toate căile erau închise.

Primarul ne descrisese ca fiind niște oameni cu purtarea cea mai rea, și de aceea ne încredințase cavalerul Pazienza că toate căile erau închise. De aceea probabil că Berardo simțea cum reînvie în el, cu și mai mare furie, vechiul lui fel de a gîndi. Obiecțiile pe care le făcea tînărului din Avezzano erau ultimile rămășițe de rezistență.

La urmă discuția a trebuit să alunece și asupra altor țări, și chiar și asupra Rusiei, căci am prins o frază de-a lui Berardo în care spunea :

— Rusia ? Spune-mi drept : există cu adevărat Rusia asta de care se vorbește atîta ? Toți vorbesc de ea, dar nimeni n-a fost vreodată acolo. Și, totuși, țăranii se duc pretutindeni : în America, în Africa, în Franța. Dar nici unul n-a fost vreodată în Rusia.

Asupra cîtorva chestiuni, Berardo se ținea tare pe poziție, ca atunci cînd au discutat despre libertate.

— Libertatea de a vorbi în public ? întreba Berardo pe ton batjocoritor. Dar noi nu sîntem

avocați. Libertatea presei ? Dar noi nu sîntem tipografi ! De ce nu vorbești mai bine de libertatea de a munci ? De libertatea de a avea pămînt ?

După asta, fără să-mi dau seama, am ațipit de oboseală. Dormeam de cîteva ceasuri, cînd Berardo m-a trezit. Ședea la picioarele mele, și tînărul din Avezzano era alături de el. M-am mirat că erau încă treji și că mai discutau. Tînărul din Avezzano îi povestea despre propria lui viață, despre propria lui copilărie, despre propria lui adolescență.

Nu mai erau în dezacord. După felul cum vorbea și gesticula, se vedea că Berardo nu mai opunea nici un fel de rezistență. Redevenise vechiul Berardo.

— Ce se-ntîmplă ? l-am întrebat eu, somnoros. De ce nu dormi ?

— Am dormit chiar prea mult, mi-a răspuns Berardo, rîzînd.

De mult timp nu-l mai văzusem rîzînd. Și rîsul lui era un lucru așa de neobișnuit încît mi s-a făcut frică. După felul cum amîndoi își vorbeau și zîmbeau, am înțeles că Berardo se împrietenise cu necunoscutul ; și fiindcă știam ce însemna pentru Berardo prietenia, m-a cuprins deodată teama că era pierdut.

Mi-a spus atunci, în șoaptă, cîteva cuvinte pe care nu le voi uita niciodată :

— Credeam că viața nu mai are acum nici un rost pentru mine, mi-a spus. Dar, se prea poate să mai aibă un rost.

Și puțin după asta, a adăogat :

— Poate că numai acum va începe să aibă un rost.

— Ai găsit de lucru ? l-am întrebat.

— De lucru ? Ce lucru ? mi-a răspuns.

— Ai uitat, am stăruit eu, că am venit la Roma să căutăm de lucru ?

— Dormi, mi-a spus Berardo ; o să vorbim de asta mîine.

Şi-am adormit la loc.

Cînd m-am deşteptat, se lumina de ziuă. Berardo umbla cu paşi mari, în sus şi-n jos, prin celulă, ca un leu într-o cuşcă. Tînărul din Avezzano era întins lîngă mine, dar nu dormea. Şedea alături de mine aşteptînd parcă să mă trezesc.

— Ai încredere în Berardo ? m-a întrebat în şoaptă.

— Da, i-am răspuns.

— Toţi ţăranii trebuie să aibă încredere în el ! a adăogat tînărul din Avezzano. Trebuie să spui asta la Fontamara : toţi ţăranii trebuie să aibă încredere în el. Este un om nemaipomenit. Ceea ce i s-a întîmplat, trebuia să i se întîmple. Poate că nici nu mai există astăzi în toată Italia un ţăran ca el. Trebuie să repeţi cuvintele astea ale mele, la Fontamara. Trebuie să faceţi ce vă va spune Berardo. Fără îndoială că voi doi veţi fi puşi astăzi în libertate, sau peste cîteva zile, şi veţi fi trimişi acasă. Soarta mea va fi alta. Iartă-mă că nu-ţi spun mai mult ; o să-ţi explice Berardo, la Fontamara. Primul lucru pe care trebuie să-l faci este să-l împaci pe Berardo cu Scarpone. Restul, ştie Berardo.

La opt, ni s-a adus un castron cu cafea. Berardo s-a oprit din umblatul lui în sus şi-n jos prin celulă şi i-a spus gardianului :

— Aş vrea să vorbesc numaidecît cu domnul comisar.

— Aşteaptă să-ţi vină rîndul ! i-a răspuns gardianul, cu dispreţ, trîntindu-i uşa în nas.

Acest dialog nu i-a scăpat tînărului din Avezzano, care s-a uitat cu ochi îngroziţi la Berardo. N-a îndrăznit să-i ceară lămuriri, dar în privire avea întipărită teama de a nu fi trădat.

La nouă, toţi trei am fost duşi în faţa unui comisar.

Berardo a înaintat şi a spus :

— Domnule comisar, sînt gata să mărturisesc tot adevărul.

— Spune ! i-a răspuns omul legii.

— Pachetul de ziare clandestine găsit în lăptăria de lîngă gară, este al meu. Eu sînt cel care am tipărit foile acelea. Obişnuitul Necunoscut — sînt eu !

IX

Necunoscutul, Obişnuitul Necunoscut, fusese aşadar prins. Cîţiva ziarişti şi înalţi funcţionari de stat au alergat la sediul poliţiei, unde eram noi închişi, la prima ştire că Necunoscutul, Obişnuitul Necunoscut, fusese prins. Şi era un ţăran !

Poliţia îl căutase pe Necunoscut în oraş, dar există vreun singur orăşean care să fie necunoscut ? Fiecare orăşean este legitimat, catalogat, încondeiat, cunoscut. Pe cînd ţăranul ? Cine-l cunoaşte pe ţăran ? A existat vreodată un Guvern care să-i cunoască pe ţărani ? Şi cine va putea vreodată legitima, cataloga, încondeia, supraveghea, cunoaşte pe toţi ţăranii ?

Nu era de loc ciudat, în sfîrşit, că Necunoscutul, Obişnuitul Necunoscut, să fie un ţăran. Berardo era mereu scos din celulă şi arătat vreunui funcţionar nou care voia să-l interogheze, sau pur şi simplu să-l vadă cu propriii lui ochi pe ţăran, pe Obişnuitul Necunoscut. Prevăzători, seara ne despărţeau şi ne închideau în trei celule separate ; dar în zilele următoare ne-au chemat împreună la interogatorii.

Comisarul voia să ştie multe lucruri despre Berardo, voia să ştie unde era tipografia clandestină, cine era tipograful, şi dacă mai erau şi alţi complici. Dar Berardo nu răspundea. Berardo îşi strîngea buzele între dinţi, şi le muşca pînă la sînge, ca să-i arate comisarului voinţa lui neînduplecată de a tăcea. De la un interogatoriu la altul, Berardo ne apărea din ce în ce mai schingiuit. Prima oară nu avea decît o vînătaie sub ochiul drept, dar după interogatoriile următoare, faţa-i era aproape de nerecunoscut : buzele, nasul, urechile, sprîncenele purtau semnele violenţelor pătimite. Cu toate astea nu vorbea. Nu răspundea întrebărilor comisarului. Nemaiputînd să-şi muşte buzele sfîrtecate, strîngea dinţii ca să arate comisarului voinţa lui neînduplecată de a tăcea.

Într-o seară am avut chiar şi eu o „convocare specială".

— Spune adevărul ! mi-a ordonat comisarul.

Am spus adevărul, dar nu m-a crezut.

Am fost dus într-un subsol, aruncat pe o bancă de lemn, şi legat cu mîinile la spate cu nişte curele. Şi deodată a fost de parcă ar fi căzut deasupra mea o ploaie de foc. De parcă mi s-ar fi deschis spinarea şi-ar fi intrat foc în mine. De parcă m-aş fi cufundat într-o prăpastie fără fund.

Cînd mi-am revenit, am văzut pe bancă sîngele care-mi curgea din gură şi care făcea pe bancă un mic pîrîiaş. L-am gustat cu vîrful limbii şi-am înghiţit un pic, fiindcă mă ardea gîtul.

A doua zi, tînărul din Avezzano a fost pus în libertate.

Berardo şi cu mine am fost închişi din nou în aceeaşi celulă, împreună cu un om care se vedea de la o poştă că-i poliţist. I-am împărtăşit lui Berardo, la ureche, bănuiala mea, dar el mi-a răspuns :

— Puţin îmi pasă ! Tot ce-am avut de spus am spus !

Dar cînd i-am spus că tînărul din Avezzano era liber, a avut o reacţie nebănuită.

— A, da ?! a spus zîmbind. Acum trebuie să găsim un mijloc să ieşim şi noi. Gluma-i bună dacă-i scurtă !

Dacă fusese însă uşor de început gluma, desigur că mult mai greu era să-i pui capăt.

Cînd Berardo i-a spus comisarului că prima lui mărturisire n-a fost decît un şiretlic, comisarul a pufnit în rîs şi l-a trimis la loc în celulă, spunîndu-i :

— Ori mărturiseşti tot ce ştii, ori vei sfîrşi rău !

În aceeaşi seară Berardo a avut o nouă „convocare specială". „Convocările speciale" ale lui Berardo aveau ceva îngrozitor. Berardo se apăra. Berardo nu putea primi o lovitură fără să n-o dea înapoi. Pentru a-i lega mîinile şi picioarele, trebuiau opt sau nouă poliţişti. În seara aceea s-a prefăcut că se resemnează şi că se va lăsa schingiuit fără să reacţioneze, dar, în timp ce un agent îi lega o funie în jurul genunchilor, i s-a aruncat deasupra, şi, cu dinţii, l-a prins de ceafă, ţinîndu-l aşa, cu putere, încît ceilalţi poliţişti au trebuit să-l lovească cu ciocanul în fălci ca să-l facă să-i dea drumul. Şi la urmă l-au dus în celulă tîrîndu-l de picioare şi de umeri, ca pe Cristos, cînd a fost coborît de pe cruce.

— El e-afară, şi eu stau aici ! mi-a spus Berardo, a doua zi. De fapt, şi el este orăşean ! Acum, poate că petrece, iar eu mă las schingiuit pentru el. De ce n-ar trebui să mărturisesc totul ?

(Deţinutul pe care noi îl bănuiam că este poliţist, asculta foarte atent.)

Cînd am fost chemaţi iarăşi dinaintea comisarului, nu ştiam dacă Berardo are să facă bine sau rău mărturisind tot ceea ce aflase de la tînărul din Avezzano, numai aşa, ca să fie pus în libertate.

— Eşti gata să mărturiseşti totul ? l-a întrebat comisarul pe Berardo.

Berardo a făcut din cap un semn aproape neobservat că da. Se ţinea cu greu pe picioare din pricina rănilor pe care le avea pe tot corpul ; faţa îi era de nerecunoscut ; ajunsese un sărman *ecce homo* [1].

Atunci comisarul a deschis un sertar din care a scos un ziar micuţ, pe care i l-a arătat lui Berardo, şi care avea în frunte acest titlu cu caractere mari : TRĂIASCĂ BERARDO VIOLA !

— În ziarul ăsta, i-a spus comisarul, în această foaie tipărită clandestin, sînt cîteva ştiri despre tratamentul la care poliţia te-a supus, pe drept, din ziua cînd ai fost arestat şi pînă astăzi. Fiindcă vrei să mărturiseşti totul, începe prin a arăta cum ai făcut să ajungă aceste ştiri din celula ta la redacţia ziarului clandestin.

Berardo nu răspunse.

— În ziarul ăsta, a continuat comisarul, se vorbeşte mult de Fontamara. Se vorbeşte de abaterea unui curs de apă, de un drum cu iarbă, de problema Fucino, de sinuciderea unui oarecare Teofilo, de moartea unei oarecare Elvira, şi de alte fapte asemănătoare. Este limpede că numai

[1] Iată omul ! (lat.). Sînt cuvintele cu care Pilat l-a prezentat mulţimii pe Cristos, cu cununa de spini pe cap şi cu o trestie drept sceptru.

un fontamarez putea să dea astfel de știri. Explică-ne cum s-a petrecut asta.

Berardo nu răspundea. Se uita ca hipnotizat la micul ziar pe care comisarul i-l pusese în față și în care erau tipărite numele lui și acela al Elvirei. În care era scris cu litere mari : *Trăiască Berardo Viola !*

— Vorbește, odată ! a stăruit comisarul.

— Cu neputință, domnule comisar ! i-a răspuns Berardo cuprins de o ciudată emoție. Acum mai degrabă prefer să mor.

Comisarul continuă să-l îndemne stăruitor. Dar Berardo era cu gîndul într-altă parte. Nu-l mai vedea pe comisar. Nu-l mai auzea. S-a lăsat dus în celulă ca un om care și-a făcut testamentul înainte de-a muri. Și, totuși, lupta nu se terminase.

Nici unul din noi n-am închis un ochi toată noaptea. Berardo își ținea capul între mîini de parcă îi era frică să nu-i plesnească. Ba se hotăra să facă mărturisiri, ba se căia ; revenea apoi la hotărîrea de-a mărturisi, și din nou îl apucau remușcările. Își strîngea capul în mîini, ca să nu-i plesnească. De ce trebuia să rămînă în carceră ? De ce trebuia să moară la treizeci de ani în închisoare ? Pentru onoare ? Pentru idee ? Dar mai făcuse el vreodată politică ? Așa treceau ceasurile nopții. Așa vorbea cu mine și cu sine Berardo Viola, în vreme ce celălalt tovarăș de celulă căuta să prindă fiecare vorbă de-a lui Berardo. Lupta continua :

— Ce rost mai are să trăiesc acum cînd Elvira este moartă ? Și dacă trădez, totu-i pierdut ! Dacă trădez, spunea el, Fontamara va fi condamnată pe vecie. Dacă trădez, vor trece încă o sută de ani pînă se va mai ivi un prilej asemănător. Și dacă mor ? Voi fi primul țăran care nu moare pentru el, ci pentru alții !

Aceasta a fost marea lui descoperire. Acest cuvînt îl făcu să deschidă larg ochii, de parcă o lumină orbitoare ar fi pătruns în celulă.

N-am să uit niciodată privirea lui, vocea cu care a spus ultimile cuvinte :

— Va fi ceva nou. O pildă nouă. Începutul unui lucru cu totul nou !

Apoi a adăugat, amintindu-și pe neașteptate de un fapt foarte însemnat :

— Încă de copil mi s-a prezis c-am să mor în închisoare.

Convingerea asta i-a dat o mare liniște. Ședea întins pe ciment, ca un copac doborît, un copac gata de foc.

A mai adăugat :

— Cînd ai să-i vezi, salută-i pe prieteni.

Au fost ultimile cuvinte pe care le-am auzit de la Berardo.

În dimineața următoare am fost despărțiți pentru totdeauna.

Și două zile mai tîrziu am fost chemat de comisar, care era neobișnuit de drăguț :

— Berardo Viola s-a omorît azi noapte ! mi-a spus. S-a spînzurat de fereastra celulei, din disperare. Faptul este sigur. Totuși, nimeni n-a fost de față și lipsește un proces verbal. Un proces verbal este neapărat necesar. Dacă ești gata să iscălești un proces verbal în care se face dovada că prietenul tău s-a spînzurat, vei fi eliberat chiar astăzi.

Aflînd că Berardo Viola fusese omorît, am început să plîng.

Comisarul a scris ceva pe un petec de hîrtie și eu am iscălit fără să citesc. Aș fi iscălit orice, chiar și condamnarea mea la moarte.

Am fost dus apoi în biroul șefului poliției.

— Dumneata erai prieten cu defunctul Berardo Viola ? m-a întrebat.

— Da, domnule.

— Confirmi că defunctul a avut întotdeauna pornirea de a se sinucide ?

— Da, domnule.

— Confirmi că defunctul avea în ultima vreme neplăceri grave în dragoste ?

— Da, domnule.

— Confirmi că defunctul era închis în aceeași celulă cu dumneata și că a profitat de faptul că dumneata dormeai, ca să se spînzure de o gratie de la fereastră ?

— Da, domnule.

— Bravo ! mi-a spus la ieșire comisarul care asistase la interogatoriu, și mi-a dat o țigară.

După asta am fost dus la palatul de justiție, în biroul unui judecător. Și-au urmat aceleași întrebări :

— Dumneata erai prieten cu defunctul Berardo Viola ?

— Da, domnule ! Da, domnule ! Da, domnule!...

M-a pus și el să iscălesc o hîrtie și mi-a dat drumul.

La amiază am fost pus în libertate, însoțit la gară și urcat în tren, cu foaie de drum obligatorie. Sfîrșitul vi-l vor putea povesti maică-mea și taică-meu.

X

Cînd fiul nostru a ajuns la Fontamara, cea mai mare parte a lucrurilor pe care el ni le putea povesti, noi le aflasem mai înainte de la Obișnuitul Necunoscut.

Pentru bătrîna Maria Rosa, vestea fusese groaznică, dar se așteptase la așa ceva. Toată noaptea Fontamara a răsunat de bocetele ei.

— Bietul meu băiat ! striga bătrîna. Iartă-mă dacă te-am adus pe lume cu o soartă atît de vitregă. Și biata ta logodnică să mă ierte, căci în clipa cînd a făgăduit să-ți fie logodnică și-a hotărît și propria ei nenorocire.

Ne-am strîns multe femei în jurul nemîngîiatei mame, așezîndu-ne pe pietrele din fața bordeiului ei, și-am început să zicem rugăciunile pentru morți.

S-a sfîrșit și el la fel ca bunicu-său, se bocea Maria Rosa. De cîte ori nu i s-a spus ! De cînd era copil i s-a spus ! Cei din neamul Viola nu mor acasă, cum mor ceilalți creștini. Nimeni nu știe de ce, dar ei nu mor de tuse sau de friguri. Ei nu știu să zacă în pat. Nu știu să șadă lîngă vatră. Nu știu să șadă pe scaune. Și nimeni nu a știut vreodată de ce !...

Printre noi, femeile, se afla și Maria Grazia, tînăra nenorocită care fusese batjocorită de oamenii legii în seara aceea cînd veniseră să-i examineze pe

cei din Fontamara. Şi Maria Grazia povestea despre pelerinajul şi moartea pioasă a Elvirei.

La început nimeni nu putuse înţelege pentru ce vină luase parte Elvira la un pelerinaj obositor — care se face de obicei pentru ispăşirea unor păcate — împreună cu Maria Grazia, şi unii crezuseră că a fost numai aşa, ca s-o însoţească pe prietena ei. Dar cînd după o zi întreagă de mers pe jos, după panta repede, pietroasă, plină de praf a văii de la Forca Caruso, şi-apoi după lunga strungă de la San Venanzio, cele două tinere au intrat în altarul Madonnei della Libera, Maria Grazia a priceput numaidecît scopul pelerinajului Elvirei. „Prea Sfîntă Fecioară Maria ! a spus Elvira de cum a ajuns în faţa sfintei icoane. Doar un singur lucru îţi cer : salvează-l pe Berardo ! Îţi dăruiesc, în schimb, singurul lucru pe care-l am : viaţa mea. Ţi-o dăruiesc, fără să şovăi, fără să-mi pară rău, fără vreun gînd ascuns !" De cum a terminat de spus cuvintele astea, Elvira a fost cuprinsă de friguri groaznice, începînd să ardă ca o legătură de vreascuri, căreia i-ai pus deodată foc. „Îţi dăruiesc viaţa mea ! a repetat Elvira în faţa sfintei icoane, şi, simţind că ruga i-a fost primită, a adăugat cu voce mai umilă : Îţi cer numai îngăduinţa, Sfîntă Fecioară, să mă laşi să mor acasă la mine." Şi îngăduinţa asta i-a fost acordată de prea miloasa Fecioară. S-a întors acasă, a pus în ordine lucrurile ei puţine, a rugat pe o mătuşă de-a ei să aibă grijă de taică-său, s-a întins pe pat şi a murit.

— Şi Berardo s-a salvat ? a murmurat o femeie.

— Poate că da ! a răspuns bătrîna Maria Rosa. Nimeni nu poate şti.

— Ciudată salvare să mori în închisoare... a zis o altă femeie, în şoaptă.

— Nimeni nu poate şti ! repeta bătrîna mamă. Bietul meu băiat care nu era făcut să fie proprietar, voia cu orice preţ să ajungă proprietar ! El, care n-a ştiut niciodată să şadă pe un scaun, voia să aibe o casă !... El, care n-a îngăduit niciodată să se facă vreo nedreptate, el, care a trăit doar pentru prieteni, voia acu' să-şi vadă doar de treburile lui, de viaţa lui !... Eu l-am adus pe lume şi nu pot să vă repet vorbele nelegiuite pe care mi le-a spus mai înainte de-a pleca la Roma. Ce mai, ca să-şi facă un rost ar fi fost în stare într-adevăr de orice ! Şi asta din dragoste pentru o femeie ! Poate că moartea femeii l-a salvat.

— Ciudată salvare să mori în închisoare... a repetat, printre dinţi, o altă femeie.

— Nimeni nu poate şti ! a continuat mama, cu voce mînioasă. Poate că salvarea lui Berardo a stat tocmai în împlinirea soartei sale. Salvarea celor din neamul Viola nu s-a asemănat niciodată cu a celorlalţi creştini. Cei din neamul Viola nu mor ca toţi ceilalţi. Nu mor de tuse sau de friguri, cu oala plină de pişat sub pat. Nu ştiu să zacă în pat. Bătrînii voştri nu v-au povestit niciodată cum a murit bunicu-său ? Şi nici despre taică-său n-a ştiut careva cum a murit !...

— Ce mai înseamnă acum și povestea asta cu ziarul pe care trebuie să-l tipărim ? a întrebat Limona.

— E-o ciudățenie nouă ! a răspuns o fată.

— L-am auzit pe Scarpone vorbind de asta, dar n-am priceput o iotă.

— Ehei ! O nenorocire nu vine niciodată singură ! am spus eu. Să le lăsăm, totuși, lucrurile astea în seama bărbaților.

Băiatul meu a sosit chiar în clipa cînd ne strînsesem vreo zece oameni în jurul unei cutii pe care Obișnuitul Necunoscut ne-o trimisese ca să scoatem ziarul țăranilor. Chiar așa : primul ziar al țăranilor ! Pe cutie era scris : șapirograf.

Neștiutori, pusesem cutia pe măsuța Mariettei, în mijlocul drumului, și noi, vreo zece inși, după cum am mai spus, discutam în jurul ei despre ziarul pe care trebuia să-l scoatem. Așa-i, era o ciudățenie, și nu ne dădeam seama.

Printre noi era și Maria Grazia, care avea scrisul mai citeț, și care trebuia să scrie ziarul. Mai era Baldissera, care cunoștea gramatica și punctuația. Și mai era și Scarpone, căruia, Obișnuitul Necunoscut, îi explicase cum funcționa șapirograful.

Am discutat mai întîi despre titlul pe care să-l dăm ziarului.

Baldissera voia un titlu din acelea care se obișnuiesc la oraș : *Mesagerul, Tribuna,* sau ceva asemănător. Scarpone, însă, care moștenise apucăturile lui Berardo, l-a făcut să nu mai scoată o vorbă.

— Al nostru nu-i un ziar la fel cu alea de la oraș. Înaintea acestuia nu a ieșit nici un alt ziar ! i-a tăiat-o Scarpone.

Michele a propus un titlu bun : *Adevărul* — care voia să spună mult, dar Scarpone a strîmbat din nas :

— Adevărul ? a spus el. Da' cine cunoaște adevărul ?

— Așa-i, nu-l cunoaștem, da' vrem să-l cunoaștem ! a răspuns Michele.

— Și cînd ai să-l cunoști, i-a răspuns Scarpone, la ce-ți va folosi ? Ai să faci ciorbă cu el ?

Acesta era felul de a judeca al lui Scarpone.

Losurdo și-a dat și el cu părerea, și a avut o idee bună : *Dreptatea !*

— Da' ce, ești nebun ?! i-a spus Scarpone. Cînd a fost dreptatea de partea noastră ?

La noi, „dreptatea" a însemnat întotdeauna „postul de carabinieri". A avea de-a face cu dreptatea a însemnat întotdeauna a avea de-a face cu carabinierii. Să cazi pe mîna dreptății a însemnat întotdeauna să cazi pe mîna carabinierilor. Așa că nu era cazul să dăm ca titlu : *Dreptatea...*

— Da' eu mă gîndesc la adevărata dreptate, a răspuns înfuriat Losurdo. Dreptatea egală pentru toți !

— Aia ai s-o găsești în rai ! i-a tăiat-o Scarpone.

Ce i se putea răspunde ?

Marietta a propus ca titlu pentru ziar : *Trîmbița țăranilor.*

Dar nimeni n-a luat în seamă propunerea ei.

— Ce-i de făcut ? a spus Scarpone.

— Trebuie să-i găsim un titlu, i-a răspuns Marietta. Fă şi tu o propunere.

— Propunerea mea aţi auzit-o adineaori : *Ce-i de făcut ?*

Ne-am uitat uimiţi unii la alţii.

— Da' ăsta nu-i un titlu ! a îndrăznit să spună Baldissera. Nu-i un titlu ! Nu pricepi că avem nevoie de un titlu de scris în fruntea ziarului ? Cu caligrafie frumoasă, pricepi ?

— Foarte bine ! Scrieţi în fruntea ziarului, cu caligrafie frumoasă : *Ce-i de făcut ?* a răspuns Scarpone. Şi-n felul ăsta ziarul nostru va avea un titlu grozav !

— Da' e un titlu care-ţi stîrneşte rîsul, i-a mai spus Baldissera. Dacă un exemplar din ziarul nostru ajunge la Roma, cine îl va vedea va izbucni în rîs.

Scarpone s-a înfuriat. Ziarul trebuia să fie un ziar al ţăranilor. Primul ziar al ţăranilor ! Un ziar scris de mînă. Îi păsa prea puţin de tot ce puteau să gîndească domnii de la Roma.

Pînă la urmă Baldissera s-a lăsat convins. Aşa că a fost aprobată propunerea lui Scarpone.

În vreme ce Maria Grazia s-a pus să scrie titlul ziarului, s-a trecut la discutarea primului articol.

Maria Grazia scria ţinînd capul înclinat pe umăr, ca o şcolăriţă, şi totul părea un joc de copii. „Ciudat, gîndeam eu, ciudat, cîte noutăţi deodată !"

Zompa a propus :

— Cred că sînteţi cu toţii de acord că prima ştire trebuie să fie asta : Berardo a fost omorît !

Scarpone a fost de acord, dar a propus să se adauge :

— Berardo Viola a fost omorît ! Ce-i de făcut ?

— Da' e în titlu *ce-i de făcut !...* i-a atras atenţia Michele.

— Nu ajunge ! i-a ripostat Scarpone. Trebuie să repetăm. Dacă nu se repetă, titlul nu face doi bani. Ba chiar e mai bine nici să nu-l mai punem. *Ce-i de făcut ?* — trebuie să repetăm în fiecare articol. „Ne-au luat apa ! *Ce-i de făcut ?*" „În numele legii ne necinstesc femeile ! *Ce-i de făcut ?*" „Don Circostanza e-un ticălos ! *Ce-i de făcut ?*"

De-abia acum au priceput cu toţii ideea lui Scarpone şi-au fost de acord cu el.

S-a mai iscat o mică discuţie asupra numelui lui Berardo. Baldissera pretindea că Viola ar trebui scris cu doi *l*, în timp ce Michele socotea că un singur *l* este de ajuns. Totuşi, Maria Grazia ne-a asigurat că ea poate să scrie în aşa fel încît să nu fii sigur că e vorba de un *l* sau de doi *l*, aşa că discuţia s-a terminat.

Cînd mi-am dat seama că nu mai rămăsese nimic de discutat, i-am lăsat pe ceilalţi şi-am plecat acasă, că voiam să stau puţin şi cu băiatul meu pe care-l crezusem pierdut şi-l regăsisem, din fericire.

Era seara tîrziu cînd a venit la mine Scarpone să-mi aducă un pachet cu treizeci de exemplare din ziarul *Ce-i de făcut ?* şi pe care trebuia să le împart în satul San Giuseppe, unde aveam mulţi cunoscuţi. A doua zi, ceilalţi fontamarezi trebuiau să împartă ziarul în celelalte sate vecine. În total nu fuseseră trase decît cincizeci de exemplare.

Cînd a văzut nevastă-mea ziarele, s-a făcut foc pe mine.

— Iată-ne ajunşi la fel cu Innocenzo La Legge, care împărţea chitanţele de lumină ! mi-a zis ea.

— Da' e-n joc numele lui Berardo, o fac pentru el, nu pentru altcineva ! i-am explicat eu.

— O nenorocire nu vine niciodată singură ! a ripostat nevastă-mea.

— Ai dreptate, am spus eu. Nu e meseria noastră, dar e-n joc numele lui Berardo. Doar pentru asta.

Familia nevestii-mi locuieşte la San Giuseppe, şi ca să sărbătorim eliberarea fiului nostru, ne-am gîndit să mergem la San Giuseppe toţi trei. Asta a fost salvarea noastră.

Şi-ntr-adevăr, după-amiaza am plecat la San Giuseppe, unde, într-o juma' de ceas, am terminat toate ziarele, împărţindu-le oamenilor care ne-au ieşit în cale. Către nouă, după ce am mîncat ciorba şi-am băut un pahar de vin cu rudele, am luat drumul înapoi, spre Fontamara. Pe la jumătatea drumului am auzit în depărtare cîteva împuşcături.

— Ce sărbătoare o mai fi ? a întrebat nevastă-mea, ca să poată ghici din ce sat veneau împuşcăturile. Era greu de spus ce sărbătoare putea fi. San Luigi trecuse, iar pînă la Sant'Anna mai era.

Mergînd mai departe, împuşcăturile se auzeau din ce în ce mai bine şi se înteţeau.

— S-ar părea că împuşcăturile vin de la Fontamara, am spus eu.

În clipa aceea a trecut un căruţaş din Manaforno, care venea din direcţia Fossa.

— Hei ! Voi, fontamarezilor ! ne-a strigat fără să se oprească. La Fontamara este război !

Ne-am văzut înainte de drum.

— Război ? De ce război ? ne-am întrebat noi.

— Război între fontamarezi ? E cu neputinţă !

— Războiul lui Impresario împotriva Fontamarei !? Din nou ? Şi pentru ce ?

Din cînd în cînd împuşcăturile încetau, ca să reînceapă apoi şi mai îndrăcit. Cu cît înaintam, cu atît era mai limpede că împuşcăturile veneau din Fontamara, şi că era vorba de focuri de puşcă.

— Ce-i de făcut ? ne întrebam, pradă spaimei. (Era întrebarea lui Scarpone : *Ce-i de făcut ?*) Dar răspunsul era mai greu decît întrebarea.

În vremea asta continuam să mergem înainte. La încrucişarea şoselei dinspre Fossa cu aceea dinspre Fontamara, ne-a ieşit în cale Pasquale Cipolla.

— Unde vreţi să vă duceţi ? La Fontamara ? Sînteţi nebuni ? ne-a strigat Cipolla şi a luat-o la fugă spre Fossa.

Şi-am început să alergăm după el.

— Da' ce se-ntîmplă la Fontamara ? i-am strigat din urmă lui Pasquale Cipolla. Ce-i cu toate împuşcăturile astea ?

— E război ! E război !... ne-a strigat Cipolla. Război împotriva ţăranilor, împotriva ziarului !

— Şi ăilalţi ce fac ? l-am întrebat.

— Cine a putut s-a salvat ! Cine a putut a fugit ! a răspuns Cipolla fără să se oprească.

— Scarpone a fugit ? a întrebat băiatul meu.

— Odihnească-se-n pace ! i-a răspuns Cipolla, făcîndu-şi semnul crucii.

— Venerdí Santo ! Venerdí a fugit ?

— Odihnească-se-n pace ! i-a răspuns Cipolla, repetînd semnul crucii.

— Da' Pilato ? l-am întrebat eu.

— A luat drumul munților !

— Și generalul Baldissera ?

— Odihnească-se-n pace !

— Care a mai murit ?

De departe auzirăm un tropot de cai venind spre noi. Puteau să fie carabinierii din Pescina, care goneau spre Fontamara.

Ne-am aruncat în mijlocul lanurilor. Pe Pasquale Cipolla îl înghițise întunericul, că nu-l mai văzurăm. Și nici mai tîrziu n-am mai avut vreo veste despre el.

Și nici despre alții n-am mai avut vești. Nici despre cei care au murit, și nici despre cei care s-au salvat cu fuga. Nici despre casa noastră. Nici despre pămîntul nostru.

Acum stăm aici.

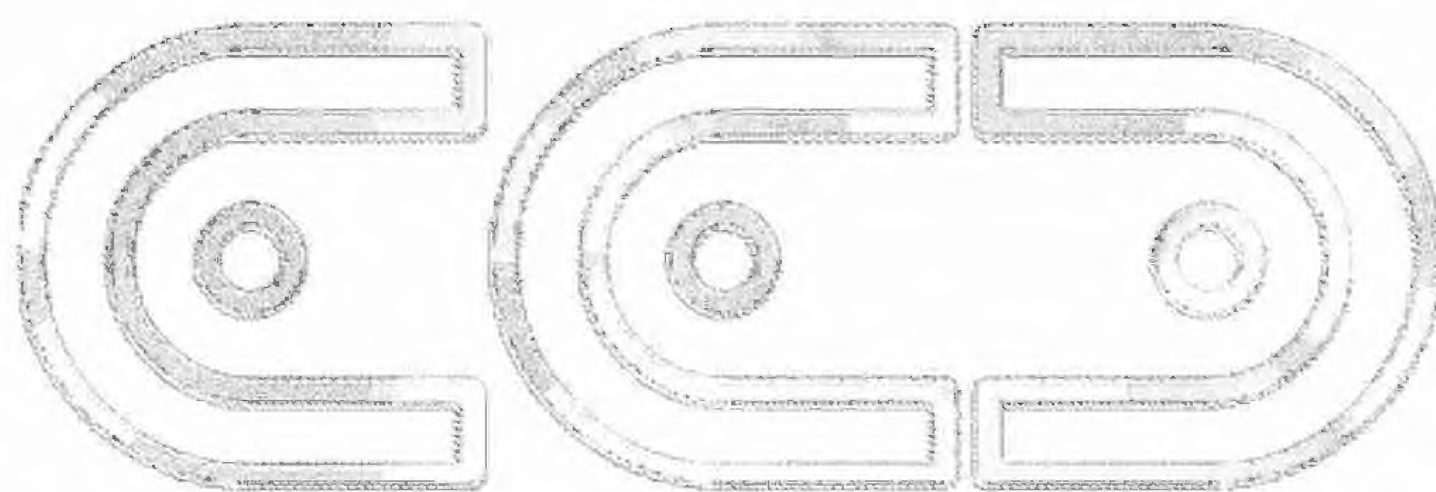
Cu ajutorul Obișnuitului Necunoscut, cu ajutorul lui, am ajuns aici, în străinătate. Dar e limpede că nu putem să rămînem aici.

Ce-i de făcut ?

După atîtea chinuri și-atîta doliu, după atîtea lacrimi și-atîtea răni, după atîta ură, după atîtea nedreptăți și-atîta disperare, ce-i de făcut ?

SFÎRȘIT

Scanare și prelucrare digitală

de

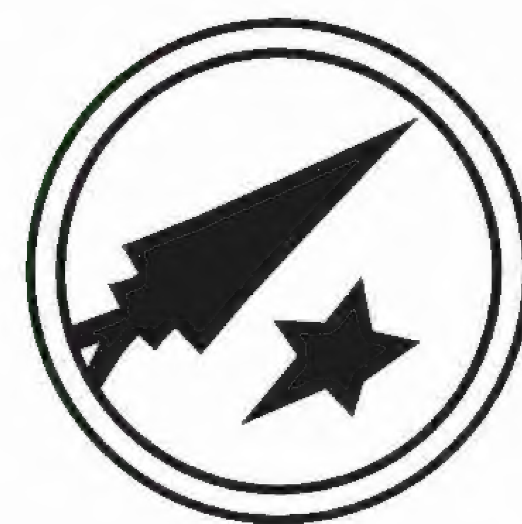

Anonim

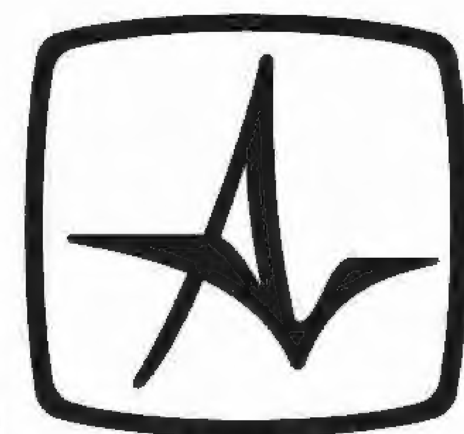
și

CAT Graur

Antwerpen

2023

